

शान्तिना मार्ग

अथवा

प्रेमं प्रयश्चितं

१२२१३

प्रथमतः वि. भाष्य

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૨૨૩ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ શાન્તિ-તનો શાન્તિ

વિષય ૪-૩

શાન્તિનો માર્ગ

અથવા

પ્રેમનું પ્રાપ્તચિત.

એક ઐતિહાસિક નવલકથા

(સચિત્ર)

કર્તા:—

Reg. No 227

રાજ્યરત્ન પુરુષોત્તમ વિક્રામ ભાવણ :

જે. પી. એમ. આર. એ. એમ.

રજીસ્ટ્રારસિદ્ધ, સુરસાગરી સુદરી, શિવાજીનો વાધનખ, રજીસ્ટ્રાર,
સાધ્યા વજાયાત વિગેરેના કર્તા

વિક્રમાકે ૧૯૮૧]

[ઇ. સ. ૧૯૨૫

કિંમત રૂ ૧-૦-૦

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ સંગ્રહ
૧૨૨૧૩

હામલનાર —
શ્રી પ્રફુલ્લભ વિશ્વામ માવજી જે પી
ડેવ વાલકેશ્વર, — મુંબઈ.

હામલનાર —
શ્રી રામચંદ્ર કાશીદાસ મપડીયા 'નૈન વિજય' પ્રી પ્રેસ,
અપારીયા ચમલા — મુંબઈ

અનુક્રમણિકા.

M. H. H. H.
Huzur Deputy Co
S

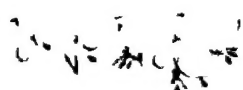
પ્રકરણ		પાનું
૧ છ	કથામુખ	૧
૨ છ	દરોહ. ખોર - ૧	૫
૩ છ	દિલ્હીનો કૃત્રિમ એલચી	૧૬
૪ યુ	વિજયાદશમીની કામધૂમ	૨૧
૫ મુ	પ્રથમ દર્શન	૨૬
૬ ડું	પ્રેમીઓ	૩૬
૭ મુ	પ્રેમીઓનું પલાયન ...	૪૬
૮ મુ	વિજયાનગરનું યુદ્ધ ..	૧૩
૯ મુ	પ્રેમીઓનું પકડાવું .	૭૨
૧૦ મુ	મહલખાને શિક્ષા ...	૮૦
૧૧ મુ	ભયદર કેદખાનું	૯૧
૧૨ મુ	શાન્તિનો માર્ગ અથવા પ્રેમનું પ્રાયશ્ચિત ૧૦૦	

ચિત્રોની અનુક્રમણિકા

૧	ઢરેડાખોર	મુખપૃષ્ઠ
૨	પ્રમમુદ્રા બાધી	૪૨
૩	પ્રેમીઆનુ પલાયન	૫૮
૪	મહામ્નાએ આગળ પડી દયા માગી	૭૬
૫	ક ગાળ કુ વરી જમીનપા જોરથી મસ્તક પછાડતી આકલ કરવા લાગી ..	૮૬
૬	એકલ છરો હાથમા લીધો છરો છાતી સામે ઉગામ્યો ...	૧૧૨

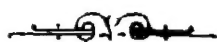
દરેડાખોર.

શાન્તિનો માર્ગ

અથવા

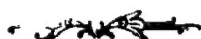
પ્રેમનું પ્રાયશ્ચિત્ત

એક એતિહાસિક નવલકથા

પ્રકરણ ૧૩

કથામુખ

The worldly hope men set their Hearts upon
Turns Ashes-or it prospers, and anon,
Like snow upon the Desert's dusty Face,
Lighting a little hour or two is gone '

- " Think, in this batter'd Caravanserai
Whose Portals are alternate Night and Day,
How Sultan after Sultan with his Pomp
Abode his destin'd Hour and went his way "
- " They say the Lion and the Lizard keep
The Courts where Jamshyd gloried and drank deep,
And Bahram that great Hunter-the Wild Ass
Stamps o'er his Head, but cannot break his Sleep "

(Omar Khayyam)

ભારતવર્ષ—અસ્ત પાસેલા રાજ્યો, અદૃશ્ય થયેલા ઉત્કર્ષ અને વિસ્મૃત થયેલા કર્તવ્યનું સ્થાન છે. બ્રાહ્મ, ગૌતમ, ઇવીંડીયન, આર્યન, મહોમેડન અને મોગલ, મહાવલીપુરમ, ઉત્તરેન, ધ્રાગ, અણહિલવાડ પાટણ, વલ્લભિપુર, ગયા, કાન્ય કુબ્જ, પાટલીપુત્ર, કિંકરી, ગુલબગા, ખિન્તપુર અને વિજયા નગર—આ સર્વના ઉદય યથો હતો ને હાલ અસ્ત પાણ થયો છે. પ્રેન અને પશ્ચિમના આશ્ચર્યકારક સંપાનથી જ્યાં માઝરી આખા-વાળા ઍંગ્લો-સંક્રમનની સત્તા કેપ કેમોરીનથી પેશાવર અને એડનથી યુનાન સુધી પથરાયતી છે તેમા આ સર્વની નિરાશાઓ માત્ર જળવાઈ રહેલી દેખાય છે.

ધ્વસ થયેલી પૂર્વકાલિન બહોજલાલીના ઘણા ચિત્તાકર્ષક અવશેષ, વિજયાનગર અને ખિન્તપુરના ખડેરો શબરૂપે અદ્યા પિ દૃશ્યમાન છે. વિકટ પ્રયાસની અસ્થિરતા, વિકારશીલતા, રાજકીય વૈભવની અસ્થાયી-ક્ષણિક શક્તિ, તેમ જ પોતાના સામ્રાજ્યના પ્રસારમા માથું ઘાલતા માનવીઓના પ્રયત્નોના ચિન્હો સુદ્ધા ભુશી નાખવાના કુદરતના દુરાગ્રહી, હઠીલા પ્રયાસના શોકજનક, દુ ખપ્રદ સાક્ષીરૂપ બનેલા આ ખડેરો, દબાણની કિનારીપર અદરના પ્રદેશમા પડેલા છે. માઇલોના માઇલો સુધી ઘણા ખડોળા વિસ્તારમા હાલ હેમ્પી નામે ઓળખાતા પ્રસિદ્ધિ પામેલા વિજયાનગર શહેરના ખડેરો, પ્રેક્ષકના મનમા આ વિખ્યાત પ્રાચીન શહેર વધારે વિસ્તારમા હોવાનું ચિત્ર ખડું કરે છે, અને સૂર્યવશી મહારાજાઓની બહોજલાલીનો મૂય

મધ્યાનહે નપતો હતો તે વખતના તેમના વૈભવનો દિનમાન સ્વપ્નવત થયો એમ કદ્દપના ઉદ્ભવ થાય છે

ઘણી સદીઓ અગાઉ વિજયાનગરની આબાદી સમયે તેના ભૂપતિઓ તે વખતે દખણમાં ઉગતી, જડ ઘાલતી મુમલમાન સત્તાના કદા શત્રુઓ હતા ચઢાઈ લાવનારાઓપરનો બચાવ કરના ાઓનો, જોર જીલમથી બુસનારાઓપરનો, ભોક્તા સ્વામીનો, ઉત્સાહી એક ઇશ્વર-અત્રા-વાદીપરનો તત્ત્વવેત્તા અદ્વૈતવાદીનો અને એવા એવા એક જાતિની સામે ખીજીને ઉશ્કેરનારા પ્રત્યેક કારણોથી જાનેલો, ઐહિક ચાલતો આવેલો ધિક્કાર, વિજયાનગરના હિંદુ મહારાજાઓમાં અનહદ ધર્માધપણાથી ટોચે પહોંચતો પ્રબલવી રહ્યા હતા.

આપણી આ કથાનો પ્રસંગ છ સૈકા પૂર્વે બનેલો છે તે બનાવ પદરમી સદીમાં થયો હતો જ્યારે વિજયાનગરના મહારાજાને પોતાની એકની એક પ્રાણથી પણ અધિક વહાલી પુત્રોના, ધિક્કારપાત્ર જાતિના એક પુરુષ સાથે નાશી જવાના સમાચાર મળ્યા ત્યારે તેને કેટલો ક્રોધ વ્યાપ્યો હશે! તેના મનની શી સ્થિતિ થઈ હશે! દુખ સાથે ક્રોધાગ્નિ-દ્વેષાગ્નિની જવાળા રંગેરંગ કેવી પ્રકટી નીકળી હશે! પ્રિય વાચનાર! એ સ્થિતિની કદ્દપના કરવાનું તને જ એાપું છું

આ સમયે વિજયાનગર રાજ્યની સરહદપર બિબ્બપુરના ઉગતા મુમલમાની રાજ્યનો પ્રકાશ દેખાવા લાગ્યો હતો તે રાજ્ય ભય ઉપજાવે એવું સત્તાવાન થયું નહોતું, તથાપિ પોતા તરફ ખીબ રાજ્યોને માનની દૃષ્ટિએ જોવડાવે એટલું બલિષ્ઠ થયું હતું. જોકે સધિ થવાથી વિજયાનગર અને બિબ્બપુર

રાજ્યોવચ્ચે સુલેહ શાંતિ જાળવતી રહી હતી. તોપણ ઉભય રાજ્યોની સરહદ પર અમલદારો ખારીક તપાસા સાથે સખત ચોકી કરી રહ્યા હતા ઉપરથી ખન્ને રાજ્યોવચ્ચે સલાહ દેખાતી હતી. પણ અદરખાનેથી તો ઉભયમા એકમેક તરફ તિરકાર સાથે દ્વેષાભિ પ્રજ્વલી રહ્યા હતા. આ સુલેહ શાંતિ કાઈ ખરા મનની નહોતી પણ તે રાજનીતિની અને મતલબની હતી લુટારાઓ, ઘાડપાડુઓ ઉભયની હદમાથી આટલો સખત ચોકી પહેરો છતાં એક ખીખતની હદમા વારવાર ઘુસી જઈ સરહદ પર આવેલા મુસલમાન દરૌડો પાડી, લુટી પાયમાલ કરતા ઉભય રાજ્યોના રાજ્યકર્તાઓ ખુદારથી દરૌડાઓ પર પોતાનો ધિક્કાર બતાવતા પણ અદરખાનેથી તેમને ઉકેરી છુપી મદદ કરતા અને કોઈ કોઈ વખત લુટમાથી ભાગ પણ મેળવતા તોપણ કોઈ હિંદુ લુટારો મુસલમાનના હાથમા સપડાતો તો વિજયાનગરના રાજ્ય તરફથી તેને બહાર મળતી નહી, તેમ જ કોઈ પણ મુસલમાન લુટારો હિન્દુઓના હાથમા આવ્યો તો ખિખતુર તરફથી તેને પણ મહાય મળતી નહી.

આવા પ્રખ્યાત મુસલમાન લુટારાઓમા આપણી કથાનો નાયક યુસફખાન પઠાણ એક હતો તેનું કાંઈ થોડું અભિજ્ઞાન કરાવી, આપણી કથા આગળ ચલાવીશું.

યુસફખાન પઠાણ કેહરાજેલ ટોળામાનો હતો તે દિલ્હીના પાદશાહની અગરક્ષક દુકડીનો સરદાર હતો એક વખત વાતમા ને વાતમા છેકાંઈને પાદશાહના મહેલની હદમા જ પોતાના પ્રતિસ્પર્ધીને છાતીમા ખજર ભોડી તેનું ખૂન કર્યું. આ કૃત્યથી પાદશાહ તેના ઉપર ક્રોધે ભરાયો. પરંતુ તેની આગલી આકરી

ધ્યાનમાં લઈ દેહાન્તરની શિક્ષા ન કરતા દેશનિકાલ કર્યો આ પછી તે દશગુમા આવ્યો અને બિજાપુરની હદમાં વાસો કરી ચોતા જેવા જ માણ્યો એકઠા કરી આશરે પાચસોએક સ્વારોની ટુકડી બનાવી વિજયાનગરની સરહદમાં વારવાર ધુમ્મી ફરોડા પાડવા લાગ્યો, અને તે સુપ્રસિદ્ધ લુટારા તરીકે ઓળખાવા લાગ્યો બિજાપુર તરફથી તેને તેના કાર્યમાં છુપી મદદ મળતી તેથી તેનું જોર વધતું ચાલ્યું તે ઉંચો, મજબુત બાધાનો, દેખાવડો અને બહાદુર ઘોડેસ્વાર હતો, તેમ જ તે અતિ વિષયી પણ હતો યુસુફ ઘણી સુંદર કુમારીકાઓના સ્વપ્નનો, માનસ-મૃદ્ધિનો આધિષ્ઠાતા દેવ હતો કુદરત, હમેશા થાપ આપનાર વિધાતાએ, આપણી કથાની નાયિકા-વિજયાનગરનું ગુલાબ, વિજયાનગરના મહારાજાની અતિ મનોહર કુવરી મલ્લખાને તેના જીવનના ચક્રમાં મેળવી

યુસુફની આટલી ઓળખ આપી ઉપલો પ્રકાર કેમ બન્યો અને તેનું શું વિપરીત પરિણામ આવ્યું તે જાણવા પ્રિય વાચનાર! આપણી કથામાં આગળ વધો જા

પ્રકરણ રજુ

દરેડાખોર

ગભરા નરીથી લીલાછમ બનેલા, મનોહર ટેકરા-ટેકરીઓવાળા અનેક રંગબેરંગી વૃક્ષઘટાઓથી આચ્છાદિત થયેલા સુંદર સ્થંભ પ્રદેશમાં મોડોટા મોડોટા ઘાડા વ્રનો આવી રહ્યા હતા તે પ્રદેશનો દેખાવ અતિ

ચિત્તાકર્ષક હતો ત્યા હિંદુઓ અને મુસલમાનો વચ્ચે એકબીજા
ની મરહુદોના વાધા માટે વળતો વળત ભય કર ચુક્યા થયા હતા

આખી વાત નુ આ મુખ્ય સ્થળ હતુ અને એ બનાવ
૭૮૨મા મેનના ઉત્તરમાં સમયના વિજયાનગરના મહારાજા
ચિત્રપાલના અમલમાં બન્યો હતો । રૂપાલ નબળા મનનો,
કૂર, જુદમી અને વિષયી હતો મદ્રપાન અને સ્ત્રીઓના મોહ
પાશમાં લીન થઈ રહતો આથી રાજ્યમાં અવ્યવસ્થા પ્રમત્રી
રહી હતી ન્યાયના બધ ઢીલા થયા અને અમીર ઉમરાવો,
મસ્તારો, જાગીરદારો, અભિમાની, જુદમી અને જોડાકી દોસ્તાના
થઈ ગયા હતા જ્યા ત્યા બેગદશાહી નજરે પડતી હતી પાન
પાટનગરમાં વિલાની મહારાજને ત્યા કાઈપણ અમર જણાતી
નહોતી ત્યા તો જેવી ને તેવી જ જાહોજલાલી અને વૈભવ
દેખાતા હતા વિજયાનગરના રાજ્યની લગામ સપૂર્ણપણે
નરસિંહ પ્રધાનના હાથમાં મેપઈ હતી આ પ્રધાન પોતાની
બાહોશીથી અને સત્તાના ધાકથી સર્વ જુદમી મસ્તારો વગેરેને
નમ્ર બનાવી રાજ્યશાંતિ જાળવી રાખવામાં કૃતેહમદ નીવડ્યો
હતો મહારાજા તો સર્વ ગજનગરમાં પ્રધાનને સોખી મોજ
ગોખમાં દિવસ ગુજરતા હતા નિરકુશ સત્તા મળવાથી પ્રધાન
ધારે તે કરી શકતો હતો તેની સત્તા એટલી બધી વધી ગઈ
હતી, અને મહારાજા પાસે એનું વજન એટલું બધું પડતું કે
મહારાજાને સમજતી તેની લાડકવાઈ એટની એક લાવણ્યમયી
કુમારી મલમ્બાનો વિવાહ પોતાના જ્યેષ્ઠપુત્ર તીરુમલ સાથે
કર્યો હતો રાજપ્રકરણના ઈતિહાસની નોંધ હાલ તો આટલી જ
આખીશુ

આ પ્રકરણની શરૂઆતમાં જણાવેલા અરણ્યો માહેલા એક
 અતિ રમ્ય અરણ્ય ઉપર સૂર્યાસ્ત થતો હતો. ઉભા પાતળા સોટા
 જેવા, ટૂંકી ડાળીઓવાળા, વિસ્તારમાં પથરાયેલા ખેડોળા પાદડા
 વાળા મેકડો સાગો, અદ્ભુત, મીઠામીઠા આ સવેએ
 કદાચ પહેલાં આર્યોના મૈત્ર્યની દૃષ્ટિથી હું દુસ્તાનમાં થયેલી કુચો
 જોઈ હશે, તોપણ તેઓ અત્યારે અતિ મનોહર ગાલીચાનું રૂપ
 ધરતી રમ્ય ઘાસથી ભરાયેલી જમીનપર પોતાના ગાડા ગાડાવાળા
 હાથો (ગાખાઓ) પ્રસારી રહ્યા હતા એક સ્થળે ન્હાના ન્હાના
 અનેક તરેહના આડો, આખરાઓ તથા વેલાઓથી એક બીજા
 આમે ન વિધિ શકાય એવી રીતે જોડાઈ જઈ ઘાડી ધટાનું રૂપ
 અર્પના કે અન્ત થતા સૂર્યના સુવર્ણમય કિરણોને પોતામાં પ્રવેશ
 થવા દેતા નહોતા. તો બીજે સ્થળે વળી તેઓ એક બીજાથી
 ડરી પાછા હડતા હોય તેમ દૂર દૂર છુટા છુટા આવી, મોટી
 લાંબી શ્રેણીવાળા ઘાડી કુજો બની પ્રેક્ષકના ચક્ષુઓને સૃષ્ટિના
 રચનાની આશ્ચર્યતાથી ભરી દેતા. અહીં સૂર્યના રક્તવર્ણ કિરણો
 કુદરતની સર્વ વસ્તુને સુવર્ણમયી બનાવતા તુટેલો વિવર્ણ પ્રકાશ
 ફેકતા હતા. તે પ્રકાશ વૃક્ષોના લીલવાળા થડો પર તથા આમ-
 તંત્ર સ્વચ્છ દે પથરાયેલી ડાળીઓ પર રસળતો પડતો હતો, અને
 અહીં તહીં ન્હાના ન્હાના રોપાઓવાળી ધરતીપર જ્યાં તેના
 પ્રકાશનો પ્રવેશ થઈ શકતો તે જમીનના ટુકડાને ઝગઝગતો
 તેજોમય બનાવી મુકતો. અરણ્યની મધ્યોમધ્ય એ ખુટા
 મેદાનનો પ્રદેશ આગ્યો હતો. આ ભાગમાં કોઈકોઈ સ્થાને
 મોટા મોટા રાક્ષસી કદના ભયાનક કાળા ખડખડા પથ્થરો
 કોઈ આડા તો કોઈ ઉભા પથરાયેલા પડ્યા હતા. આ પથરાઓ

વચ્ચે થઈને એક ન્હાનું નિર્મળ જાનનું નાળું રમતીયાળપણે
બેઠું હતું પોતાના માર્ગને રોકતા પથ્થરો વચ્ચે પડવાથી
મીઠા માર્ગ ત્રણ તેની બાજુમાંથી અથવા તો જે સ્થળથી
પોતાનું બળ કાઢ્યું ત્યાં એક પથ્થરને ઘેરી લેતું હોય તે પ્રમાણે
તેની ચોપાસ ફરી વળી પાણી આગળ માર્ગ કાપતું

આ સૃષ્ટિમૌલ્યને સંપૂર્ણ કરવાને આ અરણ્યમાં જે
માનવીઓ પણ નજરે પડતા હતા વળી એક મેઢાઓનું ટોળું
ઉપલા વિસ્તીર્ણ મેદાનમાં સ્વચ્છદે ચરતું હતું તે માનવીઓના
શરીર કાળા ને દેખાવ જંગલી અને ગામડીઆ જેવો હતો
વસ્ત્રમાં માત્ર એક એક લગોટી તથા કાળી કામળી અને હાથમાં
બાંડી ડાંગો હતી તેઓ એક મ્હોટા ખડકપર બેઠી આનંદથી
વાર્તાલાપમાં ગુથાયા હતા વચવચમાં ગામડીયા દુહા લલકારતા
અગર એકાદ ઘેટું લાંબે નીકળી જતું તો તૃહા! તૃહા! કરી તેને
પાછું બોલાવતા

વાતોમાં ને વાતોમાં વખત કેટલો થયો તેનું ભાન રહ્યું
નહી સૂર્યાસ્ત થતો જોઈ ચમકી ઉઠી એકજાણી અતે બોલ્યો
“અડ્યા! આલ, આલ, જલદી કર! હવે જલદીથી ઘર તરફનો
રસ્તો લઈએ!” એમ કહી તેઓ બે નીરાતે નીચે ઉતર્યા અને
“ટુરરા, હો, હો, ટુરરર, હોહો, તૃહા, તૃહા!” વગેરે ઉચ્ચાર
કરી મેદાને એકત્ર કરવા લાગ્યા મેદાઓએ પણ પોતાના રખે-
વાળોનો અવાજ સાંભળી “બેએ, બેએ!” કરતા ઉત્તર વાળ્યો
પરંતુ સ્વાદિષ્ટ ઘાસ અને અનેક બીજના પાદડાઓ ખાઈખાઈને
પુષ્ટ બનેલા મેદાઓ જાણે હજી ધરાયા ન હોય અથવા તો સુદર

નાગની ભીનાશવાળા કિનારાપરની માટીમા લોટવામા રખેવાળને
 અવાજ ન સાભળ્યો હોય તેમ તે જગ્યાને ત્યજવા ઉતાવળ
 કરતા જણાયા નહીં આ જોઈ કટાગતો એક ભસ્વાડ બોલી
 ઉઠ્યો “નામા, શ્રાપ હજી આ ટોળાપર! જોને કેવા આગસુ છે!
 જરૂર આજે ગત પડતા પડેલા તેમાના કેટલાકને જો પગવાળા
 ત્રા ઉપાડી જશે! ‘યુ, યુ, યુ, મોતી” એવો મ્હોટથી સાદ
 કરતા મ્હોટો જગલી દેખાતો શિકારી કુતરો દોડતો દોડતો
 તેની પાસે આવી પહોંચ્યો તેને ગળુએ બધા મેઢાને એકત્ર
 કરવાની નિશાની કરી નિશાની અમજનો હોય તેમ તે મેઢાના
 ટોળામા કુચા પણ કા તો ભસ્વાડની કરેલી નિશાની ઉલટી
 સમજ્યો હોય કે કા તો પોતાની ફરજ બરોબર સમજવામા ચુક
 કરતા હોય અગર કાઈ વૈરભાવ હોય—ગમે તે હો પણ મેઢા
 એકઠા કરવાને બદલે તે ટોળાની વચ્ચે ફટી તેણે તેમને વિખેરી
 નાખ્યા આથી છેડાઈ મળુ બોલ્યો, “વરૂનો કોળીઓ થાય રે
 તુ મોતીયા, આ શુ ડાટ વાળ્યો? ‘ના! હવે ચાલ જલતી કર,
 આગન મુક, અને ડગોરા લઈ આપણે જ તેમને એકઠા કરીએ
 ચાલ ઝટ કર મ્હો સામુ શુ જીવે છે! આગસુ તે આગસુ જ
 રહ્યા ચાલ વહેલો થા! રાવનાહોળની માફક શુ ઉઠે છે!”

રમો—“હા, ભાઈ હા ઉતાવળ શુ કરે છે? હુ તો
 આથી કટાળ્યો હુ ધારૂ છુ કે ચાલ આપણે મોતીને બોલાવી
 લઈએ અને આ જગલી ટોળાને તેમના નગીમને સોપી દઈએ
 જોઈએ તે તેમનુ થાઓ! આજે તો હુ થાકીને લોથ થઈ ગયો
 છુ જોઈએ તો તેમને મુઆફરી કરતા ગીપાઈઓ, કે જોઈએ તો
 રખડતા ચોરો કે પછી લુટારાઓ મળો કે ગમે તેવા ત્રાસ પામો!

જેથી આપણી જેઠા-ગીરી તેમને થતા મતાપથી તેમનું જડ-પણ દૂર થશે ”

ગજુ ચીટાનો ચીટાનો બોલ્યો “ ત તો મદાનો આળસુ જ રહ્યો. આલ લવં ગયલા કવ્વાનુ ઢોડી દે નહી તો આ મૂળ મેળામાયી થોડા કમી થશે ”

આ ગજુને સામગી ગમો આળસ મરડતો જમાના ખાતો, ખડખડતો મેઢાએને ગાળો આપતો ડાવતો ડાલતો આંસો તેઓએ કુતરાની મડાય લઈ મડામહેતો મેઢાને એકત્ર કયા અને ઉચ્ચ વર્ણવલા કુત્રેમાયી એક લાગા કુજમા થઈ મેઢાના મેળાને આગળ ગળી પીમે ધીમે માર્ગ કાપના લાગ્યા

તેઓ વાંતો કરતા આલતા હતા વડીમા મેલએયી ચીંતાડી વગાડતા તો ઘડીમા આડા અવળા ગયેલા મેઢાને તૂડા, તૂડા કરી બોલાવતા આરી નિર્વિતમા ગળા મેડાએના પગલાનો અવાજ તેમના કાને અથડાયો ગજુ બોલ્યો “ અરે આ શાનો અવાજ ! અલ્યારે સાજના કોણુ આવ છે ! લુટાગઓ તો નહી હોય ? ”

“ અરે ભેઈએ તે હો, તને તો બધા વહેમ જ છે દરેક વાતમા તને વહેમ જ આવે દોસ્ત ! મને તો લાગે છે કે આપણે આ સ્થાને જોવા તેઓ ઠહાય સ્વર્ગમાથી આપણે માટે ઇદ્ર-રાજાનો ન દેશે કા ન લાવતા હોય ! ”

“ અરે તુ ગાડો બાડો થયો છે કે શુ ? આજે તને શુ થયુ છે ! આ જોતો નથી કે મૂરજ તો જતો રહ્યો અને રાત તો ધમધમ કરતી આવી પહોચી થોડા વખતમા બધે અધારૂ થઈ જશે આ સ્વારો ફોર્ડ લુગન હોય તો આપણુ તો મોત જ

મનજવ, તેઓ આપણા હાલ હવાલ કરી નાખશે તોફાન જરૂર થોડા વખતમા ટૂટી પડશે તને તા બધી રમત જ મુઠે છે ચાલ હવે પગ ઉપાડ-મોટો વાતોડીયો' હવે તો જલતીયી ઘેર 'હોચવુ નેમળે'

નામાને પણ તેનું કહેવું બરૂ લાગ્યું તેઓ પોતાની રાગ તથા બમે ગાળી ધામણી માંડત ઉતાવળે પગ ઉપાડવા લાગ્યા અને માતી કુતરાની મદદથી મેઢાને પણ જલતી ચલાવવા લાગ્યા

ઝડપથી ચાલતા હતા છતા મ્વારે વધુને વધુ નજીકમા આવતા લાગ્યા ને તેમણે થોડા વખતમા તેમને પકડી પાડ્યા

તેઓ આગળે વીચ જળા હતા તેમના પહેલ્લેશપરથી લશ્કરી હિંદુસ્તાની મુસલમાનો જેવા દેખાતા હતા આગેવાન જેવા દેખાતા મ્વારે જોઈથી ઘાડા મ્વારે પુછ્યું "ઉભા જો! વિજયાનગર કેટલું દૂર છે? બગવીંગુ મંદિર કેટલું લાંબે છે?"

રામાએ ધુજતા ધુજતા હાથ ભેડી જવાબ આપ્યો "માહેબ વિજયાનગર હજુ પદરેક કોમ દૂર છે, અને બગ વીંગુ મંદિર માત્ર પાંચ છ કોમ ઉપર જમાણી બાબુએ આવ્યું"

પેલા મ્વારે પોતાના માર્થી તરફ કરીને હિંદુસ્તાની ભાષામા વાત કરી "ગેરખાન' મ્વારથી આપણને કાર્ક પણ બાવાનું મળ્યું નથી અત્યારે ઠીક શિકાર અનાયામે મળ્યો છે આ મ્થાન પણ રાત્રાને વિશ્રામ લેવા જેવું છે જગ્યા જગ ખુટ્ટો છે પાણીનો ઝરો પણ છે હજુ આપણી ટોળી પણ આવી ખેંડાચી નથી મરદાર માહેબ આવી 'હોચે તે ખેંડા તેમને

માટે નર્વ વ્યવસ્થા કરી રાખીએ આ લોકોને દમ ભીડાવી કેટલાક મેઢા ખુચાવી લઇએ ”

શેરખાન—“ ખરો મર છે મહુમદખાન, મહારો પણ એ જ વિચાર છે જો એ લોકો મીઠે મીઠા ન માને તો બગજેરીથી પણ મેઢા લેવા અટ્ટાતાલાની મહેરખાનીથી ખોરાક તો ઠીક મળશે ” એમ કહી તેણે આ ગરીબ ખીચારા નિરપરાધી ભરવાડો પર દમ ચલાવવા માડ્યો

તેઓ આ સ્વારોની મતક્ષબ સમજી ગયા તેમને નરમ પડતા જોઈ મીયા સાહેબે વધારે રોફ ચલાવ્યો, ને વધારે જોર અજમાવવા લાગ્યા મેઢાઓ મોખી દઇ મુગા મુગા ચાલી જવા હુકમ કર્યો પોતાના પેટ પર પાદુ પડતુ જોઈ ભરવાડોનુ લોહી અતે ઉકળી આવ્યુ જેના પર પોતાનો નિર્વાહ, તે જવાથી બુખે મરી જવાનુ ! તેનાથી મશ્વુ ખેંચે તર સમજી તુદમીજમી મીયા મહુમદખાન પર છેડાઈ ડાગ લઈ બન્ને જણ કુતી પડ્યા મહુમદ ચેતી પાછો હડી ગયો અને વીસે સ્વારોએ તલવાર ખેચી તેમને ઘેરી લીધા ભરવાડો ડાગો ફેરવતા વચમા ધુમવા લાગ્યા અને સ્વારોને પોતાની નજીકમા આવવા દીધા નહીં બે ત્રણ સ્વારોને પાડયા પણ ખરા મારામારી સખત ચાલી એક પાસ બે ને સામે વીસ જણ ! તો પણ વીસજણને ખુબ હુકાવ્યા અતે શેરખાને ધડુકો છોડવા હુકમ કર્યો આ ગરીબ ભરવાડો ગોળીઓથી વીંધાઈ જમીન પર પડ્યા તેમના પર થુકતા સ્વારો વરુઓ અથવા ત્રાઘ પેઠે ગરીબ, નિરાધાર મેઢાના ટોળા વચ્ચે કુતી પડ્યા અને યથેચ્છ તેમનો તાશ કરવા લાગ્યા એટલામા પાછળ રહેલી ટોળી પણ આવી પહોચી શેરખાને પોતાના

નરહરને સર્વ ખનાવથી વાકેફ કર્યો ને ખોરાકની પણ તૈયારી કરી રાખી હતી તે સમાચાર પણ વિદિત કર્યા

સરદારે તેની હુશીયારી માટે શાખાશી આપી ને તે જ સ્થળે મુકામ કરવા હુકમ આપ્યો. ઘોડાપરથી ઉતરી નાગાની ખાબુખા સરદાર માટે તબુ ઉભો કર્યો. રાત્રી તો પડી ગઈ હતી મશાલો સળગાવી કોઈ ઘોડાને ઘાસપાણી આપવામા તો કોઈ ખાવાનુ પકાવામા તો કોઈ વિશ્રામ લેવાની તૈયારી કરવામા ગુથાવા લાગ્યા નિશાપતિ પણ આ સમયે પોતાનો મદ પ્રકાશ ફેલાવતો હતો.

નાગાના કિનારાપર ચઢતા મદ પડતા ઉન્નતમા આ ટોળીનો સરદાર વાત્તાવિમોહ કરતો બેઠો હતો તેવામા શેરખાન બોલી ઉઠ્યા

“આ વખતે બહુ જ હીમ્મતભરેલી ઘાડ મારવા નીકળેલા છીએ. કાફરોની રાજધાની નજીક પ્રખ્યાત બગલદ્ર-હુનુમાનના મંદિરપર હુલ્લો લઈ જવો એ કાંઈ નહાનુ સુનુ કાર્ય નથી ચાર! આપણે હિમ્મત તો ખુબ ચલાવી છે અતિશય જબરૂ જોખમ ખેડયુ છે.”

તેના સરદારે ઉત્તર આપ્યો, “જોખમ તો ખરૂં! પણ એવા જોખમ વગર અદળક દ્રવ્ય પણ ક્યાથી મળે! તે દેવાલયમા ઘણુ અખુટ દ્રવ્ય છે એથી લલચાર્ય આ ઘાડ પાડવાનો ઠરાવ કરી આપણે નીકળ્યા છીએ આપણે પેલા ચોકીદારને કેવા છેતરી અંદર ઘુસી આવ્યા, હે!” આ વખતે હામ જખરી ભીંડી છે! આવા મ્હોટા શહેરની નજીકમા દરોડો પાડવો એ

કાઈ નાંદલ નથી મદિના ચાકીદાશે ગફલતમા હુશે તો હાથ માન્વાની મળહ ઠીક પડશે, કેમ ખરૂં કરી ! ”

અંટલામા મહમદખાન બોલ્યો “ મહારી હદપના કાઈ આરજ દોડે છ જે રૂમાવો તો કહુ ’ સરદારની રજા મળવાથી તેણે આગળ ચલાવ્યું “ મહારી નૂચના એવી છે કે જ્યારે આપણે આટલ સુધી આવ્યા તો કાઈ યુક્તિ પ્રયુક્તિ વાપરી, જે શેહર વિષ આપણુ ઘાણુ સાબળ્યું છે તે કા ન જોઈએ ? શેહર જોઈ આવ્યા બાદ બગલદ્રના મદિર પર હલો લઈ જવું જોવાને આવો લાગ ફરીને મળવાનો નથી ’

તેના સન્દાર વિચાર કરતા જવાબ આપ્યો ‘ મહમદ ખાનના વિચાર પણ નેક છે ખરે જ વિજયાનગર જેવું શહેર આટલે આટલે આવી ન જોવું એ ઠીક નહીં પણ શહેરમા જવું શી રીતે ! ’ અતે બહુ વિચાર કર્યા પછી કાઈ માર્ગ સુઝ્યા હોય તેમ બોલ્યો, ‘ વિજયાનગર જવું એ તો નિમદેહ મને ત્યા જવામાટે એક યુક્તિ સુઝી છે હું દિલ્હીના બાદશાહનો દરેદાર હતો તે તમે જાણો છો બાદશાહનો મહારીપર અપ્રતિમ રનેહ હોવાથી પોતાની મ્હોર છાપવાળો પરવાનો મને આપ્યો હતો દિલ્હીથી નીકળતી વખતે છુપાવી તે મહારી નાથે લાવ્યો છું તે પરવાનામા લખ્યું છે કે હું સર્વે સત્તાવાન મહાન બાદશાહ આલમનો વિશ્વાસપાત્ર નોડર છું અને જ્યાં જઈ ત્યાં મને મહારા દરજ્જા થોડ્ય માન આપવું, નહીં તો તેમના ઉપર પાદશાહી ગુસ્સો તુટી પડશે તે પરવાનાનો અત્યારે ઉપયોગ કરવો વિજયાનગરના મહારાજા સમક્ષ મ્હારે દિલ્હીના એલચી તરીકે બહોર થવું અને મિસ્ત્રપુરના રાજ્યે પોતાના પટોશી રાજ્યોની

હદ કેટલી દગાવી છે તે વિષે તપાસ કરવા તેમ વિજયાનગરે પણ પાદગાદી હદો કેટલી દગાવી છે તે વિષે તપાસ કરી નીકાલ કરવા મને મોડરો છે, એમ પણ જાહેર કરવું અને હું આવું છું તેની ખબર આપવા શરખાને દસ સ્વારની દુકડી સાથે આગમથી જવું આપણે ત્યાં પુર કાઠમાડથી જવું મહારાજના મેમાન વડે વિજયાનગરમાં થેડા દિવસ મોજ લોગવી પછી હનુમાનપર હડકો લઈ જવાનો ઇગદો પૂર્ણ કરવો”

સર્વને આ યુક્તિ પસંદ પડી આ વિષે માહોમાહ વધારે વિવેચન કરી એ જ નિર્ણય કાયમ રાખી સર્વ છુટા પડ્યા

પ્રિય વાચનાર! આ મરદાંગ તથા આ ટોળી ખાખતમાં કાંઈ ઉદ્દેશ્ય કરી આ પ્રકરણ સમાપ્ત કરીશું આ સરદાર ખીન્ને કોઈ નહીં પણ કથામુખમાં જણાવેલા દિવસીથી દેરાનિકાલ વચેણો પડાણુ—લુટારાનો ધધો ડરનાર પ્રખ્યાત દગેડાંખાર હુમફાન હતો

તે પોતાની જહાહુરીથી પોતાના વીણી કાઢેલા વિશ્વામુ આ માણસો સાથે લઈ ઘાડા અરણ્યોમાં માર્ગ કાઢી વિજયાનગરથી દસ માર્ગલ દૂર આવેલા મુપ્રતિદ્ધ ખળખર—હનુમાનના મંદિરની અખુટ દોલત લુટવાના ઇગદાથી દગેડો પાડવા આવ્યો હતો શહેર જોવાની ઉત્ક્રાએ મંદિર લુટવાના તેના વિચારને તાત્કાલિક ફેરવ્યો અને હીમ્મતથી પોતાની યુક્તિમાં મહારાજના પરાણા થવામાં ફતેહમંદ થયો આ દરોડા પાડનાર લુટારાની ટોળીને લઈ વિજયા નગરમાં દિલ્હીના એલચી તરીકે તે દાખલ થયો

પ્રક ૯ ૩ બુ

દિહીનો કૃતિમ એલચી

“ The city of Bidjanagar is such that the pupil of the eye has never seen a place like it, and the ear of intelligence has never been informed that there existed anything to equal it in the world ”

Abdur Razzak, the Persian Ambassador
at the Court of Vijayanagar-Sewell

યુ સફખાન વિજયાનગરમા દાખલ થયો તે વખતે શહેર બહોળલાલીની ટોચે ખ્હોચ્યુ હતુ આ સુપ્ર-સિદ્ધ વિજયાનગર ઇ સ ૧૧૫૦ ના સુમારમા વિજયધ્વજે તુગલકા નદીના દક્ષિણ તીરે બધાવ્યુ, અને તે વિજયે બાધ્યુ તેથી વિજયાનગર તરીકે ઓળખાવા લાગ્યુ મુનલમાનો તેને બીબનગરને નામે અને પોર્ટુગીઝ મુસાફરો બીસનાગ તથા ઇટાલીયન મુસાફર નીકોલો તેને બીઝેનગલીયા (Bizengalia) નામે ઓળખાવે છે તેના બીબ નામે વિધાનગર, અનાગુડી અને હસ્તિનાવતી પણ છે તોપણ તે વિજયાનગરને નામે જ પ્રસિદ્ધિમા આવેલુ છે, અને આ મહાન હિંદુ રાજ્યનુ નામ પણ આ પાટનગરના નામપરથી જ ‘વિજયાનગરનુ રાજ્ય’ એમ પ્રસિદ્ધ થયુ હતુ

આ શહેરની આનપાન મોટા મોટા રાક્ષસી બડકો સાથે ન્હાની ન્હાની ટેકરીઓ આવેલી છે તે સમયમા આ શહેરને મજબુત માત દીવાલોની કીલ્લેખધી હતી શહેરનો ઘેરાવો આશરે સાઠેક માઈલનો હતો શહેરની ગ્રંથક દીવાલો મોટા પથ્થરોની મજબુત બાધણીની હતી તે ખીણોમા થઈ વ્યાપાન માઈલો સુધી આ ઉચા નીચા પ્રદેશમા પથરાયલી હતી આ શહેર હિંદુ રાજાનમા તે વખતે મોથા મોટા શહેર ગણાતુ હતુ, અને ત્યાના મહારાજાઓ ઘણા બળવાન અને મત્તાધીશ હતા કેપ કોમોરીનથા તે બ ગાળ સુધી અને આ તરફ ગુપ્તબર્ગા (કુલબર્ગા)-કૃષ્ણા સુધી આ રાજ્યની હદ પથરાયલી હતી

(દિલ્હીના એલચી આવ્યાના સમાચાર મહારાજાને પહોંચતા તેણે મોટા મોટા મંત્રીઓ સાથે મારો રસાલા યુનકખાનન આવકાર આવવાને શહેરના દરવાજા પાસે મોકલાવ્યો શહેરમા મારા માનપાન સાથે તેને લાવ્યા અને સુશોભિત ભવ્ય મકાનમા તેને ઉતારો આપ્યો વિજયાનગરની અનન્ય શોભા જોઈને નવા આવનાર દિડ મૂઠ જેવા બની ગયા

વિજયાનગર દિલ્હીનુ તાજ-હિંદુ મહાપતિઓનું મુખ્ય સ્થાન-તે સમયે પૂણપણે પ્રકાશી ગયુ હતુ માત કીલ્લેખધી-વાળા આ મહાન્ શહેરની પ્રથમ કીલ્લેખધીના હે સંપત્તી નેઋયાદશામા બે કામપર બે ટેકરીઓ વચ્ચે આવલા દરવાજા માથી દાખલ થઈ યુનકખાન મનોરમ્ય બાગબગીચાઓ, ખેતરો અને મકાનો વચ્ચેથી પસાર થયો, ત્યા ખીજ દીવાલ માર્ગ ઝાંકી ઉભેલી જણાઈ. શહેરનો આ વિભાગ એટલો બધો ખીચોખીચ

વમ્બો નહોતો અર્ધીથી ગાહેરની ઉત્તર બાજુની ત્રીજી દીવાલ પાગ દેખાતી હતી બીજી દીવાલના દરવાજામાંથી દાખલ થતા જ ખીચોખીચ ઘરોની હારો દેખાવા લાગી અને તેઓ ગીચ વસ્તીમાં દાખલ થયા રસ્તો નીચો પડેજો હતો જે ઉ બાજુમાં દુકાનોની હારો આવી રહી હતી, અને તે છેડ ત્રીજી અને ચોથી દીવાલના દરવાજાઓ મુખી લગાયલી હતી ચોથી દીવાલનો દરવાજો અતિ મજબુત અને ભવ્ય હતો તેની નજીકમાં અમીર ઉમરાવોના મહેલો મહેલો ભવ્ય વિશાળ મકાનો આવી ગયા હતા પાંચમી દીવાલની અંદર પણ ઉંચી ઉંચી મનોહર હવેલીઓ આવી રહી હતી છઠી દીવાલ માલપુર તળાવના દક્ષિણ તીર આગળથી પસાર થતી હતી, અને સાતમી દીવાલની અંદરનો ભાગ આશરે એક માઈલની પહોળાઈવાળો તથા મવા જે માઈલ લગાઈનો હતો તેમાં મહારાજાનો ભવ્ય મહેલ તથા નરકારી મકાનો હતા રાજમહેલને ઘેરેલી આ સાતમી કીલ્લેબંધી શહેરની વચ્ચેવચ્ચ હતી પહેલી, બીજી અને ત્રીજી કીલ્લેબંધી વચ્ચે, ખેતરો, બાગ, બગીચા અને બગલાઓ આવેલા હતા બીજી અને સાતમી કીલ્લેબંધી વચ્ચે બજારો, ગીચોગીચ ઘરો, મહેલો મકાનો, હવેલીઓ, દુકાનો, મુદર ફેલાયેલો તથા અન્ય યોડોની મેદની દૃષ્ટિએ પડતી હતી આ શહેરમાં તે સમયે પચીસથી ત્રીસ લાખની વસ્તી ગણાતી હતી વસ્તી સર્વ આબાદ હતી, અને માયાળુ હિંદુ રાજ્યના સારા કૃષો ભોગવતી મુખી હતી મહારાજાના મહેલની નજીક ચાર બાજુ ચાર બજાર આવેલા હતા ઉત્તરે મહારાજાના મહેલનો મંડપ આવેલો હતો, અને દરેક બજારમાં મુદર ગરબીવાળા

મોટા લવ્ય આરકાઓ આવેલા હતા બજારો ઘણા જ લાખા અને ખોળા હતા ગુલાબના પુલ જ્યા ત્યા વેચાતા હતા વિજયાનગરના રહેવાસીઓ ગુલાબનો ઘણો જ શોખ ધરાવતા હતા શહેરના મારા લત્તાઓમા તથા ગજમહેલમા માફ કરેલા ચળકતા લીમા કાળા પથ્થરો વચ્ચેથી પાણીની નહેરો વહેતી હતી

મહેલના મડપની ડાખી બાજુએ અતિશય વિશાળ મહેલમમ દિવાનખાનુ (કચેરી) આવેલુ હતુ તેની સાંનિધ્ય એક મનુષ્યની ઉચ્ચાર્થવાળો ત્રીશ ગજ લાંબો અને દશ ગજ ખોળો ચોરડો હતો આ ચોરડામા દફતરખાનુ હતુ આ દિવાનખાનામા દિવાન સર્વ ન્યાય ચુકવતો હતો મહેલના ડાખા પડખામા દરમખાના અથવા ટકશાળ આવેલી હતી દિવાનખાનાની મામે લવ્ય અખારખાનુ (હાથીઓનો તખેલો) આવેલુ હતુ તેમા મહારાજના ખાન મોટા હમ્તીઓ રાખવામા આવતા હતા ટકશાળ મામે દુર્ગરક્ષક સુખાનુ મકાન તથા ખાન હજાર ગ્રીપાઇઓને રહેવાની જગ્યા હતી આ ગ્રીપાઇઓ મહેલની કીલ્લેબધીનુ રક્ષણ કરતા હતા

શહેર તથા ગજભુવન વિષે આટલી માહિતી આપી દિહીના કૃત્રિમ એલચી પઠાણુ યુવકખાનનો હેતુ કેવી રીતે નિદ્ર થયો તે પ્રતિ આખાનુ લક્ષ દોડાવીએ

યુવકખાનને સારા માનમરતબા માથે રાજશાહી મકાનમા ઉતારો આપી બાદશાહી રીતે પરોણાગત કરી, પાચ માન દિવસ વીત્યાબાદ શુભ દિવસે દરબારમા મલામી માટે બોલાવ્યો

મહામદખાન, શેરખાન તથા પચીશ માણસો મહિત સુદર પોશાક સજ્જ થોડેસ્વાર થઈ મહારાજાની સલામતી માટે પુર ઠાઠ-
માઠથી તે દરબારમા જવા નીકળ્યો. મહારાજાને નજર ડગવાને
કીમતી પોશાક, ચાર આગળી ઘોડા વગેરે અનખાખ લીધા.

દરબારમા દાખલ થતા રત્નજડિત સિલામનપર મહારાજાને ખીરાજમાન થયેલા દીઠા સિલામનની જમાગી અને
ગાળી બાબુએ એકઠો અમીર ઉમરાવો, અરદારો, શેઠીયાઓ
વગેરે અર્ધચંદ્રાકારમા ગોઠવાઈ ઉભા હતા. મહારાજાએ લીલા
રંગનો રેશમી ખુટાદાર બમો પહેર્યો હતો. ગળામા મહોટા
મહોટા પાણીદાર મોતી તથા હીરામાણુકનો કઠો શોભી રહ્યા
હતો. મગતકપર જરીયાન મહિલ અને શિરપેચ ધ્યા હતા.
મહારાજા શરીરે દેખાવડા, ઉચ્ચ તથા પાતળા હતા. રહેરાપર
વ્યમનના સર્વ ચિન્હો સ્પષ્ટ થતા હતા. કર્ણાટકી વાગગનાનો
નાચ ચાલી રહ્યો હતો.

યુસુફખાનને મેનાપતિ પાને જગ્યા આપી બાદશાહી
બેઠ સ્વીકારી બાદશાહના કુચાગ સમાચાર પુછી તેના આગમનનું
પ્રયોજન જાણી લીધું અને પાનગુલાબ આપી પાચસા મહોરો,
તથા એક રત્નખર્ચિત સમશેર તેને વિતાયગીરીમા આપી.

હવે અઠવાડીયામા મહારાજાની મુલાકાત યુસુફખાનને બે
વખત થવા લાગી. યુસુફખાને મીડી જખાનથી સવનો પ્રમ થોડા
સમયમા મેળવી લીધા તથા તેની ચાલાકીથી મહારાજાના મન-
પર સારી અસર થવા માડી. તે એટલે સુધી કે તેના માનમા
વાગવાગ જલમા તથા શિકાર વગેરે થવા લાગ્યા. આપણો આ

હુટારો-દિહીનો કૃત્રિમ એલચી વિજ્યાનગરની રાજશાહી
 મેમાનગીરીનો પૂર્ણ સ્વાદ આપવા લાગ્યો મહારાજ સાથે
 યુસફખાન એક વખત શિકારે ગયો હતો ત્યાં વાઘનો ભોગ
 થતા મહારાજને ચાલાકીથી તેણે ખચાવ્યા આથી મહારાજનો
 પ્રેમ તેના પ્રતિ અધિકાધિક વધતો ગયો, ને મુસલમાન તરફનો
 ધિક્કાર વિનરી જઈ તેની સાથે વધારે પ્રીતિથી તથા છુટથી
 વર્તવા લાગ્યા આવા વર્તનથી વિપરીત પરિણામ શુ આવ્યું
 તે આ પછે આગળ ઉપર જોઈશું.

મકરણ ૪ થું

વિજયાદશમીની ધામધુમ

વિજ્યાનગરમા નવરાત્રિ અને વિજયાદશમીના ઉત્સવ
 ના દિવસોમા ભારે ધામધુમ થતી હતી યુસફખાનને
 આ ઉત્સવનો લાલ મળ્યો

મહારાજના ફરમાનથી રાજ્યના સેનાધિપતિઓ, સુબાઓ,
 સરદારો, જગીરદારો, ખડીયા રાજાઓ અને ક્ષીમત લોકો
 રાજ્યના સર્વ વિભાગોમાથી આ નવરાત્રિના મહોત્સવમા ભાગ
 લેવા તથા મહારાજને સલામી ભરવા વિજ્યાનગર આવતા
 આ સર્વ મડળ સાથે સુદર રીતે અલકૃત કરેલા એક હબ્બર
 હસ્તીઓ આવતા આ સુબાઓ મહોટા જગીરદારો સરદારો

તથા મહાન્ પુરુષો અને પરગણામાર્થી આવેલા વિદ્વાન બ્રાહ્મણો મુકરર કરેલા સમયે રાજમહેલમા એકત્ર થતા

નવરાત્રિના છેલ્લા ત્રણ દિવસો-દુગાષ્ટમી મહાનવમી અને વિજયાદશમી-મહોટા પર્વના દિવસો હોવાથી મહોટો ઉત્સવ પળાતો. દુર્ગાષ્ટમીને દિવસે દુગાપૂજા તથા ચડીસ્તવન, મહાનવમીને દિવસે આયુધપૂજા અને વિજયાદશમીને દિવસે શમીપૂજન, સીમોદ્ધન-વગેરે ધર્મકાચો સારી ધામધુમથી ઉજવવામા આવતા.

આ ત્રણ દિવસોના ઉત્સવ માટે વિખતીર્ણ જમીનને વિપુલ શૂગારથી અલકૃત કરવામા આવતી, અને તેમા સમુદ્રમા મોજાનો અફલુત રીતે લામ્બ આપતા અલકૃત કરેલા હસ્તીઓ ના ટોળેટોળા એકત્ર કરી ઊભા કરવામા આવતા, તેમ ત્યા અસખ્ય લોકોનો સમૂહ થતો હતો કેટલેક સ્થાને ત્રણ મજલાના મડપ ઊભા કરવામા આવતા આ મડપોની નીચેથી મથાળા સુધી ઘણી જ આકૃતિઓ ખ્હાર પાડેલી દૃષ્ટિએ પડતી આકૃતિઓ માનુષી કંડપનાની ખ્હાર નરોતી. છેક મનુષ્યથી લઈ દરેક જાતના પ્રાણીઓ, જીવજતુઓ, પક્ષીઓ આદિની આકૃતિ બનાવવામા આવતી આ મડપોની એવી ગોડવણ કરવામા આવતી કે તેઓ ગોળ ગોળ ઝડપથી ફરતા અને દરેક બાજુએ દરેક પળે નવીન નવીન ચોરડાઓ, ચિત્રો દૃષ્ટિએ પાડી જોનારને અચ્ચો પમાડતા આ સ્થળની નજીકમા જ નવમડપવાળો ઘણી જ સુદર કારીગીરીવાળો મહેલ હતો નવમા ખડમા મહારાજાનું તખ્ત રાખવામા આવ્યું હતું મહેલ અને મડપના

વચગાળામા ગાનારાઓનો તથા કથા કહેનારાઓનો જમાવ કરવામા આવ્યો હતો.

ગાર્ડી લોકો આશ્ચર્ય ઉપજાવે એવા અસંખ્ય ખેલો ભજવી ખતાવતા કેળવાયેલા ગજો ઘણી જ વિલક્ષણ રમતો કરી ખતાવતા તખ્તની નામે પડદા અદર ચદ્રમુખી, નાખુક, જોનારના મનને હરી લે એવા મુદર પાશાકમા અલકૃત થયેલી નવયાવના નાયકાઓને જોનાડવામા આવતી મહારાજના બિરાજમાન થયા પછી પડદો એકદમ ખસેડી નાખવામા આવતો અને વિજળીના ચમકારા માફક આ સુદર નાયકાઓ ચિત્તાકર્ષક ગાતથી અચિતિ ખહાર આવી નૃત્યકળાથી સર્વના મન સતુષ્ટ કરી પોતા તરફ આકર્ષતી

આ ત્રણે દિવસો સૂર્યાસ્તથી સૂર્યાસ્ત સુધી-ઘણી જ ધામ-ધુમ સાથે, વિવિધ રમતો-તરેહ તરેહની આતશબાજી વિગેરેથી અત્યંત આનંદમા પસાર થતા

મહારાજાનું તખ્ત ઘણું મોટું, સુવર્ણનું અને રત્નજડિત હતું તખ્તપર ચોરસ ગાદી હતી, અને તેની કિનારપર ઘણા જ પાણીદાર મોતીની ત્રણ હારો ગુથેલી હતી આ તખ્તપર ત્રણે દિવસો મહારાજા જોમતા જે ખડમા તખ્ત હતું તે ખડ આખો સુવર્ણનો અને વચ્ચે વચ્ચે વેલખુદાની નકશીકામમા ઝળઝળાટ મારતા કીમતી જવેરાત જડેલો હતો-ખડ ઘણો જ ભવ્ય અને ભયંકારવાળો હતો.

વિજયાદશમીને દિને પ્રભાતમા મહારાજા આ મહેલમા આવતા, અને મહેલમા આવેલા દેવમંદિરમા પ્રાદક્ષિણાહિત

ન્યારે પ્રવેશ કરતા, ન્યારે જહારના મહાપમા વારાગનાઓ નૃત્ય કરતી હતી ચાકની જહાર આટલાપર મોટા મોટા સરદારો, મુખાઓ તથા શ્રીમત લોકો વગેરે ઉભા ગ્રંથતા જહારના આગાનમા ધાગી જ ગુદર રીતે શુગારેલા અગીયાર અશ્વ તથા તે પાછળ તેવી જ રીતે અલકૃત કરેલા ચાર હસ્તી ઉભા રાખવામા આવતા મહારાજ પ્રજા કરી એક ગ્રાહ્યણ સાથે જહાર આવતા તે ગ્રાહ્યણના હાથમા પ્રજાના સાહિત્ય તથા ગુલામની એક ટોપડી રહેતી તેમાથી મહારાજ ત્રણ મુઠી ભરી ગુલામના પુલો અશ્વોપર નાખી વિધિસહ અશ્વપ્રજા કરતા તે પછી હસ્તીની પ્રજા થતી પ્રજા સમાપ્ત થયા પછી પાછા મહિરમા જઈ ખેનતા ને તે વખતે તેમની સમક્ષ અઢીસા પાડા તથા ચાર હજાર પાચસા ખકરાઓનો વધ થતો આ પહેલાના ત્રણ દિવસાએ દરરોજ એ જ વિધિએ ચાવીસ પાડા તથા દોઢસો ખકરાઓનો વધ કરવામા આવતો, અને દુર્ગાદેવીને તેનો ભોગ ચઢતો તે પછી દુર્ગાની પ્રજા કરી જહાર આવી સર્વની સલામો ગ્રીક્ષી મહેલમા જતા મહિરમા તે નૃત્ય ચાલુ રાખવામા આવતું

મધ્યાન્હે મોટો દરબાર ભરાતો તેમા દરેક સરદાર, મુખા આદિ મોટા લોકો ભાગ લેતા દરેક દરબારમા યુસફખાન પણ ભાગ લેતો દરબાર ભરવાની ક્રિયા પૂર્ણ થતા મોટી સ્વારી નીકળતી તે દિવસે મહારાજ પોતાના મોટા સૈન્યનુ અન્વવ લોકન (લગ્નકરી તપાસ કરવી) કરતા શહેર જહાર એક માઈલ છેટે મોટા મેદાનમા મહારાજનો વિશાળ મખમલનો તબુ ખડા કરવામા આવતો આ જગ્યાથી રાજમહેલ સુધી સરદારો પોતાની ટુકડીઓ સાથે માર્ગપર હારખ ડોલા ગ્રંથતા

શીરન્તા પ્રમાણે મહેલમાથી મ્હોટા ઠાઠમાડથી હાથી, ઘાડા, રથો, પાગાઓ, તીરદાને, તોપો વગેરે સાથે મ્હોટી વિજયાદશમીની સ્વારી નીકળતી મહાગજા ભારે કીમતી ઝવેરાતોથી અલકૃત થયેલા સુદર અશ્વપર મુદર આભૂષણા હોરી બેઠા હતા સ્વારી જોવા લોકોની ભારે ઠઠ થઈ રહી હતી ને મહાગજાને અશ્વ પમાર થતી વખતે જયજયના નાદથી તે સ્થળ ગળી રહ્યું મહારાજના અશ્વપાસે સુવર્ણની રત્નજડીત પાલખીમા કુળદેવતાની મૂર્તિ હતી સ્વારી સીમોદ્ધન કરી શમીપૂજન કરી, પાડાનો વધ કરી મૈન્યના અન્વવલોકનાથ નિર્મિત કરેલા સ્થળે આવી ખેડોચી મહારાજ મૂર્તિ સહિત તબુમા દાખલ થયા, અને સિહાસનારૂઢ થયા મૈન્યનો કેટલોક ભાગ મહારાજ પામેથી પમાર થઈ ગયો અને તેમના હર્ષનાદ વચ્ચે સ્વારી પાછી શહેર તરફ ફરી

રાત્રિના આતસબાજી પુટવાની હતો ઉત્સવ આટલેથી જ પૂર્ણ થવાનો નહોતો પરંતુ ખીજે દિવસ સાઠમારીની રમતો તથા કુસ્તીઓ, કૃત્રિમ લડાઈઓ લગેરેનો દિનક્રમ નક્કા થયેલા હતો ખીજા દીવસની રમત ગમતો જોવાને આખું શહેર ઉત્સાહ થી હલમલી રહ્યું હતું આ રમતો માટે શહેર ખુલાર ગોળાકાર ચોગાન તૈયાર કર્યો હતો તેની આસપાસ ચાદ ફીટ ઉચાઈની જાળીઓ બાંધેલી હતી એક તરફ મ્હોટા સરદારો, અમલદારો, દરબારીઓ સાથે મહારાજએ બેઠક લીધી બાબુનો ખડ જનાનખાના માટે રાખ્યો હતો તે બધ હતો પણ ખારીક કોતરકામની સુખડના લાકડાની સુદર આરપાર કોરેલી દીવાલો ઉભી કરી હતી મેદાનના બાકીના ભાગમા લોકોની તથા મૈન

કે ની ચી ૧૨ મેઢની થઈ હતી મહાગજાથી થાડે દૂર યુગકપાન તથા મહમદખાન બેઠા હતા ચાગાનમા પ્રથમ પહેલવાનો ઉતર્યા તેમણે મહારાજાને નમન કરી કુસ્તીઓ ચલાવી તે પછી પટા જમનારાઓ આવ્યા ત્યાર બાદ બન્ના બન્ના સ્વાગેની ટુટડીઓએ લડાઈઓ કરી દેખાડી આ પછી ચાળીસ ઘેટાની નામનામી લડાઈ થઈ તે પછી હુસ્તીની, પાડાઓની, પાડા તથા વાઘની એમ ક્રમવાર લડાઈઓ થઈ પાડા તથા વાઘ વચ્ચેની લડાઈમા પાડાએ વિજય મેળવ્યો તરત જ નવીન આણેલા વાઘને તે પાડા ઉપર છોડ્યો, તેમા વાઘ પાડાને વધ કર્યો, અંતે છોડાયેલા વાઘ મેદાનમા નાચી છુટવાને ગોગ ચક્કર ધુમવા લાગ્યો અચિત્તે હડી એકદમ જાળી ઉપર કુદકો માર્યો અદ કીટ ઉંચી જાળીઓ, મજબુત મતલો સાથે બાંધેલી હતી, તથાપિ વાઘના કુદકાથી હલમતી ગઈ જમીનની ઉપર દસ કીટપરચી વાઘ ટીંગાઈ રહ્યો કેટલાક મૈનિકોએ ખડાથી દોડી આવી હવામા બહુકના માર કર્યા તેથી વાઘ પાછો જમીન-પર કુદી ચોતરફ ફરવા લાગ્યો તથા ડોળા ફાડી ભયકર ગર્જના કરવા લાગ્યો

જનાનખાનાવાળા વિભાગની સામે આવી વાઘ નિમિષ માત્ર થોભ્યો જનાનખાનાની બારી સામે ભયકર ગર્જના કરી બારીપર ત્રાપ મારી સુખડતુ બાંધકામ પાતળુ કાગળ જેવું હોવાથી વાઘના વજનથી બારી ત્રુટી પડી ને બાકોડ પડવાથી વાઘ અદર ધુસ્યો લોકોની મેઢનીમાથી ત્રાહિ ત્રાહિના પોકારો થવા લાગ્યા અદરના ભાગમાથી સ્ત્રીઓની ત્રાસદાયક ચીમો સભળાવા લાગી

તરત જ યુસફખાન અને મહમદખાન કુટી પડ્યા જ્યા ત્યા ગરબડાટ મચી રહ્યો યુસફખાન પોતાના ખડને નાકેથી સલામથી ત્વરાથી જનતાનખાનાવાળા ખડના ભાગપર ચઢ્યો અને દાણુનાત્રમા વાઘે પાડેલા ખાકોરામાથી ખુટી તરવાર સાથે અદર ધુસ્યો અદર કેટલીક સ્ત્રીઓ નાસભાગ કરતી તો ડાઁક બેશુદ્ધ અવસ્થામા પડેલી તો કોઈ ‘બચાવો, બચાવો,’ એમ પોકારતી દ્વાપ્રએ પડી વાઘ બેશુદ્ધ અવસ્થામા પડેલી એક લાવણ્યમયી મુદરીપર પડે રાખી ગભરાયેલો ઉભો હતો યુસફખાન વાઘને એક જ ઘાથી પુરો કરી જે રસ્તે આગ્યો હતો તે રસ્તે ત્વરાથી ખહાર નીકળ્યો

ખહાર ઘણો જ શોર બકોર મચી રહ્યો હતો મહારાજા બેખાકળા જેવા બની ગયા હતા યુસફખાન ખહાર આવતા વાઘ મરાયો બાણી લોકો હુષનાદ કરવા લાગ્યા મહારાજાએ નીચેની ઉક્તિ કરી ઘન્યાદ આપ્યો, “કૂર વાઘથી જનતાનખાનામા થતા ભયકર નાશને તમોએ અટકાવ્યો મહારા કોઈ પણ સગદારોની શુદ્ધ ઉઘડે તે જોલા જ ખરોખર અણીને સમયે આવુ વીરતાનુ કાર્ય કર્યું તે માટે તમોને જેટલો ઘન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે ” એટલામા અદરથી ખબર આવી કે યુસફખાને મહારાજાની એકની એક લાડકવાઈ પુત્રાનો શ્રવ વાઘના પગમાથી બચાવ્યો છે આ સાલળી મહારાજાને ભય સાથે હૃદય થયો ને યુસફખાનના વખાણુ કરી રમત ગમત બધ કરાવી મહેલ તરફ પાછા ફર્યા યુસફખાનને પણ સાથે લીધો ને તેનાપર અત્યંત પ્રેમ દેખાડી કીમતી પોશાકની નવાજેશ કરી જાતે મુસલમાન હતો છતાં પોતાના મહેલના કીલામા તેને

નિવાસસ્થાન આપ્યું આ પ્રસંગથી મહાગજ પાસ તેનું માન વધતું ગયું ને તે માનીતો થઈ પડ્યા.

પરંતુ યુવક જ્ઞાનના મનને આનંદને બદલે જુગી જ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ હતી જે સુદરીને એક પગમાત્ર પણ જોવાનો પ્રસંગ મળ્યો તેની સુદગ્તાનું સ્મરણ થતાં તે આકૃષ્ટિ તેની નજર આગળ તરતી, અને તેને મેળવવા મન તણપાડ થઈ ગયું તે સુદરી ગજકુવરી છે, એમ જ્યારે તેણે જાણ્યું ત્યારે તેનું મન વધારે વિઠ્ઠલ થતું ગયું તેને કેવી રીતે મેળવવી તેના તે વિચાર વમળા મા પડ્યા, અને કામાગ્નિથી બળવા લાગ્યા.

આ સુદર રાજકુમારી મલગ્યા વિજયાનગરના રાજા વિરૂપાક્ષની એકની એક પુત્રવત્ લાડકવાઈ પુત્રી હતી તેનો વિવાહ પ્રધાન નરસિંહના જ્યેષ્ઠ પુત્ર સાથે કર્યો હતો તે આપણે વાંચી ગયા છીએ ચક્રમાથી યુવાન યુવક જ્ઞાનને આ કુવરીએ અનેક વાર જોયો હતો પાતાને મોતના પાઠમાથી બચાવનાર તે જ વીર પુરુષ છે એમ જ્યારે તેણે જાણ્યું ત્યારે તેનું શોચ તથા સ્વરૂપ, તથા પોતાપર થયેલો ઉપકાર—એથી તેના પર મોહ પામી, તેપણ મોહપાશમાં પડી

પ્રકરણ પમુ

પ્રથમ દર્શન

૨૧ જકુમારી મલમ્યા યુનકજ્ઞાનપર મોહિત નો થઈ પરતુ તેના કુળાભિમાન તથા જાતિઅભિમાન તેના મનને કાળુમા રાખતા “આ મ્હેચ્છ, યવન જાતિનો પુરુષ અને હું હિંદુ કુમારીકા, વિજયાનગરના મહારાજાની પુત્રી એ જેનો સમઘ અને જ કેમ? હરિ! હરિ! આ ત્હે શો યાગ રચ્યો! મહારે મનોનિગ્રહ રાખવો જોઈએ મનમા જગ પણ તે ન મધમા વિચાર લાવવા ન જોઈએ” વગેરે સુવિચારો આવતા પણ પ્રમલ કામદેવ પુન પુન યુનકજ્ઞાનના જ વિચારો તેના મનમા ઘુસાડી તેને અમિત કરતા પ્રમને નિયમ હોતો જ નથી-પ્રમ જાત કજાત જોતા નથી મહાન પુરુષો પણ કામથી આધળા થાય છે તો આ ગિચારી યુવાન બાળાની શી વાત! અતે પ્રેમવેદી પ્રમ ધીન બની યુનકજ્ઞાનને ઝખવા લાગી તીરમલપ્રતિ તેનો પ્રમ હતો જ નહીં પિતાએ વિવાહ કર્યો તેથી તેને પતિ સમજતી હતી બાકી અત્યાપિ પર્યંત તેમની જેની કોઈ પણ દિવસ ભેટ થઈ નહોતી એટલે પ્રેમાકુર તેના તરફ પુટવા પામ્યા જ ન હોવા મગજમા તેને બદલે યુનકજ્ઞાનનું સ્મરણ થવા લાગ્યું, અને ધીમે ધીમે યુનકજ્ઞાનની ભૂર્તિ તેના હૃદયમા વાસ કરવા લાગી પ્રેમનિશ્ચયે તેનું મન્તક ભમાવી યુકયુ મદનપીરાથી તેની દેહલતા તમ રહેવા લાગી તેને કેવી રીતે અને શી રીતે મળવું-એ જ વિચારો માત્ર

તેના મનને શેડવા લાગ્યા તેણે એક યુક્તિ શોધી કાઢી તેણે પોતાની માનિતી દાગી પ્રમીલાને માધી, પોતાનો ગુમ હેતુ તેને જાગૃત્યો પ્રમીલાએ તેને આ હેતુ ત્યજી દેવા ઘણું નમજવી, પરંતુ હેતુ મિદ્ધ કવ્વાના વિચારો ઘણા ઉડા ઉતર્યા હોવાથી અદૃશી બની શક્યા નહીં પ્રમીલાએ તેના વિચારો ફેરવવા ઘણા શ્રમ કર્યો દૃષ્ટાન્ત આપ્યા, પણ નર્વ ધન ઉપર લીંપાયું પેઠે થયું તેની તીવ્ર ઈચ્છા જોઈ ને તેની ઈચ્છા મક્કળ નહીં થાય તો પોતાની યજમાનની અતિ દુર્બી વશે એમ ધારી દાગી તેની માથે નામેલ થઈ અને તેનું કાર્ય કરી આપવા વચનથી બધાઈ યુનકજ્ઞાનની પ્રેમનજમા નપડાયેડીની આ સ્થિતિ હતી અતે બન્ને વચ્ચેનો પડદો ખુલ્લો થયો, અને પ્રમીલા દ્વારા ઉભય પ્રેમો વચ્ચે જુપો પત્રવ્યવહાર શરૂ થયો હવે બન્ને જળુ એક બીજાને મળવાને અત્યંત આતુર થઈ રહ્યા વિગ્લાશિથી બળતું પ્રેમી જોડું પત્રદ્વારા મેળાપ કરતું અને પ્રત્યક્ષ મળવાનો લાગ સાધવા લાગ્યું

એક દિવસ યુનકજ્ઞાનને આશ્ચર્યજનક અને ભયકર સ્વપ્ન આવ્યું નિષ્કારણ, અનાયાસ તથા યુદ્ધ વગરની નામ-વિનાની ધાન્તીથી મનુષ્યને સ્વપ્નામા જ માત્ર ભય કપ થાય છે તેવી જ રીતનું આ સ્વપ્ન હતું જાગૃતઅવસ્થામાં મનુષ્યને જે કાંઈ ભયાન્વિત દેખાય છે છતાં આટલું બધું ધ્રુમરી લાવનાડ ભય કર લાગતું નથી, પરંતુ તે નિદ્રામાં સ્વભાવસ્થા-માના મનુષ્યને અતિ ભયકર દેખાય છે અને તે એટલે સુધી કે તેનું શરીર તે ભયથી કપે છે આવું સ્વપ્ન યુનકજ્ઞાનને હતું તેને સ્વપ્નમાં એમ લાગ્યું કે પોતે એક બગીચામાં ઉભો

છે તે બાગની વચ્ચેવચ્ચ એક મોટી અને સુદર સ્વેત ગુલાબની
 ફળી તેની નનક્ષ ખીલતી હતી અને તે તપાસતો, વધારે ને
 વધારે આનદમાં ફુલતો ઉભો હતો. આ બાગમાં તે માત્ર
 એક જ પુષ્પ હતું અને તે આ બાગ દેખાવ પર રાજ્ય કરતું હોય
 એમ લાગતું હતું. છેવટમાં વાળી જ ધોમેથી ખીડાયલી પાખડી-
 ઓ પથગતા ખુટ્ટી થતી હતી તથા તન્મયાવસ્થામાં ને પરમા-
 નદમાં ત હૃદય ખુદ્દુ થતું જોવા તે ઈચ્છતો હતો, ત્યાં અચિત્તી
 હૃદયને બદલે પુષ્પની સુદરતામાં એક બોબરૂપી વિકાસ પોલાણ
 જાળી એક મોટી ફાટ પ્રગટ થઈ નિરાશ થતો યુગ્મ લયકર,
 પાયા વગરની મિથ્યા મૃગજાન સ્વપ્નની ધાન્તીનો શિકાર થતો,
 ધ્રુવતો પાડે પડ્યો તે ચોકી એકદમ સફાળો ઉડ્યો, અને
 અશાંતિમાં પાના બદલવા લાગ્યો પુનઃ તે જ સ્વપ્નમાં ફુલવા
 નિદ્રાગ્રસ્ત થયો પાંચીનું સ્વપ્ન પ્રથમ કરતા વધારે લયાનંદ
 હતું તેમાં તે સુદર પુષ્પની પાખડીઓ ખુટ્ટી થતી હતી તે જ
 વખતે એક કાળા રંગનો ગદ્ગદી પુરુષ તે પુષ્પને કંઈ રીતે
 જોઈ તોડી તેની બધી પાખડીઓ મચડી નાખી પગલે ડચડી
 યુગ્મ નામે અદ્ભુત કૃત્તિ કરવા લાગ્યો. ગભગયડો યુગ્મ જાળી
 ઉડ્યો, લયથી મૃજવા લાગ્યો તેનું મન ગુચવાડામાં પડ્યું
 રાત્રીના અધકાસમાં તેના ગભરાયલા અધજનૂત થયલા મગજ-
 મા ગુચવાડા ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા તે સ્વપ્ન તેને તે રાજપુત્રી
 મલ્લમા માથે સબધ ધરાવતું લાગ્યું તેને અનેક તરંગો
 ઉડવા લાગ્યા શુ પોતાના મનના મોહક મૂર્તિ, પોતાની
 પ્રિયતામાં પોતાને મળતા આમ ઉડી જશે? શુ તેનો આમ
 નાશ થશે? એવા અનેક કુતર્કો તેને ભભાવવા લાગ્યા આ તો

માત્ર સ્વપ્ન હતું તેમાં પોતાનું મન આટલું બધું ભીંડ થયું !
તે પોતાને સ્વપ્નાની જાગ્રમા કુનાઈ જવાની મૂખાઈપર હસવા
લાગ્યો અને પાછો પુનઃ ઘોર નિદ્રામાં પડ્યો. નવારમાં સૂર્યોદય
થઈ ગયા પછી મોડેથી તૃપ્ત થયો તે અતિશય ખુશમીજનન
માં હતો. વચ્ચે પચ્છાન કરી પોતાના મકાનની પછીતમાં
આવેલી ન્હાનાં સુન્દર વાટિકામાં સડક પર ચિડકપડકપડનાં તે કંઠવા
લાગ્યા.

તેણે ઘણા ફિવમથી નક્કી કરી નાખેલ જેનું હવે તન્ત
અમલમાં મડવા ફગવ કર્યો. જોઈએ તે રીતે પાણી પોતાની
પ્રિયતમાને મળવું, તેની આથે વાગવિનોદ કરવો, તેની આથે
આનંદ મુખનો દેખવો લેવો અને પછી-પછી વધુ તેના મનને
પ્રકાશમાન અગતી જ્યોતિ અને અનન્ત વિશ્વ આનંદ ભામવા
લાગ્યો તે આનંદ-તે જ્યાં કંટલો વિલસણ, કંટલો મધુરો
હતો, તેનું નવું જીવન પોતામાં કેવું ત્વગથી આવતું દેખાતું
હતું, અને તેના આત્મન-જીવનના આકાશિત આનંદને મર્વ
દીંદ્રિયો સુસ્વપ્નમાં કેવી રીતે સુર મેળવતી તેને ખુશમીજની
બનાવતી દેખાતી હતી ! અરે ! આ આનંદના નમયે તે મુદ્દર
ન્હાનાં વાટિકા તેના નામે કેવી હાથ્ય કરતી હતી ! તના
આનંદી વિચારોમાં ઝોકા ખાતા મન્તડને ને કંઠા પુષ્પ, પુષ્પ
કળીઓનો સુવાન કવુ તર કરી દઈ વધારે આનંદી બનાવતી !
તેનું રક્ત તેની નનામાં હર્ષથી ઉમરાતું. પારશ્વમણુ કરતું
લાગતું હતું આનંદથી હલકા થઈ ગયેલા હૃદયથી તે હસવા,
સીસોટી વગાડવા, કે ગણગણવા લાગતો હતો, અને આ સર્વ
શું થતું હતું ? શાથી થયું હતું ? અજેખર તે મધુરી, કોમલાંગી

રાજકન્યા જેને માટે રાત્રિના સ્વપ્ના જાળ્યા હતા, જેની સાથે જાનહથી મહાલવાના વિચારો તેને જામિત કરતા હતા—તે મુંઠરી મલમ્બામાંથી કોઇ વિદ્યુતપ્રભા એકાએક જ્વાલ નીકળી આવી ચુમ્મુને આકર્ષતી તેનામાં નવીન ભવન પ્રદીપ કરતી હતી.

તે મલમ્બાના વિચારમાં આકર્ષાતો મધુરા સુવાસિક મેઘરાના બનાવેલા એક ન્હાના વર્તુલ આકૃતિવાળા કુજ પાસે ગોઠવેલા બાકપર બેઠો. તે પ્રમીલાની રાહ જોતો હતો તેનો આવવાનો સમય થવા આવ્યો હતો, પણ તેને તો હજારો ઉત્પાત થતા હતા. આજે પ્રમીલાની સાથે પ્રિયતમાને મળવાની ગોઠવણુ મમે તે યુક્તિ કરી કરવી, એમ વિચાર કરે છે, ત્યાં પ્રમીલા મલમ્બાના સમાચાર આપવા આવી અને તેના સામે હસતી ઉભી રહી “પ્રમીલા આવી !” આટલાજ શબ્દો આ આતુર પ્રેમીના મુખનાથી જ્વાલ પડ્યા.

પ્રમીલા સાથે તેણે ઘણી વાત કરી પોતાની પ્રિય-તમાને તે રાત્રીના મળવાનું ઠરાવ્યું. પ્રમીલાએ છુપે માર્ગે આવવાનું તેને કહી તે માર્ગની સર્વ માહિતી તથા દ્વારની આવી પોતાની જાસેથી કાઢી આપી, કહ્યું ‘તમે મધ્ય-રાત્રીના સુમારે બે ઘટિકા સુખેથી આ માર્ગથી આવજો. જરાપણ પહીંચો નહીં. આ તરફ ચોકી પહેરો રહેતો નથી. આ માર્ગ ઘણો જ છુપો છે. મહારાજા ગિવાય અન્ય કોઇને આની માહિતી નથી અટલ કોઇન સશય આવશે

નહિ મહારાજે માત્ર પોતાની બહાલી પુત્રીને આ માર્ગની ખબર એક વખત આપેલી, ને તેની પાસેથી મને માહિતી મળેલી. આપનીપર કુંવરી સાહેબ મોહિત થયા બાદ પ્રસંગાનુસાર દ્વારનો ઉપયોગ થાય તે માટે બાઈસાહેબના કહેવાથી મહારાજના ખડમાથી ચાવી ચોરી લાવી આપેહુખ તેની નકલ કરાવી મહારી પાસે રાખી છે તે જ આ ચાવી આ માર્ગ બાઈસાહેબના મહેલની પછીત પાને આવેલી વાટિકામા પડે છે, તમે મધ્યરાત્રિ પછી ત્યા આવજો. બાઈસાહેબને આજે ચાંદનીમા ફેરવતી બગીચામા રોકીશ ઘણુખ ખૂ આવી રીતે ચાંદનીમા મોડીરાત્રિ સુધી ફરવાની દેવ છે, તેથી ઠાંધને બહેમ આવશે નહિ ”

“પરંતુ મહારાજાને મળવાને રાત્રીના હું એકાએક આવવાનો છું માટે મહારા આવવાના સમાચાર તેને આપીશ નહી હો !”

પ્રેમીલાએ આ કબુલ કર્યું પછી હીરાનો એક અમૂલ્ય કાઠો મમિલાને બક્ષીશ કયો કાઠો લઈ હરખાતી હરખાતી તે પાછી ફરી, અને ઘણા દિવસના આ આતુર પ્રેમીઓની એક બીજાને મળવાની ઉમેદ પેતાને હાથે જ બર આવશે એ વિચારથી આનંદમા પડી.

આ તરફ પોતાને આજે સ્વર્ગસુખ મળવાનું છે, પોતાની બહાલી પ્રિયતમા આજે મળશે, પોતાની લાબા વખતની ઉમેદ આજે પાર પડશે-માવા વિચારોથી યુસફખાન પોતાનું

અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યો. તે ઘણાજ આનંદમાં આવી
 ગયો. તેના મસ્તકમાં આનંદી વિચારો દોડાદોડ કરી તેને
 ભ્રમિત કરવા લાગ્યા. રાત્રી ક્યારે પડે અને પોતાની પ્રિય-
 તમા ક્યારે મળે એ પરત્વે તેનું મન વધારે વિઠ્ઠલ થતું
 ગયું. દિવસ તેને લાખો થતો લાગ્યો. એક પળ એક ઘટિકા
 સમાન લાગવા માંડી. કામી વિકાર તથા વિચારોથી પોતાનું
 ચિત્ત પરાવૃત્ત કરવાને ઘણાં કાંક્ષાં માયાં પણ તેમાં તે
 કાળ્યો નહી. એના જ્યેજ વિચારો તેના મનને ડોળાવવા
 લાગ્યા. સૂર્યોસ્ત ક્યારે થાય તેની તે રાહ જોતો, ઠટાળતો
 દિવસ ગાળવા લાગ્યો. રાત્રી પડતાં જ સુઢર પોશાકમાં
 સજ્જ થઈ ટાપટીય કરી મધ્યરાત્રીના સમયની વાટ જોવા
 લાગ્યો. તેનું ધૈર્વ વધુ વખત ટકયું નહી સંકેતના સમય
 પૂર્વેજ ઘરમાંથી છુપીરીતે ખૂદાર નીકળી પડ્યો. નિશાચરની
 માફક પોતાને કોઇ વખતે દેખી જાય એવા સંદેહથી ચારે
 બાજુ નજર ફેરવતો છુપાતો છુપાતો મહેલમાં જવાના ગુપ્ત-
 માર્ગ-સોંચરાના દ્વાર પાસે આવી ઉભો ત્યાં જર્વ શાંત
 હતું. અવાજ ન થાય માટે ધીમેથી આવો લગાડી દ્વાર
 ઉઘાડયું. પ્રમીલાએ વચન મુજબ દ્વાર અંદરથી ઉઘાડી
 ગાખ્યું હતું બીલકુલ અવાજ કયાં વગર દ્વાર ઉઘડી ગયું
 અને ઘડકતે હૃદયે તે અંદર ધુસ્યો. અંધારૂં હોવાથી તે
 કાંક્ષાં મારતો આગળ વધવા લાગ્યો. ભયથી તેનું શરીર
 ટુલતું હતું. પોતે અત્યારે વિજયનગરના મહારાજના

મહેલમા ધુર્યો છે, કાંઈ ભેથે અગર કાંઈનો લેટો થશે તો શો ઉત્તર આપવો ! અરે ! એમ થાય તો તો માત જ નહીં ! એવા તકવિતક કરતો ભોંયરાન્ય બગીચાવાળા દ્વારપાસે આવી પહોંચ્યો. દ્વાર સ્પર્શ થતા જ ઉઘડી ગયું અને મનોહર ચંદ્રિકાએ પોતાનો રૂપેરી સુંદર શીતલ પ્રકાશ જે સુંદર વાટિકાપર ફેલાવ્યો હતો; તે વાટિકામાં એચિતો પોતાને દાખલ થયેલો ભેથો ચાંદનીના પ્રકાશ સાથે મહમંદ વાયુ પુષ્પોમાથી મધુરો સુવાસ ચોરી ઉભેલા પ્રેમીના મસ્તકમાં ભરતો, ને તેના પ્રેમાગ્નિને શાંત કરવાને બદલે વધારે જ્વલિત કરતો હતો. ભય અને ત્રાસ તેને હવે નહતો. માત્ર પ્રેમની સત્તાનો ગુલામ થયો. એટલામા—“કાણુ ! સુસુદખાન ?” એવો મધુરો અવાજ તેની શ્રવણેન્દ્રિયને પાછળથી ચાંચડાયો. અવાજ તરત જ પર-આયો. અને “કાણુ, પ્રમિલા ?” એમ પ્રયુત્તર કરી પાછળ ફરી ભેથુ, તો, પોતા પાછળ પ્રમીલાને ઉભેલી દીઠી. “અહો ! મહેં તો તમને ભેયા નહીં હો !”

“હા, અમને ગરીબને તે શુ કરવા બુઝો ? બાઓ, પેલી તરફ કમળોથી આબૂષિત થયેલા ન્હાના તલ્લખને કિનારે ચંબેલીના લતાગૃહમા તમારી હૃદયની મૂર્તિ વિરા-જમાન છે તેને મળો હું એટલામાજ ચોડી કરતી ફરું છું.”

આનંદમા આવતો પ્રેમી પોતાને આ સ્વર્ગપ્રાપ્ત કરા-વવા માટે પ્રમીલાનો ઉપકાર માનતો તલાવ તરફ આગળ

વધ્યો. પ્રિયતમાનો મેળાપ થતાં કેટલો સમય વહી જયો તેનો અજ્ઞાત, કુસુમ અને કુસુમ કળીઓથી ખચિત થયેલા રોપાઓ અને વૃક્ષોમાંથી આસપાસ દૃષ્ટિ ફેંકતો ધીમે ધીમે આગળ વધવા લાગ્યો, અને મોહક મધુરી ચંદ્રિકાના ખુશનુમા પ્રકાશમા ન્હાવા લાગ્યો. અખેલીના સુવાસથી ભરેલી પવનસહરી લતાગૃહ તરફ વધારે આકર્ષવા લાગી. પાણીનો મધુરો કીલકીલ કરતો મોહક અવાજ કાને અથડાતો હતો. આવી સ્થિતિમા તે તલાવને કિનારે આવી પહોંચ્યો.

એક પગલું આગળ ભર્યું ત્યાં જાણે કોઈએ જાદુ કર્યો હોય તેમ સ્તબ્ધ સ્થલી ગયો. તે રાજપુત્રી તેની મોહક મૂર્તિ-તેનું સ્વર્ગ-તેની સામેજ હતી. તેની હાજરીથી અજ્ઞાત સુદરી મીઠી મધુરી નિદ્રામાં પડેલી લાગતી હતી ઠંડી છાયાવાળી અખેલીના લતામંડપમા એક ન્હાના કાળા ચળકતા પાષાણુની બેઠકપર કોમળ મખમલની ગાદી તથા સાટીનના સુદર તકીયા ખીછાવ્યા હતા, તેના નાભુક હાથપર મસ્તક ટેકવી લાખી પડેલી તે સુદરી શાંતિથી ઉઘતી હતી તેના ચુખપર તેના અધરને ચુખવા પ્રયાસ કરતો હોય તેમ તેને વધારે સુદરતા અર્પતો ચંદ્ર-પ્રકાશ પડતો હતો તેની શ્વેત બારીક સાડી તેના ગૌરવણું સાથે ભળી જતી હતી, અને અનુપમ શોભા આપતી હતી. તેનું મસ્તક પાછળ નાંખેલું હતું. તેનું વદન-કમળ ચંદ્ર સાથે સ્પર્ધા કરતું ખીલતી કળી જેવું ઉંચું સીધું

શખેલું હતું તેના ગાંઠે ગુલાબની પાખડીનો ગુલાબી
રંગ ધારણ કરેલો હતો. તેનું મુખ ઢાઢમની કળી જેવું
ઉંડું રક્તવર્ણવાળું હતું. તેના કાળા કેશ છુટા તેના ગૌર
હસ્તપર ચંદ્રિકામાં ચળકાટ મારતા અનન્ય શોભા અર્પતા
પથરાયલા પડયા હતા મૃદુમૃદુ ધડકતી છાતી સાડીના
અંચળાથી વ્યક્ત થતી હતી તે કોઈ દેવાંગના સુતી હોય,
ઐમ પ્રેક્ષકને ભાસ આપતી હતી

યુસુફખાન જરાપણ અવાજ ક્યાં વગર નિ શબ્દ તેની
પાસે ગયો, અને એક ટસે તે સુતેલી મનોહર મૂર્તિને
જોઈ રહ્યો. બાણે, કોઈ મોહિનીમત્રના પ્રભાવથી આકર્ષાયો
હોય તેમ સ્તબ્ધ ઉભો રહ્યો. મલમલની સાડી ઘણીજ
ભારીક હતી, પણ તેની પુષ્કળ પાટલીઓના પડો આ સુન્દ-
રીની બાહ્ય રૂપા શિવાય સર્વ શરીરને છુપાવતા હતા.
તેની નાજુક પગની ગુલાબી પગની પાની ખુલ્લી દેખાતી
હતી. આવી મનોહર, લાવણ્યમયી સુન્દરીની નિદ્રિત આકૃતિ
જોતા કુસુમધન્વાએ તેના મગજમાં તનમનાટ મચાવી મુક્યો.

પ્રકરણ ૬ હું

પ્રેમીઓ

અજબ છે પ્રેમમાર્ગનું સ્થાન, ગજબ છે પ્રેમપથ પહેચાન ટેક.
 થયું કદી એ મારગનું જ્ઞાન, તડપતો રહે સદા ધનશાન.
 અન્યમાર્ગમા ભય ઘણો પ્રેમને પંથ શું થાય,
 તન મન ધન લૂટાય જહા હર્ષે જીવ અરપાય (૧)
 કરે કોઈ પ્રેમ પીયાલો પાન, ટળે શુદ્ધબુદ્ધ ભૂલાએ જ્ઞાન.
 પ્રેમપથમા પરવરે, જે પ્રેમી કહેવાય,
 પ્રેમછાપ લીધા વિના, અન્ય થકી ન જવાય (૨)
 નર તો છે પ્રેમતણા મસ્તાન અહુરનિશ પ્રેમ પ્રેમ છે ધ્યાન,
 દીલ દિલગીર ન થાય કો કદીએ વાટ લુટાય,
 ખાતુ ખોલ્યુ પ્રેમનુ તહા પ્રેમમાત્ર ખરીદાય. (૩)

માઘ થયેલો યુસુફખાન તે બાળાના ખુદા પગ
 પાસે સુવાળી ગાદીવાળી બેઠક ઉપરની ખાલી
 રહેલી જગ્યા ઉપર બેજ્ઞાન જેવો શરીરબળે
 આપોઆપ બેશી ગયો. મધુરી નિદ્રામાંથી તે સુઈરીને જાગૃત
 કરવાનો વિચાર એકાએક તેને થયો. હાથ ઉઠાડાયો;
 પછી તરતજ તે વિચાર ફરી ગયો સહસા ઉઠાડવાથી કહાય
 અણચિતવ્યા મેળાપથી ખુમ પાડી ઉઠે તો ! 'તે રજપુત,
 ને હું' એક સાધારણ સરદાર-ડુંટારો એ ખુદા ! તહારી

કૃતિ ન્યારી છે. શેા મેળાપ કરાવ્યો ? કયા પ્રેમે ખેડ્યો ?”
 વિગેરે વિચારે તેને ઘેરવા લાગ્યા પ્રેમાગ્નિ ખુબ જ્વેશમાં
 તપ્ત થવા લાગ્યો. “ તેને ઉઠાડવાથી વળતે એકનુ ખીઝુ
 થાય તો ! નહીં ! નહીં ! આ શાંતિજ-આ સપૂર્ણ સુદ-
 રતાની અંકુશતાજ આ પ્રથમ દર્શન-પ્રથમ મેળાપ માટે
 પુરતું છે ”

આ સમયે આખા ખાગમાં સપૂર્ણ અખડિત શાંતિ-મોન
 પથરાઈ રહ્યા હતા, તેમાં આ મધુરી ચંદ્રેલીના લતાગૃ
 હમાં શીતલતા સાથે મિશ્રિત થતી પૂર્ણ શાંતિએ વાસ
 કર્યો હતો. સાચેના તટાવમાં નિશાપતિ ચેતાનો પ્રકાશ
 પ્રસારી રાત્રિના શાંતિમાં વૃદ્ધિ કરતો હતો. માત્ર મંદ
 મંદ વાતા અનિલની ધીમી ધીમી લહેરીનો મીઠો
 ઠંઠકલ થનો અવાજ શાંતિનો લગ કરતો હતો. અહા !
 શેા મનને આકર્ષાવનારો મોહક-મધુરો સુદર દેખાવ હતો !

આ મોહક સમયે શાંતિના દેખાવપર આ પ્રેમી દૃષ્ટિ
 સર્વત્ર ભટકી ભટકી પુનઃ પુનઃ પોતા પાસે શાંત મધુરી
 નિદ્રામાં પડેલી પ્રિયાપર આવી રથલી જતી ! અહા ! શી
 શાંત અને ગાઢ નિદ્રામાં તે પડી હતી ! ખરે ! તે પોતા
 પાસેજ ઊઠેલા ઉશકેરાયલા હૃદયના ધબકારાઓથી ઠેવી
 અજ્ઞાત પડી હતી ! તેનું શાંતિમાં પડી રહેલું પ્રેમી હૃદ-
 યમાં શી શી ઊર્મીઓ ઉછાળતું હતું ! એક ધબકાતે તે
 લલચાયો, અને તેને ચુબન કરી ઉઠાડવાની કાર્મી કલ્પનાએ

તેના મન ઉપર હલ્લો કર્યો. તેને જાગૃત કરી પોતાનો પ્રેમ જાહેર કરવો એવી મનીષા ઉદ્ભવી.

આ મોહક દેખાવ-સર્વ આલિંગન કરતી શાંત કુદરત આ મનોહર સુદરીને તેના કણોમા મ્હારે માટે અમૃત રેડી ઉત્તેજિત કરશે અરે ! આ બગીચો જ્યાં સર્વ અળહળતુ, મસ્તકને મદમસ્ત કરતું, મોહિની પ્રસારતું સૌંદર્ય-માધુર્ય પ્રસરાયુ છે ત્યાં એચિતા પ્રેમાળ યુવનથી આ મનોરમાને ઉઠાડતા તે કા આ મોહિનીથી આકર્ષાઈ મને વળગી ન પડે ! તેનું હૃદય વધારે જોરથી ધબકવા લાગ્યું. એક નિમિષમા તે ઉભો થયો, હાથ લાખા કર્યો, અધર રસ લેવા ડોક નીચી કરી વળ્યો ત્યાં પુનઃ ખમચ્યો. બીજી વખતે પુનઃ ખેંચાતા નચ્યો અને જ્યાં અધરપાન કરવા જાય છે ત્યાં પશ્ચિત્ત લાગમાથી મદગતિવાળા પગલા સમજાયા. તે અમકચો-મનમાથી શાપ આપતો પાછું વાળી જુએ છે તે પ્રમીલાને હસતી ઉભેલી દીઠી !

પ્રમીલાએ સત્વર ચાલી જવા માટે ધીમેથી કાનમા કહ્યું- ‘રાત્રીનો ત્રીજો પ્રહર પસાર થઈ ગયો છે પ્રભાત ખેલેલા સપીઓ કુંવરીમાને જોવા અત્રે આવી પહોંચવા સંભવ છે’ આ શબ્દોએ પ્રેમીને બેહાલ કરી નાંખ્યો. એરઅમાં લાંબ થવાથી આટલું કદ ખમી આવતાં પોતાની પ્રિયતમા સાથે એક ક્ષણ પણ બેસ્યાલ ન થવાથી ખિન્ન થનો, નિઃશ્વાસ નાંખવા લાગ્યો.

હું એમને એમ આપ્યો જઈ તે ઠીક નહી. મહારા
આવ્યાની કાંઇપણ નિશાની મુકી જવી. તેણે પ્રેમની નિશા-
નીમા પોતાના હાથે પહેરેલી મુદ્રિકા ધીમેથી ફેંટાના છેડા-
માંથી બારીક દોરીના છેડાથી બાધી. એક છેડો લતામં-
ડપમા ધસી આવતી ચંબેલીની એક નાજુક ડાળી સાથે
બાધી, બીજો છેડો તેની છાતીપર એવીરીતે લટકતો રાખ્યો
કે, ઉઠતા સાથેજ સુંદરીની દૃષ્ટિ પ્રેમમુદ્રિકાપર પડે. પ્રેમીના
પ્રેમાળ ચક્ષુએ નિદ્રાશરત આકૃતિપર અતિ માન અને
નમ્રતાથી નજર ફેંકી. પરંતુ, તે સુંદરીનું સ્વચ્છ, નિર્મળ
પ્રેમાળ મુખારવિંદ પ્રેમીના હૃદયમાં નમ્રતાની જે છાપ
આપતું હતું, તે પાસે તે જોનારની નમ્રતાનું જોર કમી
અને છુદ્દ હતું. પ્રિયતમાપર છેલ્લા પ્રેમી નજર ફેંકતો જેવો
ચુપકીથી ધીમેથી આવ્યો હતો તેવીજ રીતે ચુસકૂખાન
પાછો ફર્યો ચુકાના દ્વારપરથી અમીલાએ તેને વળાવી,
દ્વારને તાળું મારી પોતાની સખી પાછી ફરી.

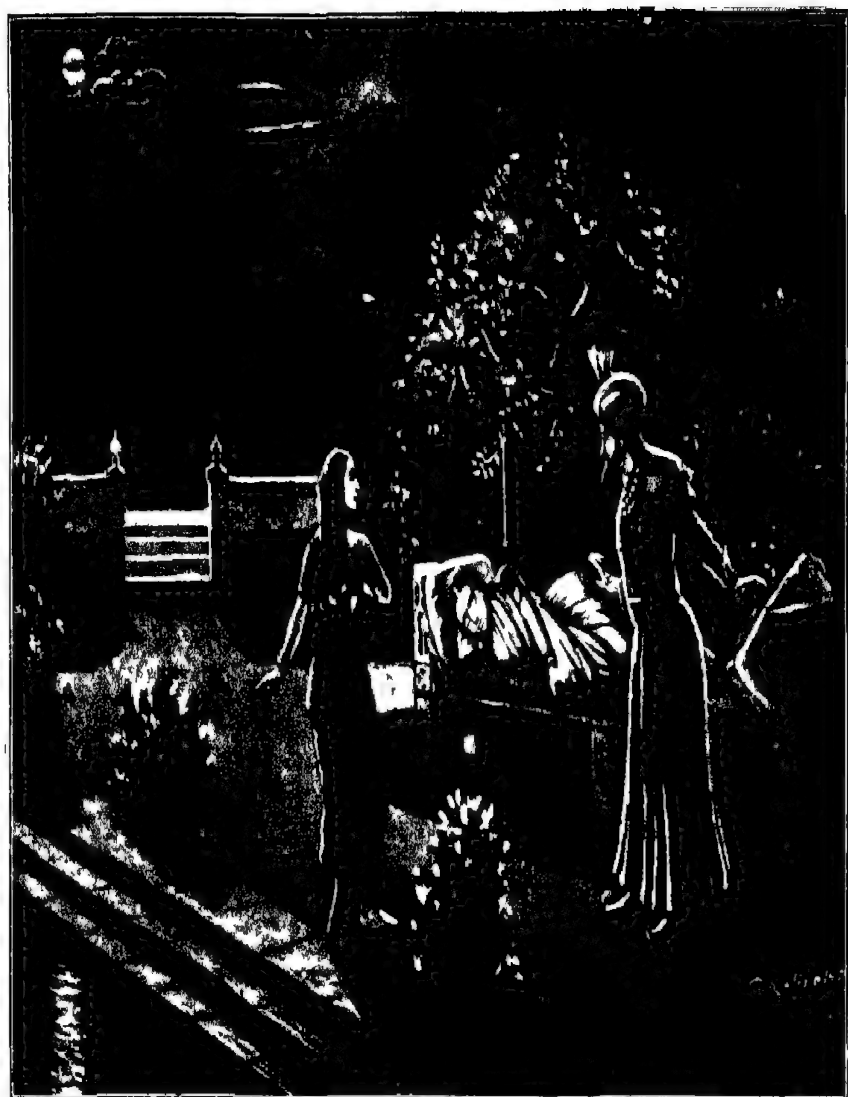
*

*

*

*

ચુસકૂખાન પોતાના રહેઠાણ ઉપર આવ્યો, પણ નિદ્રા
ન આવી. પ્રિયતમાના અનુપમ સૌંદર્યના વિચારોજ તેને
અભિત કરવા લાગ્યા મુપુસિમા થયેલો મેળાપ-પ્રથમ દર્શ-
નથી સંતુષ્ટ ન થતાં તેની લાગણીઓ પ્રદીપ્ત થઇ, અને
પ્રત્યક્ષ મળવા, પ્રેમાલપ કરવા, પોતાનો પ્રેમાગ્નિ શાત
કરવા તે તલપી રહ્યો.

પ્રેમભુદા બાંધી

ઝહોરાત્રી તરફડીયા મારતાં મારતાં વ્યતીત કરી ચારે તરફથી દાવાગ્નિ સળગી તેને તાપ આપતો હોય એવું તેને લાગતું હતું રાત્રીના જે જોયેલું, અનુભવેલું-શું તે સ્વપ્ન તો નહીં હોય ? અહા ! શું મનોહર મીઠું સ્વપ્ન હતું ? તે સ્વપ્ને-તે સુદર ચિત્તાકર્ષક દેખાવે હૃદયને શાત કરવાને બદલે કામાગ્નિ પ્રદીપ્ત કરી તેને વધારે તપ્ત કર્યો. તેના હૃદયમા અન્ય પ્રકારનો તનમનાટ મચી રહ્યો. કંઈપેં પોતાનો સપૂર્ણ કબ્જો હવે તેનાપર મેળવ્યો, અને પ્રિયાના સુખને માટે વલખાં મારવા લાગ્યો.

બીજો દિવસ થયો, સધ્યા પડતાજ પ્રિયાનો સદેશો લઈ તેના અત્યાનંદ વચ્ચે પ્રમીલા આવી પહોંચી. મલમલા પશુ યુસુફખાનના જેવીજ સ્થિતિ ભોગવતી હતી. રતિ-પતિએ પોતાનો પૂર્ણ અમલ આ બાળાપર ચલાવ્યો હતો. ઉઠતાજ સુદ્રિકાપર નજર પડી, ચતુરા તરતજ ચેતી. મનનો માનિતો યુસુફ-પોતાની પ્રેમભૂતિએ આ સ્થળે આવી આ કૃત્ય કર્યું હોવું જોઈએ, એ વિચાર વિદ્યુતના ઝમ-કાચાની માફક તેનાં મસ્તકમા પસાર થતા તરતજ તે વીંટી છોડી. છાતી સાથે આપી તેને પ્રેમચુબન કરતી નાબુક અશુભીમાં સરકાવી દીધી.

પ્રમીલા દ્વાર ઝડકાવી સખી પાસે આવી પહોંચી. તપાસ કરવાને તે બાળા પોતાનો મનોભાવ છુપાવી પ્રમીલાને પ્રશ્નો પુછવા લાગી. ઉત્તરમા ઉડાવનારાં વચનો સાંભળતા સત્ય

હકીકત જાણવા બાળા વધારે અધીરી બની અંતે યુસફ-
ખાનના અવ્યાની હકીકત પ્રતીલાને જણાવી પોતાનો
માને । પ્રયત્ન પોતા પાસે આવી ઉભેલો છતા પોતે
હઠી નહી તમ તેના દર્શન કરી શકી નહી, તેથી પોતાની
વેશ્વરિ દ્રાને ગાળો આપવા લાગી. કામદેવે તેના તનમા
તો એવી તાલાવેલી લગાવી હીધી કે યુવાનીના પુરમા
મસ્ત બન્યા બાળાને એક દિવસ પોતાના પ્રિયનો વિરહ-
વિયોગ દુઃસહ થઈ પડ્યો સમક્ષ આવેલા પતિએ
પોતાની મનકામના પૂર્ણ ન કરી તેથી તેનું હૃદય બળીને
આખ થવા માડ્યું. પ્રેમાશિ તેને વધારે તપ કરવા
લાગ્યો તે યુસફખાનની ઝખના કરવા લાગી. શેષ રાત્રી
બર્ગાઆમા આમ તેમ ફરી ગાળી પાછલી રાત્રીનો શાંતિ
અંદ્રપ્રનાશ તેના અગને શીતળ કરવાને બદલે વધારે બાળવા
લાગ્યો પ્રેમાશિએ જવાળાનું રૂપ લીધું અબળા પુષ્પધન્વાના
કુસુમશરથી વિધાઈ મનમા યુસફનું રટણ કરવા લાગી.
આખો મીઝી ત્યા પોતાનો પ્રિય નજર સમક્ષ ખડો થયેલો
ભાર્યો. હાથ લાગા કરી આલિંગન કરવા બાંધ છે તો,
યુસફ મળે નહી આખો ખુલી થઈ-કોઈ ન મળે. માત્ર
હસ્તે ચહેરે પ્રતીલા ઉભેલી હીઠી.

પ્રતીલા પાસે તેના મનોભાવ છુપા ન રહ્યા. સખી સાથે
યુસફની વાત છેડી યુસફને તે રાત્રીના જરૂર એનાએજ
સ્થળે લઈ આવવા પ્રેમાધ રાજકુંવરીએ આજ્ઞા કરી.

મધ્યરાત્રી થઇ. સુષ્ટિસૌહર્ય ચંદ્રપ્રકાશથી પોતાના સૌહ-
યમાં વધારો કરતું હતું. મનોહર ચંદ્રિકા મધુર રૂપેરી
પ્રકાશ પ્રેમીઓના અતરમાં શાંતિ વરસાવતી, સર્વત્ર પ્રસારી
રહી હતી. વિજયાનગરના રાજમહેલના પ્રછિન્ન ભાગમાં
તળાવને કાઠે અતપ્રકરણમાં વર્ણવેલા લતામંડપમાં મખ-
મલની ગાદીની બેઠકપર સુંદરી સુદર આભૂષણ સજ્જ
બેઠેલી હતી. તેનું કમળવદન ચંદ્રને પણ પોતાના લાવ-
ણ્યથી લગ્નિજત કરતું હોય એવું અનુપમ હતું. તે આતુર
ચિત્તવાળી કોઈની રાહ બેતી હોય એવો તેનો દેખાવ હતો.

એટલામાં તેના પ્રવાહ જેવા ઓષ્ઠમાર્થી મધુર શબ્દો
નીકળતા સભળાયા. “હજુ કેમ ના આવ્યા ! વાર કેમ
થઈ ? પ્રમીલા પણ ન આવી ?” તેની અધીરાઈ વધતી
ચાલી આ અનુપમ સ્વરૂપવાળી સુંદરીને વાચનાર હોં
ઓળખી હશે. તે વિજયાનગરના મહારાણીની એકનીએક
લાડકવાઈ પુત્રવત કુંવરી મલમ્મા હતી. પ્રારબ્ધવશાત્ તે
એક લુટારાની પ્રેમભળમાં ફસાઈ પડી હતી, અને પોતે આવા
ઉંચા કુળની હોવા છતાં, પોતાના હરજબને વીસરી જઈ
એક વિદેશી, વિજ્ઞતીય, પોતાના ધર્મના કદા શત્રુ સુઘ-
લમાન લુટારૂના પ્રેમમાં ફસાઈ હતી તેનું મન હવે તેના
કબ્જામાં નહોતું. પ્રેમપરવશ થતા તે પોતાનું જ્ઞાન ભુલી
ગઈ હતી પોતાની ઉચ્ચસ્થિતિ—એક રાજકુવરી—તેણે આવું
અધર્મિત પગલું ભરવું ન બોધ્યું. એ સર્વ ભુલી જઈ

પોતાના દરજ્જાથી સરી પડી એક છુટાડના પ્રેમમાં લાલી
રાજબાળા અનાયાસે દોરાઈ ગઈ—અસ્તુ

અનંગના બળ સામે ઠેાણુ ટકી રહ્યું છે ? પ્રેમવશ
બાળાએ પ્રતીક્ષાને પોતાના પ્રિયતમને તેડવા મોકલી, ત્યારથી
તેના આવવાની એકચિત્તે રાહ જોવા માડી. કંઈપં તેના
અંગમાં જેમ વધારે તનમનાટ મચાવી મુકતો ગયો, તેમ
આતુર બાળા વધારે આતુર બનતી ગઈ. એક પળ પણ
તેને એક ઘડીસમ લાગવા લાગી. પ્રેમલીન બાળા યુસફ-
ખાનની અતિ ઝખના કરતી હતી, ત્યાં યુસફખાન એકાએક
તેની સમક્ષ ખડો થયો. તે અત્યારે પૂર્ણ દબદબાભરેલા
પોષાકમાં હતો. તે અત્યારે સ્વર્ગમાં હોય તેમ માની
પોતાનું અહોભાગ્ય સમજવા લાગ્યો. તેના મનમાં હવં ઉભ-
રાવા લાગ્યો, અને તે સ્મિત-આનંદી વદને મહાગ્માને
નીહાળવા લાગ્યો.

મહાગ્માના શરીરે રોમાચ થતા કંપ થયો. તેના ગાલ-
પર ગુલાબી ઝાખ આવી ગઈ. બોલવા ઇચ્છા કરી પણ
બોલાયું નહીં ઉઠો નિશ્વાસ નાંખી, હસ જેવી ડોક ઉંચી
કરી પુનઃ તરતજ નીચે ઝુકાવી જમીન તરફ દૃષ્ટિ રાખી
રહી. જેને માટે તે આટલી બધી તલસ તલસ કરતી
હતી, જેને માટે એક ચક્રોર પક્ષીની માફક રાહ જોતી
હતી; તે પોતાનો ચદ્ર સન્મુખ આંખા છતાં, તેની સામે
દૃષ્ટિ ન રાખતાં મોન રહી. પુરૂષ પોતાની પ્રિયતમ મૂર્તિને

એકટસે નીરખતો ઉભો રહ્યો. અંતે લગભગથી રતાશયુક્ત
ગાલ થયા છે જેના, એવી તે મુન્દરી પાસે યુસફખાને
બેઠક લીધી, અને મંદ મંદ બોલી તેને વાર્તાલાપના
આનંદમાં ઝુકાવી

બેઠ પ્રેમીઓ એક બીજાને મળ્યાં—એક બીજાનાં હૃદય
એક બીજા પાસે ખુલા થવા માંડ્યા વાતમાં ને વાતમાં
અંતે મલમલ બોલી “ નહીં ! યુસફ, મ્હારી એ ઈચ્છા
નથી. અને વખતે મ્હારી થાય તોપણ એ બનીશકે તેમ
નથી. કારણકે, આપણા બે વચ્ચે એક ઘણીજ મ્હોટી
ખાઈ આવેલી છે—હું હિંદુ ને તમે મુસલમાન ! હું એક
રાજકુવરી અને તમે એક સાધારણ સરદાર—દિલ્હીના
પાદશાહના એક એલચી ! શું આ વફાવત થોડો છે ? પછી
આ વાત કેમ બને ? ”

આ સામળી યુસફે અનેક પ્રશ્ન કર્યા. અને તેપરથી
બંધુકે, તેણીના તેનાપર અનહદ પ્રેમ હતો. તે ખરા
ભગરથી તેને ચ્હાતી હતી, તેની કુદરતમાં જેટલું ભેર
હોય તેટલા ભેરથી તે તેને ચ્હાતી હતી. તેણે પરખી લીધું
કે, યુસફપર તેનો પ્રેમ ઘણોજ મજબુત ખચસનો હતો.
અને તે એટલો બધો સદૃઢ હતો કે, તેને કોઈ શિથિલ
કરે તેમ નહોતું. પ્રિયાનો તેના તરફ પ્રેમ એટલો બધો
ગાઢ છે કે, કદાપિ ત્રુટે એમ નથી. તેમ બે યુસફ ન
મળે તો, એવ આપવા પડ્યું તે તૈયાર છે, એમ તેણે

પ્રિયાના બોલવા ઉપરથી કળી લીધું. મુસકાની વાચાળશક્તિ જોવી તો મને મધુર લાગી કે, બાળા પ્રેમાન્ધ બની, -પ્રેમ આપ્યો છે.

મન જોકે વખત પ્રેમ ધીન થાય છે તેપછી કેઈપણ વસ્તુ તેને પોતાની ઇચ્છિત પ્રેમી-વસ્તુઆથી ફેરવવાને શક્તિવાન થતી નથી. હવે જોઈએ તેમ થાઓ આમ બાળાએ મનમાં સંકલ્પ કરી ઉચ્ચાર કર્યો. " બહાલા ! હવે જોઈએ તેમ થાઓ. મને હવે કોઈની પણ ફરકાર નથી બહાલા ! આજથી હું તમારી પત્ની થવા મીઠુજાના સોગનથી બંધાઉં છું. અત્યારથી હું તમારી પત્ની, અને તમે મહારા પતિ ! ઇશ્વર આપને સદોદિત સુખી, એકદીલ, એકચિત્ત અને લગ્નગાઠથી બધાયલા રાખે ! બહાલા ! આજથી હું તમારી છું, ને તમે મહારા છે. '

પ્રેમીજોડું એકબીજાને મળ્યું અને સંસારમુખના ઉમરા ઉપર ચઢી એકબીજાની ઇચ્છા તૃપ્ત થતા ગધર્વ લગ્નની પ્રેમશ્રંધિથી જોડાયા પ્રેમ વસ્તુ અલ્પ છે !

પ્રકરણ ૭ મું પ્રેમીઓનું પસાયન

(૫૬.)

મરતા પાણી નવ મુકું, મુજ બાણજે રે—ટેક.
મન મળે કેમ બીજા સાથે, ચતુર છતે પણ તુજ વિના તે,
કેમ લુલું બેઢી છુ મુખથી વાણ જે રે—મરતાં ૧
પ્રેમી ચતુર રૂપાળો રસિયો, સાચો તુ અંતરમાં વસિયો,
કેમ મુકી જીવન હું હોરૂ હાણ જે રે—મરતા ૨
થઈને રહું દાસી જે તારો, તોપણ ના જ શકું તે વાળી,
રે 'પ્યાર' હું પર તુજ છે એહસાન જે રે—મરતાં ૩
ભણું પાણી પયમા થયુ રૂડું, થાય ન કોટી ઉપાયે જુડું,
આખર બળી છુટે તોપણ, પરમાણુ જે રે—મરતાં ૪
પુણુ હું તુજને સાચે ભાવે, અગર નહી કો મનમા આવે;
નર્મદ તુજ આધાર છે મુજ પ્રાણુ જે રે—મરતાં ૫

ધનધન ઝંખી જાતને, ધનધન ઉંચો ટેક,
ધનધન પહાડુરિ તાહરો, ધનધન પ્રીતિ નેક

નર્મદ

ભય પ્રેમીઓનો પ્રેમસ મધ દિવસાનુદિવસ વધતો
જ ગયો. દરેક રાત્રિએ તેઓ રાજમહેલમાં મળવા
લાગ્યા. આવી અતિલાવણ્યવતી રમણી—રાજપુત્રી સાથેના

સંબન્ધથી મળતા વિલાસમુખથી યુસુફ પોતાનું અહોભાગ્ય માનવા લાગ્યો. તેને તો આ મનોહર અનુષ્ઠાન સ્વર્ગ જ લાગ્યું, પરંતુ તેને ખબર નહોતી કે આ સ્વર્ગસુખ લાખુ ટકવાનું નથી. સ્વર્ગની હયાતી માત્ર ઝોડો જ કાળ હતી, અને તેનું પરિણામ બધું જ વિપરીત અને ભયંકર આવ્યું.

એક દિવસ યુસુફખાન એક સુખી સ્વપ્નાની લહેરમાં ખાગમાં ફરતો હતો ત્યાં તેના એક વિદ્યાસુ બાસુસે આવી નમી સલામ કરી તેને એકાએક બેઠ બોલી પુછ્યું !-“તું આ જગ્યાએ કયાથી ? કેમ અહમદ, શી ખબર લાગ્યો છે ?”

“ખાનસાહેબ હું આપને ચેતાવવા આવ્યો છું હવે આપનાથી એક દિવસ પણ થોભાય તેમ નથી કાલેજ અહીંથી નીકળી જવું બેઠએ, નહીં તો આપણે બધા માર્યા જઈશું.”

તેને આગળ બોલતા અટકાવી ભયાકુળ થતો, યુસુફખાન બોલી ઉઠ્યો “એવું તે શું છે ?”

અહમદે તેને ખબર આપ્યા કે “આપના અહીં આવ્યા બાદ બીજે જ દિવસે દીવાન નરસીંગે આપના સંબન્ધમાં પાકો તપાસ કરવાને છુપી રીતે ચાર બાસુસો દિલ્હી મોકલ્યા. મહા ૧ ફર્જ પ્રમાણે મહે તેમની પૂઠ પકડી દિલ્હીમાંથી તેમને બાણ થયું કે આપને દિલ્હીના ઝાલ્લાહે મોકલ્યા નથી. આપ, તો કેસનિકાલ અચેલા છો અને દક્ષિણમાં

હુંટનો ધધો કરી પ્રસિદ્ધ હુટારા—ધાડુપાડુ થયા છે, અને વધુમા વિજયનગરના રાજ્યમા દરોહા પાડયા છે. આ ખબર સાથે તેઓ હવે જે ત્રણ દિવસમાં અહીં આવી પહોંચશે. હું ઉતાવળે તેમની આગળ નીકળી આવ્યો છું. માટે ખાનસાહેબ, કાલે ને કાલેજ અહીંથી આપણે ઉઠાતરી કરવી જોઈએ.”

આ ચોકાવનારી ખબરથી યુસફખાન સ્તબ્ધ થયો, ગભરાયો અને હાત કચકચાવી નરસિંહ હીવાનને ગાળો આપનો હાથ પછાડવા લાગ્યો. માત્ર હાથ પછાડવાથી ને હાત પીસવાથી કાંઈ વળે તેમ નહોતું ઉપાયો લેવાનો વિચાર કરતા તેણે શૈરખાન, અને મહમદખાનને કુચની સર્વ તૈયારી કરવા હુકમ આપ્યો.

તે વિચારમા થડી વ્યગ્રચિત્તે બગીચામા આંટા ફેરા કરવા લાગ્યો. થોડી પળ પૂર્વે તેનું જીવન જુદું જ હતું. તેની રાત્રિની આશાઓ, તેનું સ્વર્ગ, તેના વિજયનગરમાં રાજમહેલમા લોગવેશ્ઠા આનંદી દિવસો, તેની પ્રિયતમા મહમ્મા પ્રતિ તેના મનોવિકાર, તેની થેલછાને તાબે થવું, તેણીના આત્માને બાગૃન કરી પોતાના પ્રેમમા ઢોરવું, અને તેનું આ જીવન—એક જ કેન્દ્ર—એક જ સ્વર્ગ—તેની પ્રાપ્તિ—આ સર્વ દેખાવો એક પછી એક તેની નજર આગળથી પસાર થવા લાગ્યા. તે સર્વ મધુરા દેખાવો સ્વપ્નવત્ થતા—લુસાઈ જતા અને તેની મનોરમ્ય ઇમારત ઘસડાઈ

જઈ ભયંકર સ્વપ્ન-દંખાવતું દર્શન તેની દૃષ્ટિ સમક્ષ ખડું થયું. તેને આ બધું સુંદર સ્વપ્ન ત્યજી જંગલો-અરણ્યોમા લુટારા પેઠે પુનઃ ભટકવું પડ્યે એ વિચારે તેને અધ-કારમા નાંખ્યો.

“અરેરે ! અરેરે ! ક્યાં આ સ્વર્ગવાસ અને ક્યાં હવે આ ઘોર જંગલ ! અરે ! શુ હવે મહારે મહારી મલમ્ભાથી છુટું પડવું પડ્યે ! હા ! હવે ભુટું પડવું જ પડ્યે અને ભુટું પડવું એ તેને સદા માટે ખોલી, એ જ !”

આ વિચાર આવતા જ ત્યાં નજીકમા પડેલી પથ્થરની શિલા પર એકાએક પડ્યો, અને તે વિચાર વિરૂદ્ધ સતાપ એટલો બધો તીવ્ર થયો કે તેના મનમાથી તે વર્જ કરવા-ત્યજવા સેંકડો ઉપાયો મસ્તિકમાં ઉઠવા લાગ્યા મન તેને કહેવા લાગ્યું —

“હે જીવ તું તેની પાસે જા, તહારા પ્રેમના તોફાનથી તેને ઉંચકી જા, તેને તહારી સાથે લઈ જા” ત્યાં વળી વિચાર આવ્યો—“તેને તહારી સાથે લઈ જા ! ક્યાં ! આવા ભય સુંદર રાજમહેલમાંથી જંગલોમા, કાઢવેવાળી જગ્યા-ઓમા, જ્યાં અનેક જાતની પીડાઓ રહેલી પડે છે. એવા સ્થાનમા ભટકવાને, અરે ! જ્યાં એક વખત ખોરાક મળે તો ખીજી વખતના સાંસા પડે એમ હોય, આજે એક જગ્યાએ તો કાલે કેટલાક ઠોસ દૂર હોવાનું થાય, અરે ! એવા કષ્ટો ભોગવવાનાં અરે ! જ્યાં હવા રાત દિવસ

શરીરને ધુળવનારી છે, જ્યાં રાત્રી પડતા જ મચ્છરોના ટોળેટોળા ફરી વળે છે, જ્યાં એક એવી સુદર લલનાતુ દર્શન પણ નથી થતુ, જ્યાં આવો રાજવૈભવ, નાચ, તમાસા, ઉચ્ચ લોજનો, એશઆરામની અનુપમ વસ્તુઓ, આવુ જ્યાં કાંઈએ નથી, પણ ત્યાં માત્ર એક ફરજ, જંગલ, રોગો અને મૃત્યુ જ છે ! એવે ઠેકાણે એને લઈ જાઉં ! અરે આવા સજોગોમા એને કેવી રીતે લઈ જાઉં ! વખતે હું એને લઈ જાઉં તો શું હું તેને ત્યાં રાખી શકીશ !” આ વિચારથી તેનું અંગ કંપાવા લાગ્યું, “અરે પણ મહારાથી તેના વિના રહેવાશે કેમ ! આ ખુદા તહારો ખેલ પણ અજબ છે કયા એ રાજકુવરી અને કયા હું છુટારો ! શું એ સુકુમાર બાળાથી અરણ્યોના કપટો સહેવાશે ! આ ખુદા આ મેળ તહે કયા મેળવ્યો ! આધળા પ્રેમનુ જ આ કૃત્ય ! પ્રેમ અજબ સખધ કરાવી આપે છે ક્યાતુ કયા મેળવી આપે છે ! સ્વપ્ને પણ નહોતુ કે આ રાજકુવરીથી મહારો પ્રેમ જોડાશે ખરે જ આ વિચિત્ર બનાવ બન્યો ! હવે શું થાય ! પ્રથમથી જ ચેત્યા હતા તો ઠીક હતુ. મહારાથી તેને હવે સુકાતી નથી, તેમ જંગલોમા ભટકવા લઈ જવા હીલ મહાતુ પણ નથી.” આવા આવા અનેક વિચારો તેના મસ્તિકમા ઉન્માદ કરવા લાગ્યા. વિચાર માળાનો મણકો એક પછી એક સુકાવા લાગ્યો પળે પળે નવી નવી રચના રચવા લાગ્યો પણ

સર્વ રચના તેને અશક્ય લાગી મસ્તિકમા ઘુસતા વિચારો નિષ્ફળ જણાતા તરત પાછા ધકેલાઈ જતા.

પોતા માટે તેને કાંઈપણ જાતનો ભય હોતો જ નહીં. પણ પ્રિયા માટે, તેણીને પોતા સાથે લઈ જવાથી તેણીના શા હાલ થશે, તેમ જ તે સાથે ન આવે તો તેના પ્રેમથી વિધાયલુ હૃદય કેમ ટકી શકશે એ વિચારે તેને કપાવ્યો. તે કાંઈ પણ નિશ્ચય ઉપર આવી શક્યો નહીં. મલમ્બાને મળ્યા ઉપર સર્વ નક્કો કરવાનું રાખ્યું.

મધ્ય રાત્રિ થઈ-પ્રેમીઓનો મેળાપ થયો. આજે તેમના આનંદનો અત આવ્યો. આનંદનો છેલ્લો દિવસ દેખાયો. બેઠેલા ચક્રુમાથી ચોધાર અશ્રુ વહ્યા જતા હતા. બન્નેએ એક બીજાના અંતર જાણ્યા હતા. મલમ્બા વાતમા ને વાતમા બોલી —“ઠંડાલા જ્યા તમે ત્યા હું. ઈશ્વર સાનિધ્ય તમારી સાથે જોડાઈ છું. તમારી ધર્મપત્ની છું તમારે સુખ હું ખૂબ તે હું મહાર જ સમજું છું. આપણે એક બીજાનાં સુખ દુખના લાગીયા છીએ. મને છોડીને તમને એકલાને જવા ફરશ નહીં. શું તમારા વિના હું અહીં જીવી શકીશ! નહીં! નહીં! ઠંડાલા! મને ના ન પાડો. મને તમારી સાથે રાખો. તમારા વગર આ રાજમહેલ-આ વૈભવ સ્માશાન સમાન, ચિતા સમમ લાગશે. હું ઝુરી ઝુરી મરીશ. તમારી સાથે જગલમા જાડે ગમે લેવા સકટમા પણ સુખ

માનીશ' આપણે ખુબ ઝરેરાત, દ્રવ્ય સાથે લઈ જઈશું
ને સુખાનંદમા રહીશું બહાલા ! મને હવે ના પાડતા નહી.
હું તો તમારી સાથે જ આવીશ '

આ સાબળી યુસફખાનનું મન ડગમગવા લાગ્યું. તેને
સાથે લઈ જવી કે ન લઈ જવી તેના વિચારો તેના મનમા
ઢોડાઢોડ કરવા લાગ્યા. લઈ જવામા જોખમ ઘણું હતું તેણે
રાજકુંવરીને પોતાને બુઝી જવા, પોતાને ત્યજી દેવા,
પોતાની સાથે નાસી જવાની હઠ નહી પકડવા ઘણું સમ
જાવ્યું, પરંતુ તે એકની બે થઈ નહી તેણે તો તેની સાથે
જ જવામા પોતાનું સંપૂર્ણ સુખ છે એમ જણાવી તેની
સાથે રહેવાની હઠ પડી

તે બોલી--“બહાલા ! હવે હદ થઈ મને ના ન પાડો !
હું તમારે વિશ્વાસે મ્હારો આ રાજમહેલ, રાજવેશવ ત્યજી
આવું છું મ્હારો ત્યાગ ના કરશો ! બહાલા ! તમે એકવ-
ચની બહાદુર સરદાર છો તેથી હું તમારે બરોસે તમારી
સાથે આવું છું હું સારી રીતે જાણું છું કે આ વિચિત્ર
પગલું હું ભરૂં છું આ પગલાથી હું દુનીયામા વગોવઈશ.
લોકો મ્હારો દોષ કાઢશે પણ તેમા હું થું કરૂં હું લાચાર
છું હું પ્રેમથી દોરાઈ આ પગલું ભરૂં છું જ્યાં મ્હારો
સ્વામી ત્યાં હું તમે જાઓ ને હું અહીં રહું ! શા સુખ-
માટે ! તમારા સુખે સુખી અને તમારા હું બે દુઃખી એજ

મહારા ધર્મ પેલો તીરમલ કે જે પોતાના બાપ જેવો કર
 નિર્દય, ઠઠોર અને અણુધડ છે, જેને હું મહારા ખરા
 અંત કરાણથી ધિક્કાર છું તેની સાથે લક્ષગાઠથી જોડાવા હું
 અહીં રહું ' સર્વ મહારા સગા વડાલા મહારી વિરૂદ્ધ થઈ
 મને જોર જીલમથી પરણાવશે મહારા અહીં રહેવાથી આ
 પરિણામ આવશે શું ' વડાલા તમે આટલું બાણુ છતા
 મને અત્રે નાખી જવા ખુશી છો ? નહીં જ મને તમારી
 સાથે જ રાખવી ! પ્રેમદાનના વિશ્વાસે હું તમારી સાથે
 આવીશ મને ત્યજશે મહારી સાથે દગો કે વિશ્વામઘાત
 કરશે તો ઇશ્વર ત્યાં સર્વ દેવતાઓ તમને શિક્ષા નહી
 કરે ? કાલે હું બળભદ્રના દર્શન કરવાને નિમિત્તે જઈશ,
 દેવાલય આગળ વિશાળ બાગ વચ્ચે મહેલ છે, તેમાં રાત્રી
 ગાળવાનું કહી અહીંથી જઈશ બગીચો મોટો તળાવના
 કિનારાપર છે, તે કિનારાની લંબાઈ ઘણી છે પણ પહોળાઈ
 ટુકી છે કિનારાની આ પાર દેવાલયમાં ચોકી પહોરે રહ
 છે પણ તળાવને સામે કિનારે ચોકી રહેતી નથી તમે
 એક મછરો છેક સંધ્યાને સમયે રાત્રીની શરૂઆતથી લગ-
 લગ બગીચાના નાકાના તલાવપરના ઘાટપાસે લાવજો હું
 કિનારાપર હોઈશ ત્યાંથી આપણે મછરો હકારી જઈશું."

આ પ્રમાણે ગોઠવણ કરી મહુમ્માના વિચારને સમત
 થઈ યુસુફખાન પોતાને ઉતારે આવ્યો રાજકુવરી મહુમ્મા

સર્વ રાજવૈભવનો ત્યાગ કરી એક લુટારા સાથે નાશી જવા તૈયાર થઈ ગઈ ભાવિ અજબ છે પ્રેમ ખરેખર વિચિત્ર છે પ્રેમાન્ધ બનેલી બાળા પ્રેમના મદમા ઉન્મત્ત બની પોતાનો દરજ્જો, પોતાની ભત ભુલી એક લુટારા સાથે નાશી જવા તૈયાર થઈ વાડું 'પ્રેમ' તહારી કેવી બલીહારી ! ખરે જ "પ્રેમ ન બુઝે ભત કુન્નત" એ સિદ્ધાન્ત આ સ્થાને સિદ્ધ ઠરે છે

ખીજે દિવસે યુસફખાને સર્વ તૈયારી કરી શહેરમા આવી છુપી રીતે રહેલી સો એક માણસની ટોળી બુદ્ધે બુદ્ધે માર્ગેથી શહેરની પહાર પ્રમાત થતા નીકળી જઈ હુનુમાનના મંદિરના માર્ગમા આવેલા અરણ્યમા એકઠી થઈ અને અહમદખાનની સરહારી હેઠલ તળાવને સામે કિનારે અરણ્યમા છુપાઈ રહેવા કઈ જગ્યા નક્કી કરવી તેની શોધમા નીકળી પડી બપોરે યુસફખાન મહારાજને મળ્યો. શિકારે જવાની પરવાનગી મેળવી પોતાનાં સો માણસો નાથે શિકારને જહાને નીકળી પડ્યો. રોકડ ઝવેરાત સીપાઈઓની કમરે બાધેલા હતા અને રાતોરાત ભારે સામાન થોડે થોડે કરી અગાઉથી પસાર કરી ગયા હતા

સધ્યા પૂર્વે પોતાની આગલી ટોળી સાથે યુસફખાન બેઠાયો. હલેસા મારવા ત્રણ આસાક માણસો તૈયાર કર્યા. શેરખાને તલાવકાઠેના કોઈ - ગામડામાથી ગમે રકમતે

આપી એક મછવો યુક્તિથી ખરીદી સંકેતવાળા સ્થાને લાવી મુકવા કહ્યું અહીં કેવી રીતે વર્તન કરવું એ બુબલત બધાને બુઢા બુઢા હુકમો આપી બે ટોળીના માણસોને તળાવની બન્ને તરફ બેઠે ચી જો દુશ્મનો આવે તો તેમને તે તરફથી થોડો વખત રોકવા અને અતે વિખેરાઈ જવાનો હુકમ કરમાવ્યો અને બીજા માણસોને ન્હાની ન્હાની ટોળીમા બેઠે ચી નાખી તળાવનો કિનારો સભાળવા અને પોતે નજીકમા આવે કે તરત સાથમા જોડાઈ જવાની તાકીદ આપી

આ બધી વ્યવસ્થા થઈ રહી ત્યા શેરખાન એક મછવો લાવવાના ખમર લાવ્યો તરત જ યુસફખાન, અહમદખાન અને શેરખાનને પોતા સાથે રાખી ચુટી કાઢેલા ત્રણ મછવા હાકનાર સાથે મછવામા બેઠો મછવો હનુમાન-બળભદ્રના મંદિર તરફ હાંકારાયો મંદિરનો બાગ સોએક વાર દૂર હતો કિનારા તરફ મછવો વળ્યો ત્યા ન્હાની ગાસડીઓ સાથે પ્રમીલા અને મલ્લખા કિનારાપર તૈયાર ઉભેલા દેખાયા. સધ્યા પૂર્ણ છવાઈ રહી હતી ઝાપુ ઝાપુ સર્વ સ્થળે દેખાતુ હતું. કિનારા પર મછવો આવી પહોચે છે ત્યા મંદિરની કીલ્લેબધીના એક ખુરજ-પરના પહેરોગીરની નજર મછવા ઉપર પડી. તેણે ભયની ખુમ મારી. ભયનો પોકાર વારવાર થવા લાગ્યો. મછવો ઘાટને અડક્યો ત્યા મલ્લખાની સખીઓ ગામરી ગામરી

प्रेमिभ्योऽपलायन

હોડતી હોડતી બરેલે શ્વાસે ઘાટના મથાળા ઉપર આવતી
 દેખાઈ અને ળગીયાના ખુલ્લેલા દારમાથી બસોએક સીપા-
 ળઓ કિનારા તરફ હોડતા આવતા દેખાયા તેઓ હજી
 ઘણા દુર હતા મહુમ્બા અને પ્રમોલા આણેલા સામાન
 સાથે મછવામા કુદી પડ્યા-મછવે પાછો ઉપડ્યો માણસો
 કિનારાપર આવી પહોચ્યા પણ મછવે તળાવમા પૂરપાટ
 વહ્યો જતો હતો.

યુસફખાને મહુમ્બાને પોતાના સ્થાને બેસાડી ને
 પોતે તથા શેરખાને હલેસા મારવામા મદદ આપી
 મછવાની ગતિમા તીવ્ર વેગ આપ્યો મછવે ત્રણ
 ભાગ રસ્તો વટાવી ગયો હશે, ત્યાં હનુમાનના મંદિર-
 વાળા કિનારેથી ત્રણ મછવા તેની પુઠે છુટેલા દેખાયા
 તેઓ આગળ ભાગતા મછવાને પકડી પાડવાને હલેસા
 મારવામા બહુ શ્રમ લેતા હતા પણ તે મછવે તેમનાથી
 ઘણું દૂર નીકળી ગયો હતો સામે કિનારે ચોકી કરતી
 યુસફખાનની સાવધ ટોળી પોતાના સ્વામીના મછવાને
 આવતો દેખી કિનારાપર આવી ઉભી થોડીવારમાજ યુસફ
 ખાન મહુમ્બા સાથે કાઠે ઉતર્યો એક અશ્વપર મહુમ્બાને
 ને બીજા ઉપર પ્રમોલાને બેસાડી બાકીના પોતપોતાના અશ્વ
 ઉપર સ્વાર થઈ ત્યાંથી ઘોડા અરણ્યમા મારી મુક્યા પુઠ
 પકડનાર માણસો તેમની પાછળ ચાલ્યા આવશે, એવી

યુમકખાનને ધાસ્તી નહોતી. કારણ તને ખાત્રી હતી કે, તારાઓના પ્રકાશથી રાત્રી છતાં તેમણે જોયું હશે કે નાશી જનાર માણસોની સખ્યા તેમના કરના ઘણી વધારે છે એટલે વધારે કુમક મળતા પૂર્વે તેઓ તેની પુંઠ પકડવા ઈચ્છતા કરશે નહીં પરંતુ પ્રભાત પહેલાં આ સમાચાર ચોક્કસ રાજધાનીમા પહોંચી જશે, તેમજ સર્વત્ર લાખે સુધી ફરી વળશે, અને ત્વરાથી ખારીક શોધ ચાલશે પર્વતોમા, જંગલોમા, ને ખુણેખોચરે પણ પોતાની શોધ થવાની એક એક વન તેઓ ખુદી વળશે.

મછરામા એક અક્ષર પણ કોઈથી બોલાયો ન હતો. મહાશ્વેત્ર ઉશ્કેરાયલા અને ફીક્કી પડી ગઈ હતી, તેથી યુમકખાનને તેને તેના વિચારમાજ નિમગ્ન રાખવાનું યોગ્ય ધાર્યું માર્ગમા જંગલમા તે તેની સાથે ને સાથજ હતો ખાડા ટેકરાવાળી જગ્યામા પોને તેને મદદ આપતો તથા ઉત્તેજિત શબ્દો બોલતો અધકાર પૂર્ણપણે વ્યાપ્યો માર્ગ ખીલકુલ દેખાતો બંધ ગયો, ત્યારે મશાલો સળગાવી તેઓ માર્ગ કાપતા થયા માર્ગમા અનેકવાર મહાશ્વેત્રને ધ્રમ પડવાને લીધે થોમવા કહ્યું, પણ તે હજી અમિત નથી, તેમ આગળ વધવાને હજી તે શક્તિમાન છે. એમ જણાવી ના પાડતી હતી થોડીકવારમા એક ખુદ્દા જગ્યા બેઠું સર્વેએ ત્યાં સુકામ કયો.

“રાત્રી આપણે ચાજ સ્થાને ઠાઠીશું આપણે ધણી

પંથ કાપ્યો છે. આખા દિવસની રખડપાટથી મ્હારા માણસો થાકી ગયા છે, તેમ આવતી કાલે હજુ આખો દિવસ તેવીજ રખડપાટ કરવાની છે. ગમે તેમ કરી કાલે વિજયાનગરની હદ વટાવી દેવી જોઈએ.” મહુમ્માને યુસફ આને શરીર સમાચાર પુછતા કહ્યું.

યુસફખાન આમ બોલતો હતો તે વખતે પ્રમીલાએ પોતા માટે એક મ્હોટા ઝાડ નીચે થોડાનો ચારબાજો પાથર્યો હતો, તે ઉપર મહુમ્મા બેસી ગઈ તે તદ્દન થાકી ગઈ હતી. પૂર્વની રાત્રીએ તેને વિચારો આવવાથી નિદ્રા નહોતી આવી. તેમ આખો દિવસ ઉચ્ચાટમાં ગાળેલો હતો. પોતાથી ઇચ્છા જરૂર લાવવાના જોશમાં તેમ વારંવાર ઉશ્કેરણીના શબ્દો સાંભળવામાં તેને અત્યારસુધી શ્રમ જણાતો નહોતો, પણ હવે તે તદ્દન થાકી ગઈ હતી એટલે તેણે યુસફખાનની પડાવ નાખવાની વૃત્તિને અનુમતિ આપી.

મનનો જોશ શાંત થતા શ્રમ ઘણો લાગે છે, અને મન નિદ્રાવસ્થા લોગવવા આકર્ષાય છે, તેમ મહુમ્મા થોડી-વારમાં ગાઢ નિદ્રામાં પડી.

પ્રભાત થતા માણસો તૈયાર થઈ ગયા યુસફખાને મહુમ્મા પાસે જઈ પુછ્યું. “મહુમ્મા ! ખાવનું તૈયાર છે, જરા નાસ્તો કરી લ્યો.”

આનંદમાં આવતી મહુમ્માએ કહ્યું “હું તૈયાર છું” આજની નિદ્રાએ મ્હારામાં-આશ્ચર્યજનક ફેરફાર કર્યો છે. મ્હારો થાક તદ્દન ઉતરી ગયો છે.”

આખી ટોળીએ જેમ તેમ નાસ્તો કરી કુચ કરી રાત્રી પડતા કૃષ્ણને તીરે આવેલા માઠા અરણ્યમા છુપાયા. રાત્રીમા તરાપાઓ તૈયાર કરી, એક નિર્જન વિકટ સ્થાને જ્યાં કોઈપણ ચોદી પહોંરો નહોતો અને જ્યાં કોઈનો પણ જવા આવવાનો સંભવ નહોતો ત્યાંથી તરાપાપર બેસી કૃષ્ણા વટાવી આખી ટોળી બીજાપુરની હદમા ઠાપણ થઈ. હવે તેમને જરાપણ હીતિ નહોતી રાજમાર્ગ પકડી છોડ્યો કે બીજાપુરનો માર્ગ લીધો.

હવે આ તરફ વિજયનગરના વર્તમાન તરફ નજર કરીએ પ્રભાત થતાજ કુંવરીના ચુસકપાન સાથે નારી બચાના સમાચાર વિજયીની ઝડપે ચડેરમા ફેલાઈ વળ્યા. મહારાજને આ સમાચારથી સંજ્ઞા ધકકો લાગ્યો. તેણે પોતાના વાળ પીંખી નાખ્યા તેના કોષનો પાર સ્ફોટ નહીં. પોતાની કૃતબ્દી પુત્રીપર હાડોહાડ લાગી ગઈ. સેનિકોને ચોમેર આ હરામી બાગી જનારને શોધી પકડી લાવવાને હોડાવ્યા લાંબે મુધી શોધખોળ આલી રહી અનેક સ્થળે આ વાત ચર્ચાવા લાગી. મહારાજાએ સખત ફરમાનો કાઢ્યા, અને ઢઢેરો પીટાવ્યો કે, “ જે કોઈ ચુસકપાનને જીવતો કે મુએલો પકડી મહારી સમક્ષ રજુ કરશે તેને મહોદુ ઇનામ આપવામા આવશે ” ઘણા માણસો શેષમા નીકળી પડ્યા, પણ કુંવરી કે તેને નસાહી લઈ જનરનો પત્તો મળ્યો નહી.

પ્રકરણ ૮ મું.

વિજયાનગરનું યુદ્ધ

“ To victory ’ ’ is at once the cry of all

* * * *

But instant the huge gates are flung aside
And forth, like a diminutive mountaintide
Into the boundless sea, thy speed their course
Right on into the Moslems mighty force

* * * *

Desperate the deed—such as they only cast,
Who venture for a world, and stake their last.
But fates no longer with him,—blade for blade,
Springs up to meet them through

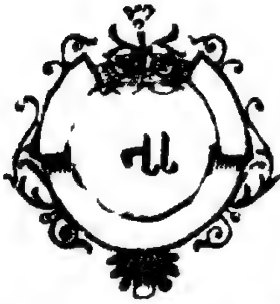
the glimmering shade,

And as the clash is heard, new legions soon
Pour to the spot,—like bees of Kauzeroon
To the-Shrill summons—till at the length
The mighty camp swarms out in all its strength,
And back to Nehshele's gates, covering the plain
With random slaughter, drives

the adventurous train.

(Lala Rookh)

શી આવેલું પ્રેમી યુગલ બીજાપુર
પહોંચ્યું કે તરત મુસલમાન ધર્મ
પ્રમાણે પ્રસિદ્ધપણે તેમના લગ્ન થયા.
યુસફખાન વિજયાનગરથી અધિક

ધન ધસડી લાગ્યો હતો તેમ અઢળક કીમતી ઝવેરાતો તેની
પાસે હતાં. આવી રીતે નાણાની મદદથી મુસલમાન રાજ્યો-
માથી તે માણસો જમાવવા લાગ્યો બીજાપુર છુપી રીતે
તેને મદદ કરવા લાગ્યું બીજા પણ મુસલમાની રાજ્યોને
વિજયાનગરનો નાશ ઇષ્ટ હતો તેમને શ્રમ ન પડે, ને
ખઠારીખઠાર વિજયાનગરનો ધ્વંશ થતો હોય, તો તેમા
તેઓ છુપી મદદ આપવા તત્પર હતા. આવી સધિની
રાહ જોનારને યુસફખાન જેવું સાધન મળી આવતા તેને
છુપી મદદ આપવા લાગ્યા. કદાચ હાવ અવળો પડે અને
યુસફખાનનો નાશ થાય, તો તેમને નહાવા જવું પડે
તેમ ન હતું. જો ચાન્લ મદદ કરે તો વિજયાનગર સાથે
ઉઘાડું વેર બધાય આવા વિચારથી બીજાપુર, ગોવલકાંડો,
ખેડર, અહમદનગર વગેરે મુસલમાન રાજ્યોએ છુપી રીતે
યુસફખાનને મદદ આપવા માડી અને પોતાના સન્યો
છુટા છુટા કરી છુટારૂ ટોળીઓ પેઠે ન્હાની ન્હાની ટુકડી-

ઓમા આવી વિજયાનગર સામે યુદ્ધખાને ઉઠાવેલા બંડના
 જુડા તળે એકઠા થયા તેમ જ યુદ્ધખાનનું શુરવીરપણું
 તથા ચાતુર્ય—આ બે ગુણોથી લુટવાનો ધંધો કરનાર સખ્યા-
 બધ તેની ટોળીમાં સામેલ થયા વગી ઘણા મુસલમાનો
 અને હીંદુઓ, પૈસો આપે તેજ ધણી—એ વૃત્તિવળા પણ
 આ લુટારા સૈન્યમાં દાખલ થયા દુક સમયમાં તો તેના
 જુડા નીચે ઘણું મહેલું સૈન્ય જમાવ થયું પોતાના હાથ-
 તળે આટલું મહેલું સૈન્ય ઝડપથી જમાવ થવાથી યુદ્ધ-
 ખાન ખુમ કુલાયો મદદમાં લાન ભુલ્યો, અને જોરબુલમથી
 વિજયાનગરના રાજા પાસેથી તેની કુવરી મહિમા તેના
 મૃત્યુછીની ગદીનારસ છે એવું ઠાવવા હીમ્મત કરી તેને
 વિજયાનગરનું રાજ્ય મુઠીમાં લાગ્યું, અને રાજાને એક
 મગતરા માફક ચપટીમાં દાગી દમ્પશ એમ અહંકારથી
 મનમાં કુલાવા લાગ્યો તેના દિવસ હવે લાઇ રહ્યા
 હતા તેને આ વિપરિત સુઝયું વિજયાનગરના રાજ્યની
 તેને હવે ભુખ લાગી આ મદેન્મતપણાનું પરિણામ તેને
 ભારે થઇ પડયું હવે તેણે પૂર્ણ જીરસાથી વિજયા-
 નગરપર ચઢાઇ કરવાની તૈયારી કરવા માડી તેની સરદારી
 તળે લાખ દોઢલાખને આશરે માણસનો જમાવ થયો હતો,
 મુસલમાની રજયો તરફથી છુપી રીતે તેને અનુમોદન તથા
 ઉત્તેજન મળતું હતું ચઢાઇની સર્વ તૈયારી ધમધોકાર
 ચાલી રહી

કુવરીના રાજ્યપરના હકને માટે યુસફખાન મ્હોટા સૈન્ય સાથે વિજયાનગરપર ચઢાઈ લાવવાનો છે એ સમાચાર મહારાજા વિરૂપાક્ષને મળતા પોતાની કૃતમ્મી પુત્રીપરનો ક્રોધ હજી પ્રજ્વલી રહ્યો હતો તેમા ગળનામા ધી હેમાયા જેવું થયું તેનો ઘણોજ મ્હોટો ભડકો થયો. મહારાજાનો ક્રોધજિ વિદ્યે એક તો કુવરીએ મુસલમાન છુટારા સાથે નાશી જઈ કુળને કલકિત કયું અને વળી જોછામા પુર પાછી તે રાજ્યપર હકમાટે હાવો કરવા નીકળી છે ! આ વિચારથી તેનો જીરસો વધારે ઉછળ્યો અને યુસફખાનને કચડી નાખવા એક પએ તૈયાર થઈ રહ્યો ધર્મદ્રોહી, કૃતમ્મી પુત્રી તથા દુષ્ટ યુસફખાન તરકડાને-ખન્નેને જે કોઈ સુવેશ અગર જીવતા પકડી લાવે તેને અઢળક દ્રવ્ય ધના મમા આપવાના કર્મનો ઠેકઠેકાણે મોકલ્યા પોતાના પુત્ર તીરમલ સાથે વિવહિત થયેલી મલ્લમાના નાસી જવાથી જે તાની આખરને બટ્ટો લાગ્યાથી દિવાન નરસિંહ પણ ઘણો ચીંઠાયો હતો તેણે પણ મહારાજાના આશિને પુરતી આહુતિ આપી મુસલમાન સૈન્ય સમે તેનના નાશ કરવા સૈન્ય મોકલવાની સર્વ તૈયારી કરી આસપાસથી મ્હોટું સૈન્ય રાજ્યમા લડાઈ માટે એકઠું કર્યું, અને નેની સરહારી મહારાજાએ નરસિંહને આપી કુવરી તથા વિચ સફ ઉપર પોતાનું વેર લેવાના ઠાવથા આવેશમા આવી જઈ

નરસિંહે બે એક લાખ માણસના પ્રખલ સૈન્યની શહેર
બહાર છાવણી કરી શહેરના રક્ષણ માટે બે ત્રણ લાખ
માણસોને અંદરના લાગમા રાખ્યાં આવી રીતે દુશ્મનો
સામે ટક્કર લેવાની સર્વ તૈયારી કરી રાખી

યુસફખાન પણ પાકો બદોબસ્ત થતા હોઢલાખ માણ-
સના જબરદસ્ત સૈન્ય સાથે શુભ મુહૂર્ત બેઠી નીકળ્યો.
મક્લમ્મા માટે આ ચઢાઈ કરી હતી તેથી તેને પણ સાથે
રાખી માર્ગમા અપશુકન થયા તે તેણે ગણકાયાં નહી.
બીજાપુરની હઠ વટાવી કૃષ્ણા ઓળંગી વિજયાનગરની
હઠમા દાખલ થયાં નહી ઉતરતા તેમને અટકાવવાને હીંદુ-
ઓનું સૈન્ય દૃષ્ટિએ પડ્યું નહી તેથી આશ્ચર્ય પામ્યા, અને
નિશ્ચયપણે બેધડક વિજયાનગરના રાજ્યમા ધુસ્યા. તેઓએ
સીધો સભ્યધાની તરફનો માર્ગ લીધો. માર્ગમા જે કોઈ
ગામડું, શહેર આવે તેને હુટતા, બાળતા પાયમાલ કરતા
આગલ વધતા ગયા. અસતુષ્ટ થયેલા લોકો લોકોનો-હુટા-
રાઓનો-લશવો સૈન્યમા જેમ જેમ આગળ કુચ કરતા
ગયા તેમ તેમ થવા લાગ્યો આશરે બીજાં વીસ પચીસ
હજાર માણસો સૈન્યમા દાખલ થયા અને રસ્તે કોઈ પણ
હીંદુસૈન્યનો ભેટો ન થતા, એક લડાઈ પણ થયા વગર
રાજ્યધાની શહેર વિજયાનગરની નજીકમા છાવણી યસફ-
ખાને નાંખી.

મહાભિમાનના આવેશથી છકેલા યુસફખાને મહામ્માના ગાદીનારસ માટે હક કાયમ કરવાને પોતાની સાથે મેળાપ કરવાની વ્યવસ્થા રાખવાને ઉદ્દતાઈ અને ભયદર્શક સંદેશા બાંધી મારફતે મહારાજાને મોકલાવ્યા. દિવાનની સલાહથી ક્રોધથી ઉભરાયેલા મહારાજાએ ઘણા જ તિરસ્કાર સાથે તે બાંધુસનો નાશ કરવા આજ્ઞા આપી સંદેશાની ગણના કરી નહીં તે જ વખતે દિવાનને નીચ દુશ્મનોને મારી હડાવી કાપી નાખી કૃત્તિ કુલકલકિની પુત્રી તથા દુષ્ટ દગો દેનાર યુસફને કેદ કરવા અથવા ગમે તે પ્રકારે મારી નાખવા ફરમાન થયું.

શહેર પહાર છાવણી નાખી પડેલા પોતાના મૈન્યમા દિવન નગસિહ આવી પહોંચ્યો. હુકમ થવાની સાથે મૈન્ય તૈયાર થયું. મુસલમાન મૈન્ય તો તૈયાર હતુંજ ભલય મૈન્યની વચ્ચે વિજયાનગર શહેરની પહાર તુમુલ યુદ્ધ થયું. ઘણીજ સખત લડાઈ ચાલી કેટલોક વખત સુધી તો કયો પણ છતથી એ અચોક્કસ રહ્યું ધડીકમા મુસલમાનો કાવતા દેખાય તો ધડીકમા હીંદુઓનું વચસ્વ દેખાતું. આ પ્રમાણે ખુનખાર હાથોહાથની લડાઈ ચાલવા માડી ડોકાએ ઉડવા લાગ્યા ખત્તેપક્ષોમા સખત કાપાકાપી ચાલી ઘાયલ થયેલાની ચીચીયારી, ઘોડાઓના દુ ખજનક ખાખારા, હસ્તીઓની ચીરો, હથીયારોના ખણખણાટ અવાજ-આ સર્વથો આખું મેદાન ભયાનક દેખાતું આપવા લાગ્યું “હર-

હર મહાદેવ, જય કાલી, જય દુર્ગા” “અદલાહી અકબર, ‘દીન, દીન’ ના પોકારોથી આખું મેદાન ગાજી રહ્યું. ઉભય પક્ષ જીવપર ઉદાર થઈ લડતા હતા. ઘડીકમા ‘અદલાહી અકબર, દીન દીન’ નો વીરનાદ “હરહર મહાદેવના” નાદને દાબી દેતા વિજય મેળવતો દેખાતો તો ઘડીકમા “હરહર મહાદેવનો” પોકાર શંખનાદ પેઠે ગાજી રહી વિજય મેળવતો જણતો હતો. આ પ્રમાણે બે પ્રહર સુધી ખુન-ખાર લડાઈ ચાલી ઉભય પક્ષમાથી કોઈ પક્ષ પાછો હઠતો દેખાયો નહીં. સધ્યા પડતા લડાઈ બંધ થઈ અને ઉભય મૈન્ય પોતપોતાની છાવણીમા ગયું અને દુશ્મનનો રાત્રે ઓચિન્તો હુલ્લો ન આવે તે માટે બંને પક્ષે જાગૃત રહી સાવધતાથી રાત્રી પસાર કરી આગલા દિવસે થયેલા ઘોર સંઘામમા ઉભય મૈન્યનો ઘણો કચડધાણ નીકળી ગયો હતો. કરેકના દસથી બાગ હબાર વીરો ધરણીએ ઢળ્યા હતા.

પહેા ફાટતા જ ઉભય સરદારો પોતાના મૈન્ય સાથે તૈયાર થયા. પુન ‘હરહર મહાદેવ’ અને “દીનદીન”ના પોકારથી રણક્ષેત્ર ગાજી રહ્યું. તુમુલ્લ યુદ્ધ પુન શરૂ થયું. ચારે પાસથી હીંદુઓ જખરદસ્ત હલ્લો લાવ્યા. મુસલમાન સૈન્ય દબાવા લાગ્યું. બેઠએ તે રીતે પણ આજે લડાઈનો અંત લાવવાના ઇરાદાથી દિવાન નરસિંહે ખરેખર નૃસિંહ રૂપ ધર્યું. “મારો, મારો”ના શબ્દોનો ધ્વનિ ઉઠ્યો. કણું બધિર થયા. બેઉ સૈન્ય એકમેકમા એવા લેગાઈ ગયાં

કે પોતાની કે પારકાની ઝોળખ રહી નહી, અનુનથી બન્ને
 સૈન્ય લડવા લાગ્યા. વીરેના અંગમા વીરશ્રી ધુણવા લાગી
 સૂર્યના પ્રકાશમા વીરશ્રીની તરવારો ખણખણાટ કરતી
 ચમકવા લાગી. ખેડ દળના મધ્યભાગે લોહીની નદીઓ
 બહેવા લાગી યુદ્ધની સીમા થઈ. આખરે હોંદુઓના જખ-
 રજસ્ત મારાથી મુસલમાન સૈન્ય ધીમેધીમે હઠવા માડ્યું
 ચતુર ચોદ્દો યુસુફખાન ચેત્યો. તેણે પોતે અતૂલ વીરતા
 દાખવી સૈન્યને પાનો તે ચઢાવવા લાગ્યો. પુન હીમ્મત
 આવી જોસમા આવી હોંદુઓપર હલ્લો કર્યો પણ એક
 વખત ત્રુટેલી હીમ્મત પુન સંધાતા ઘણો વખત ટકી
 શકી નહી. મુસલમાનના ઘા હોંદુઓએ ખડાદુરીથી ઝીલ્યા.
 અને 'હરહર' નો પોકાર કરતા આગળ વધરા માડ્યું.
 મુસલમાનો નાહીમ્મતવાળા થતા પાછા હઠ્યા હોંદુઓનો
 મારો વધતા તેમનામા સંપૂર્ણ લગાણ પડ્યું. તેઓ હવે
 ભીડ બની ચોમેર ફાળ્યું તેમ નાસવા લાગ્યા યુસુફખાને
 તેમને અટકાવવા ઘણી મહેનત લીધી પણ વ્યર્થ ગઈ
 આજ કાટયુ ત્યા થીગડું કયા દેવાય ? અતે તેને પણ
 નિરાશા સાથે નાસવાની ફરજ પડી મલ્લમ્મા પણ પોતાના
 સ્વામી સાથે નાહી હોંદુસૈન્યે મુસલમાન છાવણીનો કબ્જો
 લીધો, અને ભાગતા યુસુફની નરસિંહે પુઠ પકડી.

વેર-દેવામિત્રી પૂર્ણ હુબ્બ થયેલા નરસિંહે તેમને
 પુરો પીછો લઈ તેમને કેદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો.

નાસતો યુસુફ પોતાની પત્ની સાથે રહેલ સહેલ ટોળી સાથે કૃષ્ણા ઉતરી બીજાપુરની હદમાં દાખલ થઈ જવા સરહદ પર આવી પહોંચ્યો પરંતુ પડતીને કાણુ સગો થાય ? એ કહેણી મુજબ બીજાપુર સરકારે તેને પોતાની સરહદમાં દાખલ થવા ના પાડી અને કહેવડાવ્યું કે “તમારે માટે અમે વિજયાનગર સાથે ખુદશી રીતે વેર બાધીશુ નહીં જો તમે અમારી હદમાં આવશો તો તમને પકડી વિજયાનગર મોકલાવી આપીશુ ’

આથી હતાશ થતો યુસુફ નસીમપર હાથ મુકી વિજયાનગરની હદમાં પાછો છુસ્યો ગોવલકાડા, બેઠર વગેરે સ્થળે પોતાને આશ્રય આપવા કહેણુ મોકલના પણ સર્વ બદલાઈ ગયા હતા વિજયાનગરના ચોરને જાહેર આશ્રો આપવા તેમનામાં હીમ્મત નહોતી એટલે સર્વ તરફથી યુસુફના આશ્રય મેળવવાના કાફા ફેગટ હતા જ્યારે સર્વે એ ચોખ્ખી ના પાડી ત્યારે નિરાશ થઈ યુસુફ પોતાની પ્રિયા સાથે પર્વતોનો આશ્રય લીધો.

પ્રકરણ ૯ મું.

પ્રેમીઓનું પકડાવું

સફળાન અને કમલાગ્ય રાગકુવરી મહા
 મ્નાના સુખના સુર્યનો હવે અસ્ત થવા
 આવ્યો, અને ભય ડર દુઃખરૂપી અવકારમય
 ઘોર રાત્રીના તેઓ ભાગ થઈ પડ્યા તેમનો નાશ-નેમનો
 કાળ તેમનાપર રોળા પુરકાવી રહ્યો હતો તેઓના અત્યન્ત
 બેહાલ થયા અધુરામા પુરૂ મહામ્ના બેજનવાળી હોવાથી
 યુક્તગ્નાનને નાસભાગ કરવામા વિલગ કર્યો પડતો આથી
 પકડાઈ જવાની વારવાર ધાસ્તી રહેતી હતી તેની પાએ
 રહેલું પાકીનું દ્રવ્ય તેની સાથે બેરાયેલી હુટારૂ ટોળી
 બળબે ધી હસ્તગત કરી લઈ ત્યાંથી પડાયન કરી ગઈ
 હતી દ્રવ્યરોન હતાશ થતું આ પ્રમી યુગવ નસાબદેવીને
 શ્રાપ આપતું આગળ નાસવા લાગ્યું પેસો નહી, રહેવા
 ચોકસ નલામત રથળ નહી, આજે અહીં તો કાલે કયા
 ના કયા ! એમ વગડામા દિવસ કાઢવાના તેમા વગી
 સગર્ભા સ્ત્રી, તેને પુરા દિવસ થતા હોવાથી તેનાથી નાસ
 ભાગ થઈ શકતી નહોતી અરણ્યના આ કષ્ટે તેનાથી સહન
 થઈ શકતા નહી યુક્તગ્નાનની આવી દુર્દૈવ-સ્થિતિમા માત્ર

અહમદખાન, શેરખાન અને દસવીસ માણસો તેની પાસે રહ્યા હતા બાકીનાઓ સુકા વૃક્ષ ઉપરના પક્ષીઓ પેઠે તેને ત્યજી ગયા હતા.

અરેરે ! જેણે પૂર્ણ રાજવૈભવ ભોગવેલો, જે રાત દિવસ મોજમજાહે-આનંદમાં ઉછરેલો તે રાજખાળાને અરણ્યમાં એક સાધારણ ભીલ સ્ત્રીની પેઠે રખડવું પડે છે અને ખાવાપીવાના પણ સામા પડે છે ! વિધાતાની ગતિ અકળ છે.

એક સ્થળે નિર્ભય થઇ તેઓ મુકામ કરે ત્યાં “ઓ આવ્યા, ઓ આવ્યા” ની ખુમો પડે કે તરત તેમને નાસવું પડે કોઇ કોઇ વખત હીંદુદળ પાછળ આવી પહોંચ્યું છે એમ ખબર થતા પીરસેલું ભોજન એમને એમ પડતું મુકી તેમને નાસવું પડતું આવી દુખી અવસ્થા થઇ રહી રહેવા, સંતાવા એકે ઠામ ઠેકાણું નહતું આજે બા પડાડ પર તો કાલે બીજા પર એમ અથડાવું પડતું.

તેમને પહોંડે માથી હાકી કાઢવા તથા તેના શીકાર કરવા નરસિંહે નક્કી કયું હતું તે બરોબર તેમની પુઠે લાગ્યો હતો. તેઓ તેને ઘણું હંફાવતા પણ કરે શું ! તેણે તો એક સિદ્ધાન્તથી એક જ નેમથી તેમની પુઠ પકડી હતી તેમને એક સ્થાને જ પથી ફાળ પાળ એમવા દેતો નહીં તેને તો તેમનો નાશ જ ઈષ્ટ હતો. આટલો

આટલો શ્રમ લેતા છતાં તેઓ પકડાતા નથી, તેમ સકંચામાં આવતા પણ નથી એ જોઈ નરસિંહનો કે.ધાગિ દિવસાનુ-દિવસ વધતો ગયો અને તેની જવાબથી યુસફખાનની ટોળીના માણસોને સતાવવા લાગ્યો. દિવસોના દિવસો વહેવા લાગ્યા તેમ તેમ હતભાગ્ય પ્રેમીઓની વિપત્તિઓ વધવા લાગી અને તેના બચાવના સાધનો ઓછા થતા ગયા, તેમની ચિંતાનો પાર હવે રહ્યો નહીં. તેઓ હવે પકડાઈ જશે એમ તેમને બીતિ લાગવા માડી કેટલીકવાર પકડાતા પકડાતા બચી ગયા હતા જેને માટે અનેક કષ્ટો સહન કરવા પડ્યા તેવી પોતાના જીવથી બંધાલી પ્રિયાના પર પડતા દુ ખોથી યુસફ દીવાના જેવો થઈ જતો જે શ્રીમંતાઈના સુખમાં ઉછરેલી તે અત્યારે અત્યંત દુ ખી જીવંતીમાં ભટકતી ખડકોમાં, પહાડોમાં, ગુફાઓમાં પણ ભયચુકત જોખમમાં હતી ચાર પાંચ દિવસ સુધી લાગ-લગત કાંઈપણ ખાવાનું મળતું નહીં આવી દુ ખદ સ્થિતિમાં આ પ્રેમી જોડું આવી પડ્યું હતું

આવા વિપત્તિના દિવસોમાં પ્રીતિ તેમને વફાદાર રહી હતી તેનપર પડતા સંકટોમાં તે પણ ભાગ લેતી ને ધીરજ આપતી હતી. હીંદુઓએ તેમની બરોબર પુઠ પકડી હતી, અને તેથી ખાવા પીવામાં પડતા કષ્ટમય સંકટો વેઠવાનો ત્રાસ અતિશય થતો યુસફખાન પોતાને આપ આપવા લાગ્યો; અને પોતે આ રાજકુવરીને મૂખાંધથી દ્રસાવી

તે માટે પોતાના મનને ધિક્કાર આપવા લાગ્યો. તેમજ બે વિજયાનગરપર ચઢાઈ લાવવાનું મૂર્ખાઈભરેલું પગલું ન ભર્યું હોત, અને જે અઢળક દ્રવ્ય સાથે હતું, તેવડે રાજકુવરી સાથે વિન્દપુરમા મોજમા, આનંદમા, સુખચ્છે-નમા દિવસ નિગમન કર્યા હોત તો કેવું સારૂ થાત ? આવા વિચારો તેના મગજ ને સતાવવા લાગ્યા પોતાની પૂર્વસ્થિતિના સુખી દિવસો સભારી તે આ દુખી દિવસો-પર દષ્ટિપાત કરતો અને નયનમા અશ્રુપાત ભરતો.

વિપત્તિની રાશિમા હજુ ન્યૂનતા હોય, તેમ ચોક મ્હોટા પહાડ ઉપરની મ્હોટી ગુફામા મહામ્માએ પુત્રને જન્મ આપ્યો, તેથી નાશમ્મગ કરવામા તેને સંપૂર્ણ વિઘ્ન આવી પડ્યું તેના તેટલા વખતના સદ્ભાગ્યે હિંદુઓ તેના એકાન્તવાસથી અજ્ઞાન રહ્યા, અને તેઓ આગળ ને આગળ વધે ગયા. આથી થોડાક દિવસ કાઈક શાંતિમા ગાળ્યા પરંતુ, કમનશીએ આ તેમની ગુપ્ત રહેઠાણની હિંદુઓને તરતજ ખબર પડી હિંદુ સૈન્ય પુનઃ તેમને પકડવા આવે છે, એ જોતા બાળક સાથે નાસવું પડ્યું. સુવા-વડી મહામ્મા અશક્તિને લીધે માર્ગ કાપી શકતી નહોતી હવે શું કરવું ? એની પીડામા ચુસકખાન પડ્યો.

હવે તેમના દિવસ સંપૂર્ણ ભરાઈ રહ્યા હતા પુઠે પડેલ હિંદુ દુકની આ નાસતી નહાની ટેલકીની આસે ને પાસે આવતી ગઈ, અને દુકખમયમા તે ભગજન આવી.

ખડોચી હરે નહીં પકડાઈશુજ કાતો તામે થવું, અગર
હડીને મરવું, એ શિવાય ખીજો એક પણ માર્ગ રહ્યો ન
હતો. ચુમકખાનની ટોળીમા માત્ર આઠથી દસ માણસ રહ્યા
હતા હીંદુઓની ટોળીમા પરચાસેકની સખ્યા હતી હીંદુ
ટોળીનો સરદાર એક યુવાન ખુબસુરત ચહેરાનો વીર હીંદુ
હતો. મહુમ્માએ આગળ પડી તેને પગે પડી દયા માગી
“ હું ગમે તેવી પણ, ત્હાગ રાજાની—વિરૂપાક્ષ મહા-
રાજાની પુત્રી છું ” અરે એક નિરાધાર થયેલી અબળા છું !
મને, મહારા પુત્રને અને મહારા સ્વામીને જવા દે ! ઇશ્વર,
શ્રીદુર્ગા ત્હારું કલ્યાણ કરશે ! ” વિગેરે ગદ્ગદિત કંઠે
ધુટાળીએ પડી કાલાવાલા કર્યા આ દેખાવ કર્ણધારનિક
અને દયામનક હતો.

પોતાના મહારાજાની કુવરી—પોતાપર હુકમ બજાવવા
લાયક રાજકુવરી, તે આજ તેના જ સેવકને પગે પડે છે,
તેની દયા માગે છે તે જોઈ યુવાન સરદારનું મન નિર્બલ
થયું તેના ચક્ષુ ભીના થયા, અને તે મૂઠ બની મુક ઉભો
રહ્યો તેનું મન ડગમગવા લાગ્યું આ જોઈ કુવરીએ વધારે
ને વધારે આજ્ઞા કરી છાતીફાટ રૂદન કરવા માડ્યું આથી
યુવાન સરદારનું મન વધારે પીગળ્યું પરંતુ, તરતજ તેને
કાંઈ રમરણ થઈ આવતા તે બોલી ઉઠ્યો.

“ ખડેન, માફ કરો હું લાચાર છું, મહારાથી તમારા
આજ્ઞા પ્રમાણે થાય તેમ નથી તમે રાજકુવરી, મહારા

મહાભારતે આગળ પડી દ્યા માગી

અન્નદાતાની પુત્રી તો ખરા, પણ હાલ સભોગ જુદો છે એટલે દયાનો માર્ગ નષ્ટ થયો છે. મહારા અન્નદાતા—મહારા મહારાજના હુકમને અમાન્ય કરી શકતો નથી, દયા ખતાવી સ્વામીદ્રોહી થઈ શકુ તેમ નથી—મહારી ફરજ મહારે બજાવવીજ જોઈએ. મને તમને પકડવા મોકલ્યો છે મહારાજના હુકમનો અમલ કરવા હું આવ્યો છું તેમા ફેરફાર કરવાને મહારી સત્તા નથી દયા કરનાર મહારાજ—તમારા પિતા સમર્થ છે. દયા કરવી કે નહી તે તેમના સ્વાધીન છે મહારે તો મહારો સેવકધર્મ બજાવવો જોઈએ હું કોઈ પણ રીતે તમોને બચાવી શકુ તેમ નથી તમને મહારે કેદ કરવાજ પડશે યુસફખાન ! ચાલો જલદી તાબે થઓ નાહક, તમારા આ મુઠીભર વીરોને ન કપાવતા ! જો, સામા થશે, તો માત્ર એકજ હજીતું કામ છે બોડો, શો ઉત્તર આપો છો ? ”

નિરભાગી મહમ્મા પોતાની આજીજની હવે કાઈપણ અસર નહી થાય, એ જોઈ હતાશ થતી પાછી હઠી યુસફખાને એકદમ વિચારપર આવતા રક્તનેત્ર સાથે સંમથિત બેચી, અને તે જોઈ તેની ન્હાની ટોળી પણ સજ્જ થઈ ગઈ

આ જોઈ હીંદુસરદારે પોતાની ટુકડીને પણ એકદમ હજીત કરવા હુકમ આપ્યો. તરતજ તેનો અમલ થયો. હીંદુ ટોળીએ એકદમ હજીત કર્યો તે હજીત મજબુત દીવાલ પેઠે અડગ ઉભેલા દસ વીરોએ અટકાવ્યો થોડો વખત યુદ્ધ ચાલ્યું, પરંતુ જ્યાં એક એક સામે ચાર ચારની સમ્યા

ત્યા પછી તે ન્હાની વીર ટોળી ટઢી થકી નહીં યુસફખા-
નના માણસો ટપોટપ પડતા ગયા પોતે પણ ધાયલ થઈ
પડ્યો તેને પડતો જોતા કારમી ચીસ પાડી મહમ્મા બેશુદ્ધ
થઈ ત્રુડી પડી આખી ટોળી રણયજ્ઞમાં હોમાઈ

લડાઈ થાણતી હતી, તે વખતે તેનો લાભ લઈ ન્હાના
બાળકને લઈ પ્રમીલા નાહી તેને નાસતી જોતા ત્રણ હીંદુ
સૈનિકો તેની પુઠે પડ્યા, અને થોડા વખતમાં તેઓએ
તેને પકડી પાડી, બાળકને તેના હાથમાંથી ખેંચવા લગ્યા,
પરંતુ તેણે બાળકને સ્વાધીન કરવા સફ ના પાડી અને
કમરેથી કટાર ખેંચી ટાઢી પ્રમીલા ગાડા જેવી થઈ
બેઠી—“જે કોઈ પાસે આવશે, તેને પોતાના પ્રાણનો
લોગ આપ્યા વગર છુટકો નથી” થોડી વખત ખેંચતાણુ
આહી, પણ ત્રણ પુરૂષ આગળ એક અબજાનુ શુ ગળુ !
તે બિચારી જીવપર ઉદાર થઈ લડતી હતી, તેનો વધ
કસી બાળકને લઈ તેઓ પોતાની ટોળીમાં આવી બાંધ્યા.

અહીં પણ સર્વ કાર્ય ખતમ થયું હતું રાજકુંવરી
તથા યુસફખાન પાસેથી સમરોર વિજેરે હથેયાર ખુચવી
લેવામાં આવ્યા હતા બન્ને જણ પુનઃ સાવધતામાં આવતાં
વિધાતાને દોષ આપવા હતા કમજાગ્ય રાજબાળા અત્યંત
આક્રોશ કરતી હતી. યુસફખાન પણ હવે નરીત્રપર આધાર
રાખી બેઠો હતો તેમને ઉદાસી અપમાન ન આપતા
હીંદુ નાથકે પોતાની દુકડીના મધ્યભાગમાં રાખી દીવા-
નની છાવણીમાં લઈ આવ્યો.

દીવાનની છાવણીમાં આ ઠેઠીઓ આવ્યાથી હર્ષના પોકાર થયા અને તેને દિવાન સન્મુખ ઉભા રાખ્યા હાત કચકચાવતા દીવાને તિરસ્કારયુક્ત દષ્ટિ ફેંકી મદમ્માને તીખા હીનપસ્તી લગાડનારા શબ્દોમાં પિચ્કારી યુસફખાનના હાથપગમાં સખત બેડી ઠેકવા હુકમ આપ્યો આ હતભાથી પ્રેમીયુગલને તેમના ન્હાના બાળક સાથે સીપાઈની એક હલકી તુરંજ રાવઠીમાં કેદ રાખ્યા, અને તેની આસપાસ સખત ચોડો પહેરો રાખ્યો.

બીજે દિવસે તેમને ખુદલું અપમાન આપી વગર હોદ્દાના હાથી ઉપર બેસાડી વિજયાનગર તરફ કુચ કરી. તેમને આવું મળતું અપમાન જોઈ પોતાના વેરને બદલે મળતો બોધ દીવાન હર્ષમાં કુલાતો હતો. હજી તેના વેરને અગ્નિ સંપૂર્ણ થત થયો નહોતો, હજી વેર લેવું બાકી રહ્યું હતું માર્ગમાં તેમના પર ઘણી જ સખતાઈ વાપરી, અને અનેક વાસ આપી, તેમની નાલેશી કરી જ્યાં મુકામ કરતા, ત્યાં તેમને ખાવાને સુકા રોટલાના ટુકડા અને આખો દિવસ અને રાત્રિ તડકામાં ટાઢમાં, ખુલ્લા કાંઈપણ છાયા વગર-રાવઠી વગર રાખી તેમના હાલહવાલ કરતો.

આખરે તેમને વિજયાનગર લાવ્યો, અને ભયંકર અધાશવાળા ભોયસમાં આ હીનભાગી પતિપત્નીને બુદ્ધી બુદ્ધી અંધારી ફેટડીમાં પુર્યા

પ્રકરણ ૧૦ મું મહામ્બાને શિક્ષા

મનસીબ મહામ્બાએ પિતાના હૃદય માં દયા ઉત્પન્ન કરવા માટે અત્યંત ન-
અતાના અને કાલાવાલાના સંદેશા
કહાવ્યા પણ સર્વ વ્યર્થ ગયું મહા-
રાજાએ ક્રોધમાં ને ક્રોધમાં જાહેર કર્યું કે, “ મહારે પુત્રી
હેજ નહી, અને મહારા રાજ્યપર બેઅદબથી ઉદ્દતાઈથી
ચઢાઈ લાવનાર મુસલમાનોને સખતમાં સખત શિક્ષા કર
વાને મ્હે મક્કમ ઠરાવ કર્યો છે ” આ ઠરાવથી પિતા તર
ફથી કાઈપણ રહેમ રહેશે, એવી જરાતરા પણ રહેલી
આશા હતભાગ્ય મહામ્બાના ભાગ્યને માટે નષ્ટ થઈ ગઈ, અને
હવે પોતાને એક મુસલમાન ચઢાઈ લાવનારની પત્ની તરી-
કેની તેના સ્વામીના જેવીજ દડક શિક્ષા અનુભવવી પડશે,
એવું ચોખ્ખું દેખાવા લાગ્યું તેની નિરાશા-તેના હૃદયને
હવે પાર રહ્યો નહી તેણે પોતાની મતને પણ સહય
સંદેશો કહાવ્યો, અને ત્યાંથી પણ નિરાશ નો ઉત્તર મળ્યો
કાઈપણ ગ્યાને તેને પગ મુકવાનો અધાર રહ્યો નહી રાત્રિ
દિવસ ફરન કરતા ગાળવા લાગી

આટલી ગિરાશા છતાં તેણે આશા મુકો નહીં આ
 હુઈવવાળી કુવરી ઘણાજ દયાળુનક શબ્દોમાં પોતાના પિતાને
 પોતા સાથે મત્ર એક ક્ષણવાર વાત કરવા, એકજ વખત
 મળવા આજ્ઞાવનક સંદેશો મોકલવા લાગી અને રાજગુ
 રની સલાહથી મહારાજાએ તેની અરજ કબુલ કરી મળવા
 હા પાડી નિર્મોહ કરેલા દિવસે આ વિરૂદ્ધ વિધિવાળી
 સ્ત્રીને તેના કેદખાનાની શુક્રમાથી બહાર કાઢવામાં આવી.
 તેને ચીથરેહાલ ભીખારણ જેવા વસ્ત્રો પહેરાવ્યા હતા રાત્રિ
 દિવસ રડરડ કર્યાથી, તથા કેદખાનામાં શરદીવાળી જગ્યામાં
 રહેવાથી, તેમજ અસખ્ય પડેલ દુઃખ તથા આપત્તિ-
 ઓથી તેના શરીર ઉપર ઘણીજ અસર થઈ હતી તે ઘણીજ
 કૃશ થઈ ગઈ હતી તેની લાવણ્યતા કરમાઈ ગઈ હતી.
 શરીર ઉપર ફાકાશે કપ્પડો મેળવ્યો હતો, તેના ગાંઘોમાં
 ખાડા પડ્યા હતા. તેની આખો ઉંડો ઉતરી ગયેલી હતી,
 તે માત્ર હાડપોંજરવત્ દેખાતી હતી, તેની મુખમુદ્રાનું
 તેજ નિસ્તેજ થયું હતું, તેની સ્થિતિ કોઈ પાપણુ હૃદય-
 વાળાને પણ દયા ઉપજાવે એવી થઈ ગઈ હતી

તે લઈ જવાના માર્ગ ઉપર આ હતભાગ્ય રાજકુવ
 રીને જોવા દ્યાર્દ્ર હૃદયવાળા નાગરિકોની ઠઠ ભ્રમી હતી.
 પ્રજાની દયાળુદષ્ટિ તે કુવરી તરફ સંપૂર્ણ વળી હતી
 આથી કોઈ કાઈપણ તોફાન મચાવી કુવરીને નસાડી ન
 મુકે, માટે તેને લઈ જવાના માર્ગપર બંદ બાંધુએ ખસ

સનિકોને નાગી તરવાર સાથે તૈયાર ઉભા રાખવામાં આવ્યા હતા. એક ન્હાની દુકડીની મધ્યમાં, અમ ઉપર ઠાઇ પણ અલકાર શીવાય, માત્ર ચોથરેકાલ જેવી સ્થિતિમાં રાજદરબાર તરફ આ હીનભાગ્ય વાન્કુવરીને લઇ જતા હતા તેના હાથ તેની પીઠ ઉપર બાધેલા હતા તેના પગમાં બેડીઓ નાખેલી હતી અત્યંત દયાર્થમુદ્રા સાથે પેતાની સ્થિતિપર અશ્રુ વહેરાવતી, નીચુ ભેતી ખીમે ધીમે ચાલી જતી હતી. દેખાવ ધણેજ દયાજનક હતો. અરેરે ! લાખો પગ હુકમ કરનાર ઉઘાડે પગે કેદીની સ્થિતિમાં એક અથોર કૃત્યના ગુંહેમાર માફક આજે પેતાના દરબરમાં બન્ય છે. આ હૃદયભેદક દેખાવથી સર્વ કપના લાગ્યા, સર્વ આકંઠ કરવા લાગ્યા અરેરે ! વિજયનગરના મહારાજાની લાડકવાયી, ડોડીલી, એકનીએક કુવરી-અરે ! વિજયનગરનું ગુલામ-તેના આજે આ હાલ ! ઓ ઇશ્વર ! તહારી પણ કૃતિ ન્હારીજ છે એક ત્રિસ તુ હાથીપર બેસાડે છે ! તો, બીજેજ દિવસે તેને પગાડી તુ પગે ચલાવે છે ! આ ઇશ્વરી ન્યાયનિયમ આ કુવરીના સળધમાં તોદસ્થ દેખાવા લાગ્યો લોકો અત્યંત દયા ખાતા, પણ કરે શું ? તેમના હાથમાં ઠાઇપણ નહોતું કુવરીને કડકમાં કડક શિક્ષા જરૂર થતानी, જે નક્કી હતું મહારાજાનો ક્રોધ અને હીનાનની ઇર્ષ્યાથી લોકો સારીપેટે માહીગાર હતા, અને તેથીજ તેના હીનભાગ્યપર દયા ખાતા હતા. ' ઓ ! ઇશ્વર

કુવરીને બચાવો ! મહારાજને સહુબુદ્ધિ આપો ” એમ ઘણા મનમા પ્રાર્થના કરતા હતા.

બેહાલ સ્થિતિમા કુવરી રાજદરબારની પાયરી આગળ આવી સ્થંભી. તેનું હૃદય ખુબ જોશથી ધડકવા લાગ્યું. તેના પગમાથી સમૂળગું જોર જતું રહેતું લાગ્યું. તેના પગની બેડીઓ છોડી નાખી તેના હાથ છુટા થયાં તેનાં ચક્ષુમાથી અશ્રુ વહ્યાં જતા હતાં. તેના હિનમાનનો તારો પૂર્ણ અસ્ત થયો હતો, અને તેની આજે પૂર્ણહુતિ હતી તેના બાજ્યની અધકારમય રાત્રી આજે સપૂર્ણ રીતે પડવાની હતી તેનાં દરેક ચિન્હો તેની દષ્ટિ સમક્ષ તરતા હતા. પિતા જરાપણ દયા કરવાનો નથી, પિતાનો કોઈ કોઈપણ રીતે સમે તેમ નથી તેવું તેને લાગવા માંડ્યું. તેનું આજુ શરીર ઘરઘર કપવા લાગ્યું ભય અને દોષો તેનામા વાસો કર્યો તેને પોતાનો અંત ઘણો નજીક દેખાવા લાગ્યો. પાયરીપર ચઢવા ધુજતો પગ લાંબાવ્યો પગ અમચ્યો. પણ જોર કરી જેમ તેમ કરીને એક પગથીયું ચઢી.

તેં હજી એક પગથીયું ચઢી ત્યાં તેના હૃદયમાં ચરે-રાટી કરતો પાયરીઓને મથાળે દરબાર ખંડાર ઉભેલા ઘડીદારનો ઘાડો અવાજ તેને કાને અથડાયો. —“ એક સ્વ-સદ્ધર્મ ત્યાગી સ્ત્રી—એક મુસલમાન, એક ગળવાખોર, એક ચાણ, પતિત બલિખંડારની સ્ત્રી—અરે આ અધમ

કંગાળ સ્ત્રી વિજયાનગરના મહારાજાધિરાજ હિંદુપતિના દર્શન કરવા ઇચ્છે છે, સરકાર ! ”

લથડીયા ખાતી, પડતી, ઉઠતી, ધ્રુજતી તે કંગાળ બાળા પગથીયા ચઢવા લાગી. છેક ઉપરનું પગથીયું ચઢતા છડી-દારે તેને થોભાવી, અને દરબારના દ્વાર આગળ પોતાના મનોવિકારને લોભ થયેલી આ કંગાલ સ્ત્રીને ગુંટણીએ પડી આગળ વધવા છડીદારે હુકમ કર્યો પોતાના એક તુચ્છ સેવકની આજ્ઞા માન્ય કરવી પડી અને તેને ઘુટણીએ પડવું પડ્યું ભવ્ય દરબાર-મંડપમા ઘણે દૂર છેડે સુવર્ણ જવાહીરથી ખીચેખીચ જડિત, શોભાયમાન તખ્તપર તેના પિતા પૂર્ણ દબ્બદબામા બેઠા હતા તેની આસપાસ વિજયાનગરના અમીર, ઉમરાવો, સરદારો, ખડીયા નામઓનો ઝળહળતો પ્રકાશમાન સમુદાય હતો, તેમા દીવાન નરસીંહ, તીર મલને મહાન્ત અને રાજ્ય પુરોહિત-એ મુખ્ય દેખાતા હતા.

એક વખતની વિજયાનગરની મગફળી-એક વખતનું વિજયાનગરનું ગુલાબ-વિજયાનગરના મહારાજાની લાડીઝી કુવરી મહારાજા આજે પોતાના પિતાના દરબારમા ઘુટણીએ ઘસડાતી લથડતી દાખલ થઈ. જેવી તે આગળ વધતી કે તેના ત્રણ ડગલા પાછળ બ્રાહ્મણો ચાલી આવેલો માર્ગ અપવિત્ર થયો હોય તેમ તેપર મ ત્રોચ્ચર કરતા તે માર્ગને પવિત્ર જળથી છાટી પવિત્ર કરતા હતા તેના પિતાના

તખતથી વીસ ડગલા ફર તેને અટકાવવામા આવી અને એક ડગલુ પણ આગળ ન વધવા સખત ફરમાન કરવામા આવ્યું.

તે આ સ્થળે પિતાની આજ્ઞા સાંભળવા પોતાના મુખને બે હાથે ઢાકતી થોભી

“તે પતિત ધર્મબ્રહ્મ શુ માગે છે ?” ક્રોધથી ભરેલા આ શબ્દો તેના પિતાના મુખમાથી ખૂદાર પડ્યા તેનો એક એક અક્ષર કંગાળ મહામ્મદાને સર્પ દશની વેદના જેવો વિષમ લાગવા માડ્યો.

તેણે મુજતા શરૂ કર્યું “પિતાજી !” ત્યાં તેને નિધુર ઘોર અવાજે બોલતા અટકાવી, કે “હુદા, કાણ તારો પિતા છે ! આ અધમ ધિક્કારપાત્ર, ધર્મબ્રહ્મના કયા પતિત પિતાએ અમારી હજુરમા આવવા હીમ્મત કરી છે ? હુદા ! સભા-જીને બોલ !”

“મહારાજા સરકાર” કંગાળ મહામ્મદાએ ઘણાજ કાકલુદી ભરેલો અવાજે શરૂ કર્યું — “હુ માત્ર એક જ દાન માગું છું”

“હું ! દાન ! અરે દાન તો ઘણાજ પવિત્ર, સત્કર્મી તથા પવિત્ર વેદોનું રક્ષણ કરનારા શુદ્ધ પવિત્ર પ્રાણીઓ માટે છે.”

“મહારાજ ! દયા કરો, દયા કરો !”

દેખાવ અત્યંત દયા ઉત્પન્ન કરનારો હતો. સર્વના હૃદયો દયાથી કંપવા લાગ્યા. એક વખત સર્વમાં ઘણીજ

માનિતી, પૂજાયલી રાજબાળાની આજે કૃષ થયેલી, પતિત કગાળ સ્થિતિ જોતા-તેનાપર નજર કરતા રાજપુરોહિત સુદ્ધાતના ચલુઓમા પણ અધુ આળ્યા સર્વના મન આ રાજબાળાની દશા જોઈ પીગળ્યા, પરંતુ નરસિંહ તો અડગ રહ્યો અને પતિત રાજકુવરી તરફ તિરસ્કારયુક્ત નજર ફેંકતો રહ્યો.

અંતે ડુસ્કાઓથી તણાઈ ધ્રુજતી, થરથરતી શ્લેષ પામતી પોતાના માથાપર વાળેલો સફાઈ વગરનો અખોડો છોડતી કેશને છુટા કરી, શરણાગત. કગાળ કુવરી જમીનપર બેસી મસ્તક પછાડતી હયા ભરેલ ગદગદિત અવાજે આકંઠ કરવા લાગી —

“મહારાજ ! હયા કરો, હયા કરો ! હવે હું યહ સહન નથી થતું ! હયા ! મહારાજાધિરાજ હુ હયા માંજ છું ! મહારાપર અને મહારાનાઓપર હયા કરો ! હયા કરો ! ક્ષમા ! ક્ષમા !”

મહારાજ તપ્તપરથી ઉઠ્યો. સર્વના હૃદય કપી ગયાં કે શુ થયે ! આ નિરાધાર બાળાપર શી આફતો હજુ તુટી પડશે તે વિચારોએ બધાને કંપાવ્યા સર્વને ગ્રાસ છુટ્યો.

તેઓ હયામણ મહો કરી મહારાજ સામે જોવા લાગ્યા. બધાની કુવરી પ્રતિ હીલસોજી હતી પણ લાચાર ! મહારાજની આજ્ઞા સાંને શિર્ષાવધ હતી મહારાજ જરાપણ

કગાળ કુવરા જમીનપર જોરથી મરતક પછાડતી * * * આકેર કનવા લાગી.

દયા કરવાના નથી, એ એના સ્વભાવ તથા કુવરીપર ઉપરથી ઉપજેલા ક્રોધપરથી તેઓ સારી પેઠે બાણતા હતા. કુવરી માટે તેમને ઘણી દયા આવતી હતી, પરંતુ કોઈનો ઉપાય ચાહે એમ નહોતો. સર્વ મહારાજનો શો હુકમ નીકળે છે, તે સામળરા ધડકતી છાતીએ સ્તબ્ધ ઉભા રહ્યા.

મહારાજએ ઉઠતા ક્રોધથી કુવરી તરફ હાથ લામાવતા કહ્યું — “આ કંગાળ, અધમ, સ્વધર્મત્યાગી બળરાખેરનો ન્યાય કરવાનું કામ અમે મહાન, શ્રેષ્ઠ ગુરૂજને સોંપીએ છીએ !”

એટલું કહી મહારાજ વિરૂપાક્ષ તખ્તપર પાછો પડ્યો. તેના ચહેરાપર કાંઈ પણ લાગણી કે દયાવાન દૃષ્ટિના જરા-પણ લક્ષણ દેખાતા નહોતા. તેની સન્મુખ પડેલ વિપદાસ્ત દીન પ્રાણી-તેનું એકનું એક બાળક હતું તેની એક વખતની, અત્યન્ત લાડકવાઈ પુત્રી હતી, તથાપિ તેના ચહેરાપર દયા, ખેદ, સંતાપ, કષ્ટના કે પ્રેમના કાંઈ પણ ચિન્હો દૃશ્ય થયા નહીં. તેના હૃદયમાં જ્યેષ્ઠએ તેટલું દુઃખ-પીડા થતા હોય પણ પહોંચી તો તે એક કોઈપણ લાગણી વગરના ભયકર ન્યાયની ઉચ્ચ પ્રતિમા દેખાતો હતો.

મહાન્તે ભગવો ગભો મહેયો હતો. માથે પણ ભગવો ફેટો લીટાવ્યો હતો, કપાળપર ભસ્મનું ત્રિપુંડ કચ્ચું હતું તે ઉઠ્યો અને તેણે કંગાળ સ્ત્રીપર ઉચ્ચ નજર ફેંકી ગરીબ

ખીચારી હતભાગ્ય મહુમ્મા મહન્તની ઉચ્ચ આખો પોતાપર,
પડતી જોઈ માથાથી પગમુધી થરથર કપવ લાગી તેના
પ્રતિ દયાદૃષ્ટિથી હાથ જોડયા, તેના યુવાન ગરમ ંહેતા
લોહીને મૃત્યુના બરફ જેવા ઠડા પવને પોતાના સપાટાથી
ઠડું બનાવી દીધું હોય તેવો આ વળતે તેનો દેખાવ હતો.

પેતાના ડામો હાથ લખાવતો, સુદર સ્તભેવાળા દર-
બાર મડપમાથી પડ્યા થતા ઘાટા અવાજે મહન્ત બોલ્યો -
“ઓ શાપચસ્ત, નિઘ, કાળા મહોડાની, નીકળ, જા ત્હારા
પેતાના રહેઠાણમા ! ત્હારું કાળું કર ! મહારાજનો મહેલ
આજે ઉજ્જડ છે અને તે પાયમાલી-નાશ ઉજ્જડ કરનાર
તું પાપિણી છે મહારાજની સત્તાને નિસ્તેજ કરવામા આવી
હતી અને તે કરનાર તું જગલ પોતે છે શ કરના કચદા,
હિંદુઓના કાયદા તોડવામા આવ્યા, અને તે તોડનાર તું
અધમ છે મહારાજની કુંવરી મૃત્યુ પામી છે, અને તેનો
નાશ કરનાર તું જ ચડાળણી છે આપણી હોદુએની પવિ
ત્રતઈ બ્રહ્મ-ભગ કરવામા આવી અને તેમ કરનાર તું
પનિત પાતે જ છે આ જગતના સૃષ્ટા શ્રી બ્રહ્મા અને
શ્રી રામચદ્રજીનો, મર્વ દેવતાઓનો ભય કર શ્રાપ ત્હારાપર
હજો શ્રી કાળીમાતા, શ્રી દુર્ગા ત્હારો નાશ કરો ચડા-
ળણી ! ત્હારા ઉદરમાથી નીકળેલું પાપી કુળ ત્હારા આખા
જીવન પર્યન્ત કડવું નીવડે ! અધમથી પણ અધમ, ધર્મ-
બ્રહ્મ ! નીકળ અહીંથી ! જા ત્હારું કાળું કર !”

આ ભયંકર શ્રાપરૂપ શબ્દો તે કગાળ સ્ત્રીએ ભયા-
નક ત્રાસજનક ચીસ પાડતા સાંભળ્યા તે તેને માટે પૂર્ણ
શિક્ષા હતી શ્રી કાળીના, શ્રી દુર્ગાના કોપના વિચારથી
થરથરી ગઇ-દીવાના જેવી થઇ ગઇ તેના હોસ કોસ ઉડી
ગયા તે ઉઠી, ધ્રુજતી ધ્રુજતી, ધીમે ધીમે ઘણાજ દુઃખ
સાથે પાછડે પગે હઠવા લાગી તેના ચોકીદારો તેની આમ-
પાસ વીટળાઇ વળ્યા, અને જાણે તે કોઇ ભયંકર ડાકવું
હોય અને કોઇ અધમ જાતિમા જન્મી હોય કે જેને સ્પર્શ
કરવાથી કે જેના શ્વાસના પવનથી ગમેને પોતે પણ બ્રહ્મ થઇ
જશે એમ ધારી તે ચોકીદારો વેગળા રહેવા લાગ્યા હજી થોડા
પગલા પાછળ હઠી હશે ત્યાં તેને પુનઃ થોભવા હુકમ થયો.
ચોકીદારો પાછા હઠી ગયા.

ત્યાં મહાન્તનો ઘાટો અવાજ પુનઃ સંભળાયો.—“ઓ
અધમ, ચંડાળણી, તું મહારાજા પાસે દાન માગે છે-દયા
માગે છે, તો તે પોતાના હૃદયમા ઘણીજ કડણા લાવી
ત્હારાપર અનુકંપા લાવી દયા કરે છે તને મારી નાખવામા
નહી આવે પણ ત્હારૂ જીવન ત્હારા પોતાના હાથમા રહેશે.
ત્હારા બાળકને જીવતો રાખવામા આવશે તદ્દપિ તેનું અભાગી
જીવન કે મૃત્યુ તે ત્હારા પોતાના હાથની વાત છે પરંતુ
પેલા ગાયને મારનાર અધમ નીચ બળવાજોર યવનને તો
જેર જીલમથી કમોતે મારી નાખવામા આવશે. અને તેને

તહારા પોતાને હાથે મારવો પડશે સમજી જા, ઝરોઝર પાકો વિચાર કરી રાખજો. સાબાળ, ખુદ ચાહ રાખ કે શાંતિના માર્ગનું પહેલું પગથીયું તે આપદાયક નિદય દુષ્ટને તહારા હૃદયમાથી-આ પૃથ્વીમાથી નાબુદ કરવો એ છે”

ચોક્કીદારો પુન તેની આસપાસ ફરી વળ્યા અને વિજયાનગરના મહારાજની પતિત થયેલી પુત્રી પિતાની હબ્બુરમાથી મંદગતિએ પછી હઠની કરમાયલા મુખે દરબાર છોડા ગઈ તેના ચાલવાથી અપવિત્ર થયેલી ભૂમિપર મત્રોન્ધાર કરતા પ્રાણશ્લેષ પવિત્ર જળ તેની પાછળ પૂર્વ-વત છાટવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ભય કર કેદખાનું.

"Now shadow'd with the shames of earth, now
crossed
By glimpses of the heaven her heart had lost;
In every glance there broke, without control,
The flashes of a bright but troubled soul
Where sensibility still wildly play'd,
Like lightning, round the ruins it had made '"

ગાલ હતભાગી મહામા પૂર્વેવત પાછી કેદખાનામા
પડી તેના સ્વામીના સબધમા તે ભવન્ન છે કે
આ કાની ફનીયા છોડી ચાલ્યો ગયો છે-એથી
એ બીલકુલ અજ્ઞાત હતી તેનું નિર્દોષ
કુમળું બાળક પોતાના માતપિતા પર પડેલી આપત્તિથી
અજ્ઞાન, શાત નિદ્રામા હસ્ત પડ્યું હતું ગાડી જેવી
થયેલી માતાએ તેને ઉચક્યું તેના સુકોમળ ગાલને ચુંબન
કરી "હાય ! કમનસીબ બેટા" કહી ઉઠો નિશ્વાસ નાખ્યો.
તે બાળકની મધુરી પ્રેમાળ હાજરીથી તે કમનસીબ માતા
પોતાપરનું ભય કર દુઃખ પળમર વીસરી ગઈ પણ મહન્તના

આપિત ભયકર શબ્દો વારવાર તેને ધ્રુજવતા ભણકારા કરી રહ્યા હતા બાળકને પોતાની છાતી સરમો ચાપતી, થરથર કાપતી તેનાપર અશ્રુ પાડતી નિશ્વાસ સાથે શોકમય શબ્દો ગળુગળતી —

“હા ! હતભાગી બાળક ’ હું એકલી નહીં પણ સાથે તું પણ શપિત છે એ કમભાગી બાળ તારા કયા પાપે તને મહારા ઉઠરે જન્મ આપ્યો ? તને પણ આ અસહ્ય દુઃખ ભોગવવાનું સર્જીત હશે ! હાય હાય ! આ શી દશા !

તેના બચપણમાથી—ન્હાની વયમાથી તેના મગજમા પૂણ્યપાપ સ્થપિત થયેલા સિદ્ધ સન્કારો જાગૃત થતા તેને વારવાર તેના મૂર્ખાઈ ભરેલા ઉદ્ભવ પગડા માટે ડંખવા લાગ્યા, તેને ઠપકો આપતા, ધિક્કારવા લાગ્યા તે એકલી હતી આ જગતમા આચારે તેનું કોઇએ નહોતું તે પતિત થયેલી ધર્મબ્રષ્ટ થયેલી આપિત થયેલી હતી તેનું બાળક પણ આપિત થયું હતું અનેક વાદળીયોથી ઘેરાયલા આક શમાથી ઓર્ચીયુ ગ્રાખુ કિરણ પ્રકાશ આપતું હોય તેમ આવા ભયકર દેખાવો, વિચારો, અને અસહ્ય દુઃખથી ખંડેરમારી ગયેલા ધુમ થઈ ગયેલા મગજમા મહન્તના, “તારા બાળક જીવશે ! એ શબ્દો એકાએક સ્ફુરી શાન્તિને ઠાઈ પ્રકાશ આપવા લાગ્યા

પરંતુ બાળકનું જીવન પણ તેના પોતાના ઉપર

અવલંબી રહ્યું હતું પણ તે કેવી રીતે ? આ પ્રશ્ન તેને ગુંચવાડામાં નાખતો તેના મનમાં રુકુચો તેના પોતાપર તેની પોતાની, પોતાના સ્વામીની અને બાળકની જીવનદોરી અવલંબી રહેલી હતી. પણ એ શી રીતે ? પોતે તો ધર્મ બ્રહ્મ થયેલી, પતિત થયેલી સર્વના ક્રોધમાં આવેલી અને શ્રાપિત થયેલી હતી, તો તેના હાથમાં જીવન કે મૃત્યુનો કાટો કેવી રીતે રહી શકે ? આવા તકો તેને ઉત્તરોત્તર આવવાથી વિચારબળમાં વધારે ને વધારે ગુંચાવા લાગી. વારંવાર ફરી ફરીને આશાનું તે માચિક કિરણ અબુકા મારવા લાગ્યું પુન પુન મહાન્તના શબ્દોનો સ્પષ્ટ અર્થ સમજવા તેમનું ચિંતન કરવા લાગી. પરંતુ ઉપર્યુક્ત અર્થ તેને સુજ્યો નહી. મહાન્તના શબ્દોનો ગુઢ અર્થ તે સમજી શકી નહીં એ તે દુઃખ, શોક, આપત્તિ અને યાત્રાની મારી નિદ્રાને વશ થઈ

જેવી તે સુતી કે તેને ઉંઘમાં એક સ્વપ્ન આવ્યું સ્વપ્નમાં કાળી માતાની મૂર્તિના દર્શન થયા-તેનું સ્વરૂપ અતિ ભયંકર હતું મુડમાળ પહેરી હતી. તેણે હાથમાં પકડેલ લોગનું તાજું લોહી બહેતું જતું હતું એક હાથમાં મ્હોટો છરો હતો. નેત્ર મ્હોટા અને ભયાનક હતા સ્વપ્ન આગળ વધ્યું એ તે છરી તેના કુમળા બચ્ચાની છતીમાં ખોસાડે તે સાથે મહાદેવીના મુખમાંથી ધાડા

શબ્દો નીકળ્યા “આવી રીતે તુ હવે શુદ્ધ થા !”
ચીસ પાડતી તે કમાળ સ્ત્રી જાગી ઉઠી અને આસ-
પાસ જોવા લાગી તેણે આખું શરીર ભયંકર સ્વપ્નની
અશ્વરથી થરથર કંપતું હતું તે પોતાના ઉદ્ધતા બાળક
ઉપર ટીંગાઈ અને પોતાની લાગણીવાળા હૃદયોદ્ગાર માથે
તે બાળકને ઉઘડી લીધું અને બોલી ઉઠી “નહી ! મહારા
બાળ, નહી ! તારામાંથી હું મહારી વિશુદ્ધિ નહીં કરું !
તારામાંથી અને જે શાન્તિનો માર્ગ મળતો હોય તો તે
શાન્તિનો માર્ગ મહારે નથી જોઈતો !

દિવસોના દિવસો બહેવા લાગ્યા, અને આ કમાળ સ્ત્રી
જોયરામા પુરાયલી રહી. રાત્રી ક્યારે પડતી તથા પ્રભાત
ક્યારે થતું તેની તેને આ અધારા જોયરામા લેશમાત્ર
ખબર પડતી નહીં માત્ર જે વખત જોરાક આપવામા
આવતો તથા વારવાર ચોકીદારો તપાસ કરવા આવતા એ
શીશવ અન્ય કોઈનું મોઢું તે જોઈ શકતી નહીં ચોકી-
દારોને પોતાના સ્વસ્રીના સમાચાર વારવાર પુછતી અને
પોતા માટે ભવિષ્યમા શી શિક્ષા નિર્માણ થઈ છે તે
જણાવવાને કહેતી પણ એકેનો ઉત્તર મળતો નહીં, તેની
સર્વ આજીજીઓ નિરૂત્તર રહેતી. જેઓના ઉપર તે હુકમ
અલાવતી તેઓની આજે તે પોતે નિરર્થક પ્રાર્થનાઓ કરતી.

હજી તે ભવિષ્યની ધાસ્તીઓથી થતી ભયંકર ધુબારીથી,

તીવ્ર વેદનાઓથી તે રીવાતી હતી હંજુ મહન્તના તે ગુહ
 શબ્દોપર મનન કરતી તોપણ તેનો નિશ્ચિત અર્થ સુજતો
 નહી તે શબ્દો માત્ર તેની દબાઈ ગયેલી લાગણીઓને
 વધારે ત્રાસ આપતા મરકરી કરતા હોય એમ લાગતું
 તેની શુદ્ધિ-મતિ ડગમગી ગઈ હતી; અને તેની ખુદ્ધિ-ચિંત્ન-
 ક્રિા માત્ર તેના ન્હાના બચ્ચાની હાજરીથી ટકી રહી હતી.
 તે બાળક તેના દુ:ખ-તેની વેદનાઓમાં-એક ન્હાલું આધ્યા-
 સન-આરામસ્થાન હતું, અને તેની દયાજનક સંભાળની
 માત્ર એકજ વસ્તુ હતી

આ બાલકનિદોષપણે હસતું તેની દુ:ખી માતાને ઘડી
 બરતેનું દુ:ખ વિચરાવતું હતું. તે તેને બકીઓ લેતી લેતી
 હર્ષમા આવતી; પરંતુ વારંવાર પોતાપર પડેલ આપત્તિઓ
 સમીચ ખડી થઈ તેને જલસાવતી, તેથી તે વારંવાર ઉચ્ચાર
 કરતી કે —“જરેરે ! નિરપરાધિ બાળક ! ત્હે શાં પાપ
 કર્યા છે ! ત્હારો જન્મ મ્હારે ઉઠરે થયો જો લુપ્તકાળને
 મ્હારે માન્યું હેત, અને આ લડાઈ ન ઉઠાવી હેત, તો
 મ્હારા, તેના અને ત્હારા આ હાલ ન થાત આપણે
 સુખચિન્તનમાં હતાં. પણ ખેર ! જાવિએ લુલાંબા-ધાત્ર આપી-
 આ દુ:ખ-જલ્લાર હેઠળાનું સરજાયેલું તે કાંઈ મિથ્યા થાય !”
 આ વિચારો તેને વધારે ભડકાવતા, દુ:ખી કરતા. દિવસે
 દિવસે તેનું માનસિક દુ:ખ વધતું ગયું

અરે ! વિજયાનગરનું શુભાષ-યુવાન મહામ્નાની આવી સ્થિતિ હતી ! પ્રથમ અવસ્થાના દિવસોમા જ્યારે યુસફ તેની પાસે હતો, ત્યારે પોતાના રાજમહેલમા, તલાવ કિનારે જાગીયામા ઉત્સાહ સહ મહાલ્લતી અને જે સર્વ સુખ અને સર્વ જીવનની મૂર્તિજ હતી, તે આજે પ્રેમનું પ્રાયશ્ચિત્ત લોગવતી તદન બદલાઈ ગઈ હતી તે પૂર્વની મહામ્નાજ નહતી તેની યુવાનીની બહોજલાલી, તેના આગળના સુખી દિવસો-સર્વ સ્વપ્નવત્ થયા તે યુવાન જેને તે રહાતી હતી, જેની તે પ્રિયા હતી, તેની સ્થિતિના કાંઈ પણ સમાચાર આ વખતે તેને મળતા નહતા તેનું તે સ્મરણ કરતી વિલાપ કરતી, અને સ્વપ્નમા તેને તેના ખુમ-સુરત સ્વામી યુસફખાનના દર્શન થતા

અરે ! કગાલ સ્ત્રી ! ત્હારામા થોડોક પ્રકાશ આવતા પણ તે માત્ર ત્હારી ચેતના જે ગહન વિચિત્ર માર્ગે શુચ-વણીમા રબડતી, તેને દૃશ્ય કરી શકે એટલોજ-તે તને તે શુચવણીમાથી પહાર ખેંચો લાવવા તે સમથ નહતો. તે પ્રકાશ માત્ર તને ચમકતા ગળી જનારા બચકર તોફાની મોજા દેખાડતો, પણ તને આત્રયરૂપ કિનારો દેખાડતો મૂચવતો નહી. ત્હારી ચાતિના સુખના આનંદના દિવસો ઘણે દૂર લામે પાછળ રહી જયા હતા, અને માત્ર ત્હારા પ્રિય-તમની પ્રેમી મૂર્તિ સાથે સ્વપ્નામા કવચિત્ ત્હારાપર વસતા, અને બગૃત થતા તને વધારે દુખી બનાવતા, આ

ભચંકર દુઃખમા માત્ર આશ્રયરૂપ તહાફ નિર્દોષ બાળક હતું !
પરંતુ અરેરે ! અત્યારે કેટલું બધું ગુચવાડામાં તહાફ
હૃદય ગુંચવાતું પડ્યું હતું. પણ, મહંતના દુઃખ,
ત્રાસદાયક શબ્દો-તેના ધ્રાપ-તે બાળકને હીવ ની બનાવત્ત,
કપાવતા, અને વારંવાર પડધારૂપે કાનપર અથડાતા તે
પાછી માનસિક અધકારની સકલનામા દુઃખતા, પડતી, અને
તેના મનના પ્રકાશનું દરેક ગાખુ કિરણ-આભાસ-દુઃખ
આક્રોધથી ભરેલું હતું તેના નહાનપણના મુખી દિવસોનું
સ્મરણ તેના દુઃખ અને અશ્રુ સાથે ભેગાઈ મત્ર એકજ
વિશ્રાંતિનું દર્શન કરાવતું તે તેનું બાળકજ હતું થલ્લુ-
ઓમાથી અશ્રુઓ નદીના પુરની પેઠે વારંવાર વહેતા. ભવિ-
ષ્યનો નિશ્ચાર આવતા તે વધારે વમળમા ફસાતી, વધારે
ગભરાતી-અને આવી દશા તેની ખિન્ન થયેલી આકૃતિને
વખતો વખત કપાવતી

હવે આપણે દીવાન નન્દિહની પ્રવૃત્તિનો ચિત્તાર-
ભેદએ તે પોતાની દેખરેખ નીચે દુર્દૈવ ગતિ પામેલાઓ
માટે નિપુણ કારીગરોને હાથે નવીન અપૂર કારાગૃહ બના-
વવામા ગુલામલો હતો. દીવાનના દરેક હુકમનો, આ
ખાસ કારાગૃહ માટે ધણીજ સંભાળથી અને સાવધતાથી
અમલ થતો, અને પોતાને તેમ પોતાના બચેઈ પુત્રને
નીચું ભેવરાવનાર કુવરી આ કેદખાનામા કેવાં કેવાં સકટો,
ત્રાસ ભોગવશે, તેનો કયાસ કરતો. પોતાના વેરની પૂજાંદુનિ
ત્યારે જ મશે, એવું ધારતો, પ્રતિદિવસ ચીનટથી તે પોતાની

જાતની દેખરેખ નીચે કારાગૃહનું બાધકામ ચલાવતો સર્વ કામ તૈયાર થઈ રહેતા મહારાજની આજ્ઞા લઈ, તે નવીન કેદખાનામાં કેદીઓ પુરવા દીવાન પોતે ચાલ્યો.

કમનશીખ રાજકુવરીને, તેના બાળકને તથા તેના પતિને કેદખાનાના ભોયરામાંથી પહાર કાઢવામાં આવ્યા આ ત્રણેને એક બધ જાડામાં બેસાડી નવા કાનાગૃહ તરફ લઈ ચાલ્યા કેદ થયા પછી આ પહેલવહેલા જ હુતભાગી પ્રેમીઓ મળ્યા હતા પોતાના સ્વામીને જીવતો ભેંધ મહુમ્બાના મનમાં આશાના અકુર કુચા ઉભયના નેત્રો સજળ થયા ઉભયે એક બીજાના હુ ખની વાતો કરી-પોતાના હૃદય ખાલી કર્યા એટલામાં ગાડુ તેમને માટે નિર્માણ થયેલ નવીન કારાગૃહ આગળ આવી પહોચ્યું.

તેઓ જાડામાંથી નીચે ઉતર્યાં, કે દીવાને મહુમ્બા આગળ આવી નિરસ્તારભેર તેને ખમર આપી —“ તહારા દુષ્ટ કર્મના ફળ ભોગવવાને તહાન પતિ તથા બાળકથી વિખુટી તહારે આ કેદખાનામાં રહેવું પડશે. ” આ સાંભળતા મહુમ્બા પહાવરી-બેબાકળી થઈ ગઈ તેના હોસકોસ ઉડી ગયા. તેના હુ ખની અવધિ આવો રહી તે બેશુદ્ધ થતો જમીનપર “હાય” કરતી ટુટી પડી.

શુદ્ધિમાં આવતા પોતાને એક વિચિત્ર ગાવણીના ભોયરામાં વચ્ચેવચ્ચ જમીનપર પડેલી પે તે ભેંધ તણ બાબુથી ભોયરું મજબૂત પથરોથી બાંધેલું હતું. એક તરફ ખુલ્લું હોઈ ત્યાં લોખંડના મજબૂત સળીયા જડેલા હતા બે બાબુની મજબૂત દીવાલોમાં સળીઆવાળાં બે દ્વાર સમા

સામા મુકેલા હતાં આ લોંચરાની રચના એવી હતી, કે આ લોંચરાની ત્રણે બાજુનો દેખાવ દેખાય. પણ પહાર નીકળવાને આ બે દરવાજા શીવાય એકે માર્ગ નહોતો.

ઉભી થતા મહુમખાને માલમ પડ્યું, કે તેના પગમાથી બેડીયો કઢી નાખવામા આવી હતી. તેના પગ કાંઈપણ પ્રકારના બંધનથી મુક્ત હતા તે હવે આ કેદખાના-લોંચરાની જગ્યાની બરોબર શોષણોગ કરવા-વાફેફ થવા કરવા લાગી. સળીયાથી ભરેલા મોખરાના ખુણા ભાગ તરફ તે જઈ પહારનો દેખાવ એવા લાગી, તો જે દેખાવ તેની નજરે પડ્યો, તેનાથી તે અતિથય લયભીત અને નિરાશ થઈ ગઈ. કેદખાનાની આરે પાશ મ્હોટી ઉચી પથ્થરોની મજબુત દીવાલ હતી, અને પોતાના લોંચરાથી સામે આશરે ૬૫ ફીટને અંતરે એક ન્હાતુ તલાવ હતું તલાવમા કાળા ભયંકર મગરોની કાળી ખડખડી પીઠો દેખાતી હતી. મગરની સંખ્યા એટલી બધી હતી, કે બધે તળાવ એકલા મગરોથીજ ભરેલું હોય ! તળાવને એક કિનારેથી એક આડું બહુ સામતુ લાકડું મૂકેલું હતું, અને તે તળાવના બરોબર મધ્યભાગ ઉપર પાણીની સપાટીથી ૬સેક ફીટની ઉંચાઈએ ટીંગાતું રાખેલું હતું. આ લાકડાને છેડે મજબુત રસ્તીથી સાગની ચીપોની મજબુત ટોપલી ટાંગેલી હતી. આ ટોપલીમાં તેના સ્વામી યુસફને બાંધેલો ટાંચવામાં આવ્યો હતો. લાકડા સાથે બાંધેલી ટોપલીની મજબુત રસ્તી એતા તેને તેની રચના ઉપરથી એમ લામ્બુ કે, એ રસ્તી પોતાના લોંચરા તરફ ખેંચાયલી છે.

પ્રકરણ ૧૨ મુ

શાન્તિનો માર્ગ અથવા પ્રેમનુ પ્રાયશ્ચિત

હમઆએ તે સળીયાઓમાથી પાતાની આખો ખેંચીખેચી બેના બેયું, કે તેના સ્વામીને તે ટોપલી સાથે મજબુત સાકળથી જકડી લીધો હતો; તેથી ટોપલીમાથી કાઢપણ રીતે તે ખૂબ નીકળી શકે, એમ નહોતું. તેણીએ તેને બોલાવ્યો અવાજ સામળતા તેના પ્રતિ તેણે બેયું, અને આ ભય-જેખમમાથી તેના છુટકારા થાય એવી કાઠ યુક્તિપ્રયુક્તિ શોધી કાઢવા તેણીને વિનંતિ કરી ઉત્તરમા તેણીએ કપાળપર હાથ મુકયો.

નિરાશ થયેલી બાળાએ આસપાસ નજર ફેરવતા બેયું, કે પ્રથમ ધાયું હતું તેમ તે ટોપલી કાઠ માત્ર એક દોર ડાથી બાધેલી નહોતી, પણ બેથી બાધેલી હતી તેમાંનું એક રાઢવું તે લાકડાની ચીપની ટોપલીની બે બાજુએ નીકળી આવેલા કામરાને બાધેલું હતું. તે દરેક રાઢવું પાતાના લોચરાની ખંડાર આવેલી કપ્પીપર થઇને જતું હોવાતું હતું, અને ત્યાંથી લોચરામા દાખલ થતું લાગતું,

તથા થોડેક સુધી લબાયેલી નીચે ઉપરની એક નળીમા હાખલ થતુ હતું તેણીના ખભા જેટલી ઉચાઇએ તે દરેક નળી ખુલી થતી, અને તેમા તે રાઢવુ અદ્દશ્ય થતુ રાંઢવાનો માર્ગ તપાસત', તેણીએ તે દરેક રાઢવુ ધાતુની નળીમા અદ્દશ્ય થયેલુ ઉપર છતમા જતું અને પાછું કપ્પી ઉપરથી પસાર થતુ જોયું. આ કપ્પીઓમાની એક ઉપર રાઢવાના એક છેડા સાથે લાલ રંગની મોટી ચાવી તથા એક ભારી વજન-એમ બે વસ્તુઓ લટકાવેલી હતી. બીજુ રાઢવુ લોચરાની છતપરના ઉત્તોલન (ભાર ઉચક નાર યત્ર) પર ઘણા આટા ફેરા ખાતું જતું હતું તે રાઢવાના ફેરાઓમા એક ફેર ઉપર એક લાખો મજબુત લોખંડનો મળીયો તે સાથે બાંધેલો હતો, અને તે ઉત્તોલન નજીક બીજી આસમાની રંગની ચાવી તે રાઢવા માથે બાંધેલી હતી ખરેખર ! આ બધી સેતાનીયતભરેલી ઘોર ક્રરામનો જે કમનશીબ પ્રાણી-સ્ત્રી માટે કન્વામા આવી હતી, તે સ્ત્રી એકાએક તે સર્વ ગોઠવણો નમજી શકી નહીં.

તેની આ સર્વ ગોઠવણો માટેની શોધ જગતા આજ-કની નબળો ચીસોથી અટકી ગઇ. તે તે ચીમેના આવવાના માર્ગ તરફ ધસી સળીયાઓની બીજી બાજુએ બીજી એક ન્હાની સુદા નજરે પડી તેમા પાથરેલા ઘાસપર લેણું ત્યજ્યલુ નિદોષ બાળક-એક ત્યજ્યેલા બાળક જેઠે

હૃદયદ્રાવક રીતે રડતુ, ચીસો પાડતું પડ્યુ હતુ, અને તે ચીસો માતાના હૃદય હૃદયને ચીરી નાંખતી હતી. તે અ કુટુંબમાંથી થયેલી બ્રમિત ચિત્તવાળી ગરીબ રાક માતા પોતાના બાળકને ખોચવા તેને છાતી સરખા ચાપવા નિરર્થક ફાંફા મારવા લાગી, પણ સળીયાઓ તેના અને બાળક વચ્ચે મોટા અટકાવરૂપ આવી રહ્યા હતા તપાસતા, આ સળીયાઓની બળી વચ્ચે સળીયાવાળુ એક પડાતું દાર તેની દષ્ટિએ પડ્યુ, પરતુ તે દારને તળુ મારેલુ હતુ તે તાળાનો રંગ પેલી ચાવીઓ માહેલી લાલ ફંગની ચાવી જેવો લાલ હતો.

આ બાળકના માથા ઉપર આસમાની ચાવીવાળા છેડાવાળા રાઠવાથી બાધેલો મોટો પથ્થર ટાંગેલો હતો તેથી જો તે રાંઠવું કાપી નાખવામા આવે, અગર તેને કોઈપણ જાતનો સ્પર્શ અથવા અવ્યવસ્થ કરવામા આવે, તો તરતજ એક નિમિષમાત્રમા તે પથ્થર તે બાળકપર તુટી પડી તેનો નાશ કરે આવીરીતની ગોઠવણ કરેલી તેને દેખાઈ પોતાના બાળક ઉપર લટકતું ભયકર ભ્રમ મોઢ ગાંડી થતી માતા છળી ગઈ તે દીવાના જેવી થતી માતા પોતાના લોચરામાં છુટકારાના કે આશરાના કાંઈ બીજા ઉપાયો ઉતાવળે શોધવા લાગી. તેની નજર બીજા તરફની બળી જેને આસમાની રંગનું તાળું મારેલુ હતું

તે તરફ જોયાઈ ત જાળીમાથી જોતા, એક તરફ કાળી-
માતાનું મંદિર દેખાયું તેના ઓટલાપર માતાની પ્રતિમા
સન્મુખ પુષ્પોની ટોપણી, ચોખાની ભરેલી થળી, દુધથી
ભરેલું પાત્ર અને વિધવાને પહેરવાનું વસ્ત્ર-એટલી વસ્તુઓ
પડી હતી અને કોટડીને એક ખુણે સ્નાન કરવા માટે
ખાળની ગોઠવણ કરેલી હતી, અને બીજે ખુણે અનાજ
ભરેલું હતું.

તે ઉઠી પોતાના લોચનામા અચોક્કસ પગલા ભરી અહીંથી
તહી, અને તહીથી અહીં એમ બેબાકળી કરવા લાગી
જોઈતો તેનો પગ જમીનપર પડેલી કોઈ વસ્તુ સાથે
અથડાયો ઉપાડતા તે એક મ્હોટો તીક્ષ્ણ છદો જણાયો
એક પળભર આ બધા તીવ્ર દુઃખોમાથી પોતાનો છુટકો
કરવાનો સીધો માર્ગ તેને દેખાયો એક પળમાત્રનો મધ્યમ
ઠરાવ, અને તે સાથે તેના સર્વ દુઃખનો અંત એક ક્ષણ-
ભરમાં આવત, પણ પોતાના ખાળકનું હૃદયદ્રાવક રૂઢન
પોતાને છોડવવા માટેનો પોતાના પતિનો 'દીલખુશ'થી
સંબોધાઈ આવતો અવાજ-તેના પોતાના તાત્કાલિક સુગમ
છુટકારાના સ્વપ્નો વાંસ કરતો નક્કળાયો, અને પોતાના
બહાલાઓના જોખમે તેને તરત પાછી જાગૃત કરી.

આવી રીતે લખાતો દુઃખથી ભરપૂર દિવસ અંતે પસાર
થયો અને રાત્રી પડી હજી કમસાચ કેદી ભયંકર વિચા

રોમા લીન હતી, અને આખરે ધાકીપાકી અશરણુ બાળા નિદ્રાને શરણુ થઇ નિદ્રાચસ્ત થતાજ ભય કર સ્વપ્નામા પડી કાળીમાતાના દર્શન થયા તે આ વખતે સતોષ અને અકથનીય શાંતિના ગિહામણુ સ્વરૂપમા સ્મિતહાસ્ય કરતી દેખાઈ તેના ભય કર હાથમા એક મ્હોટો છરો હતો, અને હાથ છત તરફ જ્યાં રાઢવાઓ દેખાતા હતા, તે તરફ લખાવેલો હતો તરતજ ઉઘની ધુમસમાથી મહન્તનો ગભીર ઘોષ સંભળાયો —

“શાન્તિનો માર્ગ ત્હારા અધોર કૃત્યનુ પ્રાયશ્ચિત

માતા કાળીને શરણુ થવામાજ છે છરો લે, અને તે ઉભય શાપિત દુષ્ટોને કાપી નાખી શાંતિને પથે પડ ! શાન્તિનો માર્ગ એજ છે ! સમજ ! સમજ ! ”

તે ધ્રજતી, ચીસ પાડતી જાગૃત થઈ ભયભીત રહેરે આત્મેમ જોવા લાગી તેનુ આખુ અગ થરથરતુ હતુ ‘અરે ! આ મ્હો શુ જોયુ ? શાન્તિનો માર્ગ, પ્રમનુ પ્રાયશ્ચિત ! મ્હારા વ્હાલાઓના ખુન કરી મેળવવું, નહી, નહી, ઓ માતા ! દયા ! દયા ! આ બાળકી ઉપર કરુણા કરો ! હાય ! ” એમ બોલતી તે બેશુદ્ધ થઈ ગઈ ખુનઃ ધોમે ધોમે તે જાગૃત થવા લાગી તેમ તેમ તેના દીવાના મગજમા આ બધાનો અર્થ તે સમજવા લાગી, તેનુ આરબ્ધ-તેનું નશીબ તેની સાથે રમત કરતુ હતુ તેનુ પોતાનું, તેના

સ્વમીનું, અને તેના નિહોંષ બાળકનું નશીબ તેના પોતાના જ હાથમાજ હતું તેનું પોતાનું જીવન પોતા પાસેના વીક્ષુ છરાના એકજ ફટકાથી પૂર્ણ થાય એમ હતું, અને એ કૃત્યથી પોતાના બહાલાઓની પોતા પાછળ શી દશા થશે તેથી પોતે અજ્ઞાતજ રહેશે જો તે પોતાના ટળવળતા બાળકની મદદે જવા નહીં કરે તો તે માત્ર લાલ ચાવીવાળું રાઢવું (હોરડું) કાપી નાંખી ચાવી લઈ લાલ તાળાવાળું દ્વાર ખોલી શકશે અને પોતાના પિતાના દુશ્મન પ્રતિની પોતાની આસક્તિનું ફળ જે શુદ્ધિમા પડયું હતું ત્યાં જઈ શકશે, અને પોતાના ત ફળ-બાળકને ભુખે મરતું બચાવી શકશે તેમ કરવા અર્થે નિશ્ચય કર્યો, ત્યાં તેને અટકાવતો ભયકર વિચાર તેના મસ્તિકમા ઘુસ્યો જો લાલ ચાવીવાળું રાઢવું તે કાપે, તો સાકળોથી જકડેલો પોતાનો પતિ ટોપલી ઉઘી વળતા મગરોના મોહાડામા જઈ પડે છે. અરે કેટલું ભયકર કાર્ય ! આથી વધારે ભયકર ખ્યાલ આ કંગાળ સ્ત્રીને બીજો તે કયો હોય ! તે બીચારી બધી રીતે મુઝાઈ તેના દુઃખની હવે પરિહીમા આવી

પણ જો તે આસમાની ચાવીવાળું રાઢવું કાપે, તો કાળી માતાની પવિત્ર ઠોટડી તેને માટે ખુલી થાય તે સ્પષ્ટ કરે અને વચ્ચે બહલો-પણ કયા વચ્ચો ! વિધવાનાં !

શિવ ! શિવ ! વિધવાના વસો પહેરવાના મળે ! ખરેજ તે રાઢવું કાપતા પૂર્વવત તેના સ્વામીવાળી ટોપણી ઉધી વળી જઈ તે મગરોનો ભોગ થઈ પડે, અને તે મ્હોટો પથ્થર પણ છુટો થઈ નીચે પડેલા બાળકને પોતાના ભારે વજનથી ઢબાવી કચડી નાખે આ દોરડું કાપેથી એક ઘાથી જ પછી મરે એમ થાય જો પોતે કાંઈપણ ન કરે, આત્મહત્યા ન કરે, આ બેમાથી એક પણ રાઢવું ન કાપે, તો ખુલી રીતે એ ત્રણે જણ ભુખમરાની સપૂર્ણ પીડા અનુભવતા રીખાઈ રીખાઈને મૃત્યુવશ થાય અરેરે ! અરેરે ! આથી બીજુ વધારે દુખ કયું હશે ! આથી બીજુ વધારે કૂર શિક્ષા કઈ હશે ! આ દેખાવ બીચારી કંત્રાળ મહામ્માને છળાવવા બસ હતો. તે છબી-ગાડા જેવી થઈ ગઈ વાળ પીંખવા લાગી-ફેફસા કરવા લાગી પણ નિરૂપાય !

કોઈ પ્રાણી આટલા વખતમા તે ચોકમા કે તેમની નજીક સુદા પણ ફરકયું નહતું તેનું બાળક ભુખથી તર-ફડતું છાતી ફાડી નાખે એમ ફેફસા કરતું કરતું આખરે માકીને દુખથી ભરેલી નિદ્રામા પડ્યું તેનો પતિ પણ ચાત હતો દેખોતી રીતે તે પણ થાકી ઉઘમા પડ્યો હોય એમ લાગતું હતું માત્ર તે પોતે જ હજી આ દુખના દર્શીયામા તેની તીવ્ર વેદના અનુભવતી-જીવતી બગૃત હતી.

બારંબાર પુનઃ પુનઃ એક પછી એક ઠસવોના વિચાર

તેના મગજમા ભભવા લાગ્યા ઘડીકમા એક માર્ગ સુએ
 તો ઘડીકમા બીજો પોતે આત્મહત્યા કરવી અને બાળકને
 ખાઇળ મુકી જવો, યા તો સ્વામીની ખુની બની બાળકને
 મળવું, સ્વામી તથા બાળકને મારી શાંતિના માર્ગમા જવું
 અને પ્રેમનુ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું કોઇપણ પગલું ન ભરતા
 પોતે બુખે મરવું અને સાથે પોતાના પતિ તથા બાળકને
 તેવી જ સ્થિતિમા જોવા પોતાના બહાલા પતિ અને નાનક
 નિરાધાર બાળકને સુકાતા જોતા હુ બના દિવસો કાઢવા !
 પોતે પહોચી શકે ત્યા પોતાની જ સમક્ષ અનાજનો બંડાર
 જોવો અને પોતાના બહાલાઓને બુખથી ટળવળતા મરતા
 જોવા ! તે અનાજને મેળવી શકે તેમ નહોતું. તે પોતે
 અનાજને મેળવવા જતાં એક અથવા બીજું જીવનદોરીરૂપ-
 નશીબદોરીરૂપ તે રાઢવું કાપવું જોઈએ. તે કાખ્યા વગર
 અનાજને પહોચાવ્ય તેમ નહોતું.

એટલામા તેને કાને મહન્તનો ઘાડો અવાજ ભણકાગ
 કરતો અથડાયો. "તને મ્હારો નાખવામા નહી આવે પણ
 ત્હારું જીવન, ત્હારા પોતાના હાથમા રહેશે ત્હારા બાળકને
 જીવતું રાખવામા આવશે, પણ તેનું અભાગી જીવન કે
 મૃત્યુ તે ત્હારા પોતાના હાથની વાત છે પણ, તે બળ-
 વાખોર, ગાહત્યારા, નીચ અધમ ચવનને તો ત્હારે પોતાને
 હાથે જ આ દોરડું કાપી કમોતે બચકર રીતે મોતને

આધીન કરવો પડશે એમ કરેથી જ તું અને ત્હારૂં અપ-
વિત્ર બાળક બચી શકશે. એ શીબાય બીજો એક પણ
ભાગ નથી-સમજી-શાતિનો માર્ગ એજ-ત્હારા એ અતિ
ઉદ્ધત કૃત્યનું પ્રાયશ્ચિત્ત પણ એ જ-હજી સમજ !”

મહન્તના આ કઠોર શબ્દો તેના હૃદયમાં કેરાયા હૃદય
કચ્ચુ-મુઝવણ થઇ-વિભાસણમાં ફસાઇ, ઉલટાસુલટા
વિચારોથી ચગડોળે ચઢો, કોઇપણ ઠરાવ પર આવવું અશક્ય
હતું વિલંબનું પરિણામ નાશરૂપ હતું. તે હિંદુ હતી
કાળી માતાનો કેપ ખરેખર તેના ઉપર ઝુટી પડ્યો છે એમ
તેને કચ્ચુ તે અત્યંત ગભરાઇ ગઇ હતી શાતિનો માર્ગ
તેની નજર સમક્ષ તેને આકર્ષતો દેખાયો. જો તે હવે
જીવતી રહે, તો તેને વિધવા તરીકે જીવન ગાળવું પડશે
પણ જીવતું રહેવું, કાળીના કેપમાંથી બચવું, પોતાપરનો
ભયર શ્રાપ, અને વિધવા તરીકે હિંદુધર્મમાં દાખલ
થઇ જીવવું, એજ શાતિનો માર્ગ તેને લાગવા માડ્યો.
પરંતુ તે શાતિનો માર્ગ ગ્રહણ કરવા, નિરાધર બાળ-
કના પિતા, તે પોતાના વ્હાલા પતિને માર્યો, એ હતું
આવી રીતે ભયકર વિચારોની મારામારી તેના મસ્તિકમાં
એકસરખી ચાલવા લાગી અને તેને વધારે ને વધારે ગુચ
વવા લાગી.

શાતિનો માર્ગ તેને લલ્લો જ લલચાવનારો દેખાયો.

તે હંજી ચુવાન હતી. તેને મરવુ વિષમ લાગ્યું તે ઠંડેમી અને ભાવિક હતી તેનામા હિંદુધર્મના મૂળ-તેમજ ઠંડેમ-કાળીનો કોપ વગેરે વિચારે ઘણા ઊંડા એમી ગયા હતા. આત્મહત્યા કર્યાથી પુનઃ અવતારોમા એવી ને એવી જ આફતો આવશે, એ વિચાર આવવા લાગ્યા. ત્યાં કાળી માતાનો ભયંકર કોપ નજર સમક્ષ ખડો થયો. તેમાથી છુટવા, શાપમાથી મુક્ત થવા-મહાન્તે સૂચવેલો શાંતિનો માર્ગ પકડવા મન ખરેખર આકર્ષાયું. આ સર્વ વિચારો તેને મજબુતીથી આ શાંતિના માર્ગ પ્રતિ ધસડવા લાગ્યા.

પણ ખીજી તરફ તેનો પવિત્ર સ્તીધર્મ-તેના સ્વામી પ્રત્યેની તેની પવિત્ર કૃજ-તેના પતિપરનો તેનો પ્રેમ-પ્રેમ કે, જે હુ ખોમા-આપત્તિમા વધુ ને વધુ પ્રબળ થતો ભય છે, તે પ્રેમ તેના મનમા અસ્ખલિત લડાઈ ચલાવી રહ્યો હતો. શુ આ શાંતિના માર્ગ માટે પોતાના પતિનો ભોજ આપવો ? શુ પોતાના ઠાઠા પતિના બલિદાનથી પોતે જીવી આ જગતમા રહેવું ? શુ પતિવગરનું 'જીવન' કાંઈ કિંમતી છે ? શુ તે તેને પ્રિયકર-શ્રેયસ્કર થશે ? આવા ભયંકર પરિણામને સારે પોતાનું જીવન સુખી થશે ? પોતે પોતાના નિર્જીવ જીવનના હોલે પોતાના ઠાઠા સ્વામીનો નાશ કરે ? નહીં ! નહીં ! આ વિચારે તે થરથર કંપવા લાગી તે અનેક શોકગ્રસ્ત વિચારોના વમળમા ગેર્યાં ખાવા

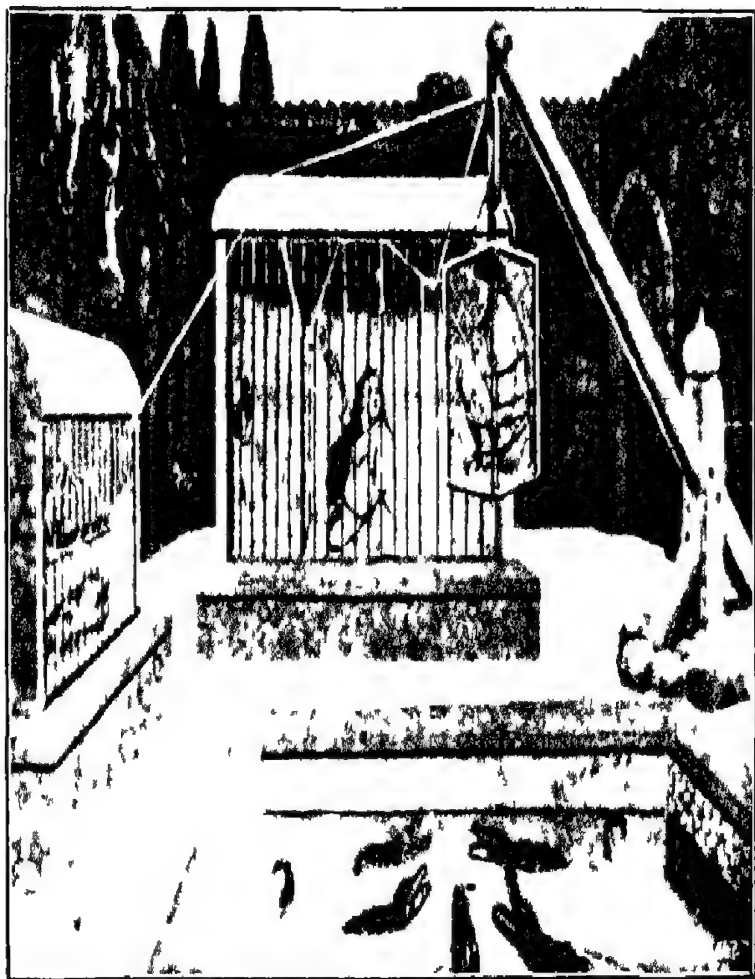
લાગી. ઉલટમુલટા વિચારોએ તેને મુજબી નાખી આખરે તે મૂછો ખાઈ જમીનપર પડી મન જાગૃતઅવસ્થામાં પણ તેને વશ ના હતું અસ્તવ્યસ્ત મને એક ચિત્ર ખડું કર્યું. હોરી કાપી ંહાલાને સ્વધામ પહોચાડી પ્રાણત્યાગ કરે છરા ! તને મહારા હૃદયમાં સ્થાન આપુ ! અરેરે ! અરેરે ! આ અધમ કૃત્ય મહારાથી કેમ થાય ? અરેરે ! શું એવું કૃત્ય કરી, સાતભવ હુંજ મહારા બાળકનો, પતિનો કાળ થાઉં ? નહીજ, કહીજ નહી ! એ બોર કૃત્ય મહારે હાથે કેમ થાય ? પ્રભુ ! પ્રભુ ! તુજ મહારો બેલી છે. વિધાતા પ્રભળ છે. પણ મન માનતું નથી, ને સાક્ષી પુરતુ નથી-અરે ! સ્હેલો રસ્તો તો એજ છે કે, આ છરો મારી હું મરૂ. પણ, આ બેની દયા શી થશે ? એ ભગવાન ! એ સ્ત્રી ! એ દેવ ! તારો લેહ કળાતો નથી ! હું અનાથ છું દયા ! દયા ! હાય ! શું થશે ? કેમ કરે ? શું થશે ? કાઈ કળાતુ નથી. પ્રભુ ! પ્રભુ ! ”—આમ બેહતા તે નિદ્રામાં પડી. ચોરા જમય પછી ચમકી-જાગીકઠી-બોર અંધારું-કાળી સગી-પ્રભાત પૂર્વનો સમય હતો-શાંતિ પૂર્ણ હતી-ભાન આવતા બેઠી થઈ-આખો ચોળી-ધારી ધારી એવા લાગી-બાળક સ્વસ્થ પડ્યું હતું. પતિ તરફ દૃષ્ટિ ફેંકી; તો, માત્ર ટોપલીની દિશામાંથી અલ્હા ! અલ્હા નો ખીમો સ્વર સ્નિહાસ સાથે આવતો હતો—

“ કયા પાપ કીયા-કે એ દશા હુમ્-રહીમ રહેમ કરે, હાહાર હાહ હો. મરનેકા હર નહી-મ્હે સીતમ સજાકુ લાયક નહી મેને-એવકાઇ કી નહિ-લેકીન પાદશાહત ચાહી ને શીકરત મીલી-સજા પાઇ-કયા સીતમ હુવા-હીંદવાની ઓરતકે સાથને નેકા કીયા-ઇશકકે ફરેમે ફસા-યહ દુનીયાકી લાલ-ઓમે ગીરફતાર હુવા-ઇશકકી નિંદમે સોનેવાલા લોકો બગો, ઓર મેરા હાલ પર ખ્યાલ કરો-અહકા, તુંહી નિગે-બાન હે ! મેરી નાવ તેરે હાથ ! બહા તૈયાર હે ! દુનીયા દેખી-ઇશકકી લહેજત ચખખી ! અબ સજા સહેતે હય ! મરનેકું તૈયાર હુ-ડરતા નહી હુ-સીપાઇબચ્યા હુ-ગરદન હાઝર હે-મગર ફિરમતમે ધુરી મોત હે-જો આચા હય, ઉસકુ બનાહી હય ! એક બખત બને હય તો પીછે કયા ડર હય-મેં તૈયાર હુ ”—અહકા, અહકાના ધીમા ધીમા પોકારૈના બલુકારા માત્ર રહી ગયા.

બખત બહેતો ગયો. રાત્રી વીતવા લાગી. બેમાઠળી મહમ્મદા આમતેમ બેલી હતી, ત્યાં તેનું કમલાળી બાળક તીવ્ર લુખની વેદનાથી ડુસ્કા ભરતું સતત રડવા લાગ્યું. રડતા થાક્યું, અને હવે તે મુકુમાર કુલ પુરું રહી પણ શકતું નહતું. વચમાં વચમાં ત્રુક ત્રુક નીકળતો અવાજ દુઃખી માતાને વધારે ચિત્તપ્રોભ કરતો અને વદખા મરાવતો હતો. માતાનું હૃદય કાંઈ જતું હતું. “ હાથ મેંહાસ

બાહુડા ! હાય મહારા બાહુડા ! ” શિવાય બીજા વચનો તેના મ્હેમાથી નીકળતા નહોતા. તેનાથી દુ ખ હવે સહન થઈ શક્યું નહીં. તે સફાળી ઉઠી ને દિવ્યશક્તિ ઉપડયા-જ્ઞાન આમ્બુ-જ્ઞાન થયું-સમગ્રનું અવલોકન અમૃત થયું, - તેની આજો અમરવા લાગી. એક ધનમા વિચાર આવ્યો-એકદમ છરો દાયમા કીધો-તરતજ કાઈ રકુમું હોય એમ લાગ્યું. છરો પોતાની છાતી સામે ઉભાગ્યો અને બેલી ઉઠી:—

“ બસ ! હવે આજ ઉપાય-જીવ ચાલ તેયાર થા-રહારે માટે શાંતિનો માર્ગ આજ છે-પ્રેમનું પ્રાયાશિત્ત પણ આજ છે-હાય ! ત્હારામાં હવે બળ આવે-હવે એકજ નિશ્ચય ! હું કોણ ? અને મહારી આ દશા ! ’ આ વિચરે તેના મનને વળી ડગમગાવ્યું. વળી કાઈ વિચાર આવ્યો. “ હું કોણ ? મહારાજ વિશ્વાક્ષની એકની એક પુત્રી ! વિજયાનગરની રાજબાણા ! દરબારનું રતન ! અરેરે ! અરેરે ! મ્હે દુષ્ટાએ મહારી સ્થિતિ-મહારો દરબારે-મહારો પાવન ધમ વીસરી જઈ, એક મુસક્કા જેડે પ્રેમ કીધો-તરકડા જેડે મીનિ બાધી, - ઝોંચ પાયરી ઉપરથી સરી જઈ તેની થઈ-પરણી-પુત્ર થયો-હાય ! મ્હે ગજબ ક્યો-પતિએ લેભ ક્યો-લડાઈ કરી-કેલી થયા-ત્યારે આ દશાને પ્રાપ્ત થયા વેર-વેર ત્હારા ઉપો એરી નાગ કરતા પણ બુડા છે-નરસિંહ નરસિંહ ! ત્હે ત્હાડ વેર લીધું. હયો-લીધું તો ઇશ્વર

એકદમ ઇસે હાથમા લીધો ~ ~ ~ ઇસે છાતી સામે ડિગામ્બો

ત્હારું ભણું કરે-કાળી તમે ક્ષમા આપો ! હશે-પણ મહેં
 સસારનું સુખ જોયું-હંખ જોડે છું-હું પ્રેમનો ભોગ
 થઈ પ્રેમમા ખંધન-નાન ભાત હોતા નથી, તેનું મને જ્ઞાન
 થયું ! પ્રેમ પવિત્ર છે-નેનો આ બધો સામાન છે-તેનાથી
 હું આ દશાએ પહોંચી દેવ ! ત્હારો ભેદ કોઈ પામ્યો નથી.
 નીરાશા જતી નહીં છે-મન શાત થવા આગ્યુ છે-હૃદય
 સ્થબ્ધ છે પ્રભુ આ અતિ દુખ ભવિષ્ય જન્મના સુખનું
 સાધન જ હશે-પ્રભુ-ચડી-માતા માતા મહેં પાપ કયાં
 નથી-અવરની ઇચ્છા ! ખી નથી. હૃદયે માનેલો વર વરી-તે
 મુસલમાન હતો તો શુ થયું ? પણ હું તેની સાથે પવિત્ર
 પ્રેમની ગાંઠથી બધાઈ હતી તે મ્હારો સ્વામી છે ! તે
 મ્હારો છે-હું તેની છું, અને તેની જ રહીશ ? તેને માટે-
 પ્રમ માટે હું ખો ભોગવવા પડે છે-કષ્ટ-દુખ-આપત્તિ પ્રાપ્તિ-
 માત્ર માટે છે-જનકાને ઓછું દુખ પડયું-પાંચાળી !
 ત્હારી અવદશા કાંઈ ઓછી થઈ હતી ! દમયંતી ! ત્હારા
 દુખમા શી બાકી હતી !-તો હું તે શી વીસાતમા !-હું
 કેણું ! લૌકિક આચાર વિચારથી બ્રહ્મ થયેલી-પાપિણી !-
 દુષ્ટા !-નહીં ! નહીં હું તો પ્રમની ભોગ થયેલી છું કોકો
 ગમે તે કહો-પિતા, પૂજ્ય પિતા તમે કેમ ભુલો ગયા !
 અરે પિતાનો શો દોષ ? પ્રધાન, રાજગુરુનો પણ શો દોષ ?-
 દોષ મ્હારા કમીનો ! મ્હારા આગલા ભવના કમી મ્હારા
 સુખની આડે આવતા હશે ! તેમને મ્હારા સુખોની અદે-

ખાણું થઇ હશે ! તેથી તે કમોની સબ લોગવવી પડે છે. સબ લોગવવા તૈયાર છું. હવે કર રહ્યો નથી પ્રભુ ત્હારે શરણે છું. પ્રભુ ! પ્રભુ ! તું જ કયા કર. માતા તમારૂં ચડીરૂપ મને જ્યાનક લાગતું નથી. હું તમારી બાળકી છું. મરવું છે-એક વાર મરવું છે ' જન્મ્યું તે મરવાનું જ. વિધતા ત્હારી ખુબી સમજી. લખ્યા લેખ મિથ્યા થયા નથી વ્હાલાઓને મારી મરવું વધારે પાપ કરવા જેવું છે ત્હારે હશે મરવું-આત્મહત્યા કરવી બહેતર છે. દેખવું એ નહીં, ને દાઝવું એ નહીં-માતા ત્હારા બલિદાનથી ત્હારા પુત્રને પતિને સુખ આપજો ! તેમના કષ્ટ કાપજો ! આત્મ-લેખના નેવેદથી માતા તને મનાવું છું પ્રકટ થજો. ત્હારા પતિને સુખી કરજો-ત્હારા કમનસિખ પુત્રનું આગ્ય સુધારજો ! અરેરે ! આત્મહત્યા કરવાની સબ બાકી રહી છે ? પણ તે વગર હવે બીજો રસ્તો નથી પ્રધાનનું ધારેલું થવાનું. પુત્ર ભુખે ટળાવળી મરી જશે. સ્વામીનું પણ તેમ જ થવાનું આવું દુખ કયાસુધી જોવું ત્હારે પણ મરવું તો છે જ ઇશ્વર ! લાચારીએ આ અઘોર કૃત્ય કરે છે. કાના કરજો જમત જબની ત્હારૂં આ પાપ માફ કર ! ત્હારા પ્રભુ કરતા વ્હાલાઓના દુખો નિવારજો જબની ત્હારૂં વડન પ્રસન્ન દેખાય છે ! માતા ! તમારી કૃપા થઇ-માતા ! હવે શાત મનથી આ સુખદાયી છરાને ત્હાના હૃદયને અર્પું છું પ્રભુ ! માતા ! પ્રેમનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે. -શાંતિનો માર્ગ

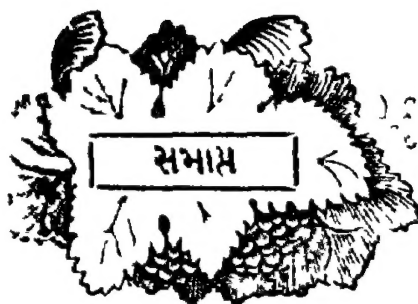
સ્વીકારું છું-સ્વામિનાથ મને માફ કરો. આપણે હવે સ્વ-
ર્ગમાં મળીશું. મ્હારા નિર્દોષ બાળ ! માતા ચાંડી ત્હારું
રક્ષણ કરો-સ્વામિ ! સ્વામિ ! માફ કરો આ દુષ્ટને લીધે
આપ આ સ્થિતિએ પહોંચ્યા. આપણે પવિત્ર સ્વર્ગમાં
જ્યાં સકળ પ્રેમ છે, ત્યાં જ મળીશું મ્હારા તમને છેલ્લા
પ્રણામ છે-હું આવું છું-હું આવું છું જય હુર્મા-જય
કાળી -કાળીમાતા ત્હારે શરણે છું-આવું છું. ખરો શાંતિને
મર્ગ-પ્રમત્ત પ્રાપ્તિએ જ-એ જ છે-ઓ બહાલા ! હું
જાઉં છું. મને ખરું સુખ આપનાર છરા તું ત્હારું કામ
કર ! પ્રિય હૃદય તું તેનો સ્વીકાર કર-આલિંગન કે—”
છરો ભોકાયો-રૂધિરની બારા ઉડી-ધરણીપર પડી-પડતાં
“ઓ ઇશ્વર હું મરું છું-બહાલા છેલ્લા પ્રણામ-ઓ ઇશ્વર-
ઓ-મા... ..તા .....ક. ....ચા..... .ક્ષ ..મા.....ઓ
. ..એ . ....” ચેતન જતું રહ્યું અને હુ ખી મહામ્મા
શબવત્ મઇ મઇ

સર્વ શાત ધર્મ-પ્રજ્ઞાત પડ્યા જ હુએ ટળવળતું
બાળક-અભાગી કુમળું બાળક-કુલ આ કાળી દુનીયાં તથા
માતાને પથે પડ્યું.

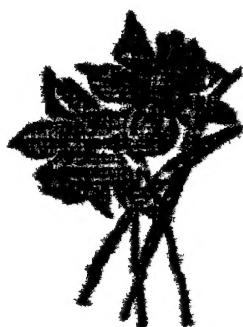
પ્રધાન નરસિંહ પશુ તે જ વખતે કારાગૃહની તપાસ
માટે આવી પહોંચ્યો. આવી બેસુ તો એક તરફ લોંબરામાં
લોહી લુહાણ પડેલી શબવત્ મહામ્મા-ખીજું શુક્રમાં મર-

છુની માઢનિદ્રામા પડેલ કરમાયેલ કુલ બાળક આ દેખાવ
 જોઈને તે પ્રભરાયો. પોતાનું વેર પુરૂ થયેલું લાગ્યું. તે જરા
 કમજોરો-પણ આ બધાનું કારણ-મુસફરને આવતો દેખી
 તેને પોતાના સવ કોધાગ્નિમા પૂર્ણાકૃતિનું બલિદાન તરીકે
 આપ્યો-તરત જ મહામ્બાજની ગુફામા ઘુસ્યો-એકકમ
 રક્તપૂરું છરાને ઉચકી સંધાન કાપી નાખ્યું-બધન કપાતા
 ધબકાઈને ટોપલી તળાવમા ઉથલી પડી-અવ્ધાનો અણો
 ધ્વનિ નીકળ્યો.

પ્રમનુ બલિદાન અપાયું-પ્રમનુ પ્રાયશ્ચિત્ત પૂર્ણ થયું
 અને પ્રેમના ભક્તો પ્રમના પિતાને શરણે ગયા ! * *

Lakshmi Art, Bombay, 8

